

KOOPERATİFÇİLİK

Sayı - Number : 62
EKİM - KASIM - ARALIK
1 9 8 3

October-November-December

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU

THE TURKISH CO-OPERATIVE ASSOCIATION was founded at İstanbul University in the year 1931, under the name of the Turkish Co-operative Society (Türk Kooperatifçilik Cemiyeti).

Its headquarters was moved to Ankara in late 1933, and at the beginning of 1934 amended its Statutes in conformance with the conditions prevailing at that date.

The Society changed its name into the «Turkish Co-operative Association» in 1948, and modified its Statutes in conformance with the Law No. 3512. or Associations.

The General Assembly of the Association convened on 30 th May, 1964 and resolved that in the light of its 33 years of experience and in accordance with the requirements of the planned economy era, the Statutes of the Association should be re-written. The new Statutes drawn up accordingly were reviewed and adopted by the General Assembly at its meeting on 27th June, 1965.

The Government declared it as an association serving public interest in 1946. The subject with which the Association is concerned, is theoretical and practical co-operative work. Its object is to propagate co-operative ideas in theoretical and practical fields, to promote the co-operative spirit and ideas, and to support activities in this direction.

In order to achieve the objectives outlined in its Statutes, the Association engages in the following activities :

a. Conduct or cause to be conducted research on the subject of co-operative movement, commission its members or other scholars, experts and authors to write articles and books and prepare summaries of articles and books on subjects pertaining to co-operative movement and publish them.

b. Prepare or cause to be prepared standard states for the various types of co-operatives.

c. Make contacts nationally or internationally among all types of public and private agencies, organizations, associations and persons on the subjects related to co-operative movement, legislation and applications, and express its opinion on these subject either directly or on request.

d. Convene academic meetings and arrange co-operative weeks, festivals and general co-operative conventions.

e. Conduct lectures, courses, seminars and general knowledge competitions in different parts of the country on the subject of co-operatives.

f. Join as member those international organization and associations whose objects are similar to its own.

g. Set up a library in the headquarters of the Association, closely connected with the co-operative movement concept, legislation and application and composed of books, periodicals and brochures in Turkish and foreign languages.

h. Participate in the conversions of international co-operative organizations, attend conferences to be arranged by such organizations and make the Turkish co-operative movement commonly known.

i. Make endeavours to ensure that the concept and application of the co-operative movement is widely diffused, that it develops and takes root, that it is included in the curricula of vocational schools, that chairs on the co-operative movement are instituted in the universities, academies, schools and that institutes specializing in the co-operative movement are founded.

k. Support and sustain the activities and enterprises of existing co-operatives act as guide to them in every respect, and at the request of the member co-operatives in solving their management problems.

KOOPERATİFÇİLİK

ÜÇ AYLIK KOOPERATİF İNCELEMELER DERGİSİ

SAYI : 62

EKİM - KASIM - ARALIK, 1983

Türk Kooperatifçilik Kurumu Tarafından
Üç Ayda Bir Yayınlanır.

Fiyatı : 175 TL.

Yıllık abone : 700 TL.

Yurtdışı : 1400 TL.

Yazışma Adresi : Türk Kooperatifçilik Kurumu
Mithatpaşa Caddesi 38/A Yenişehir - ANKARA

Tel : 31 61 25 - 31 61 26

Türk Kooperatifçilik Kurumu adına sahibi

Nurettin HAZAR

Yazı İşleri Müdürü

Doç. Dr. Rasih DEMİRCİ

Yayın Komitesi

Başkan : **Kâzım SEÇER**

Raportör : **İrfan Ünver NASRATTINOĞLU**

Üye : **Doç. Dr. Rasih DEMİRCİ**

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
Başyazı : «Menfaat Üçgeni Teorisi» Açısından Kooperatiflerimiz / Nurettin HAZAR	3 - 5
Başyazının İngilizcesi	6 - 8
Türkiye Genelinde ve Sofralık Zeytin Üretimine Yoğun Olduğu Bazı İllerde Üretim Maliyetinin Ekonomik Değerlendirilmesi / İlhan VAROL	9 - 23
Tarımsal Pazarlamada Kooperatifler «Norveç Örneği» / Yrd. Doç. Dr. Erkan REHBER	24 - 48
Tarımsal Amaçlı Kooperatifler ve Kooperatiflerin Pazarlamadaki Önemi / Esen FİGEN	49 - 60
Tarımda En Büyük Güç Bilgidir Theodore W. Schultz'dan Çeviren, İ. Orhan TÜRKÖZ	61 - 79
KOOPERATİFÇİLİK Dergisi 1983 Yılı Fihristi / Hazırlayan : Gülen SARITAŞ	80

CO-OPERATION

A QUARTERLY PUBLICATION ON COOPERATIVE WORK

Number : 62

October - November - December 1983

Quarterly Published by the Turkish Co-operative Association
Correspondance Address :

Türk Kooperatifçilik Kurumu

Mithatpaşa Caddesi 38/A Yenisehir — ANKARA

Tel : 31 61 25 - 31 61 26

Proprietor on behalf of the Turkish Co-operative Association

Personsible Editor

Nurettin HAZAR

(The opinions expressed in the articles beling to the authors)

C O N T E N T S

	Page
EDITORIAL : Cooperatives from the point of «Theory of Interest Triangle» Nurettin HAZAR	8 - 5
Economic Evaluation of Production Cost of Olive in Turkey General and in Some Provinces where Olive Production is main occupation / İlhan VAROL	9 - 23
Cooperatives in Agricultural Marketing (Norwegian Model) / Asst Doç. Dr. Erkan REHBER	24 - 48
Agricultural Cooperatives and The Impotance of Cooperatives in Marketing / Esen FİGEN	49 - 60
The Greatest Power in Agriculture is Knowledge Translated by İ. Orhan TÜRKÖZ from the Article written by / Theodore W. Schultz	61 - 79
Index of Cooperative Periodical for 1983 Prepared by / Gülen SARITAŞ	80

EFEM Matbaacılık ANKARA — 1983

Tel : 29 52 76

«MENFAAT ÜÇGENİ TEORİSİ» AÇISINDAN KOOPERATİFLERİMİZ

Nurettin HAZAR

Geçen sayılarımızın birinde, Doç. Dr. Cemil KIVANÇ'ın, Kurumumuz yayınları arasında neşredilen «Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Amaçlı Kooperatifçilik İşletmeleri» adlı gerçekten emek mahsulü ve ilmî ağırlığı olan eserinde açıklanan «Menfaat Üçgeni Teorisi» üzerindeki düşüncelerimizi dile getirerek, teori üzerinde ilmî tartışma lüzumuna işaret etmiştik. (1)

Söz konusu teoriye göre, kooperatiflerde, ayaklarını ortakların, yöneticinin ve Devletin teşkil ettiği «Menfaat Üçgeni» vardır. Başarılı ve verimli çalışma bu üç unsurun uyum içinde olmasına ve her birinin karşısındaki öteki iki unsurun hak ve çıkarlarına dikkat etmesine bağlıdır. Tarım Satış ve Tarım Kredi gibi Müdürü Devlet tarafından tayin edilen kooperatiflerde —ki bunları yazar «güdümlü» diye vasıflandırmaktadır— işletmenin devamlılığının, organizasyon dengesinin ve uyumlu yönetimin sağlanmasını önleyici bir politika yürütülmektedir. Çünkü yönetici (Müdür), kendi çıkarları açısından, Devletin tarafını tutarak dengeyi ortak aleyhine çevirmektedir. Bu ise, işletmenin başarısını ve hatta varlığını tehlikeye sokmaktadır. Bu, kooperatifi bir kamu kuruluşu haline getirir ve Ortaklar da kooperatiften uzaklaşır.

Tez budur.

Acaba bizim Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatifleri için Menfaat Üçgeni Teorisi ne dereceye kadar geçerlidir? Bunlar «Güdümlü» vafına lâyık daha doğrusu müstehak mıdırlar? Bu kooperatiflerde gerileme mevcut mudur, ortak kaçıışı söz konusu mudur? Bunlardan kamu kuruluşu haline gelenler var mıdır? Varsa sebep, yazarın ileri sürdüğü gibi midir?

Bir kere, Tarım Kredi Kooperatiflerinin Müdürlerini bu kooperatiflerin kendileri tayin etmektedirler. Yalnız Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Genel Müdürü, kanunlarına göre (1972/1581

(1) «Kooperatifçilik» dergisi, sayı 59, sf. 3-4, Ocak - Mart 1983, Ergün Matbaası - Ankara

sayılı kanun Md. 5) Bakanlar Kurulunca atanır. Merkez Birliği Yönetim Kurulu ise, birim kooperatifler gibi esas itibariyle, genel kurul tarafından seçilir. Genel Müdürle T.C. Ziraat Bankası temsilcisinin de katılmasıyla Yönetim Kurulu tamamlanmış olur. Bir tek Genel Müdürün onbir üyelik Yönetim Kuruluna her istediğini kabul ettirmesi düşünülebilir mi?

Tarım Kredi Kooperatiflerinde öne sürüldüğü gibi gerileme değil, tam tersine büyük ilerleme ve gelişmeler vardır. Hukuki durumları da daha demokratik bir şekle sokulmuştur. 1972 yılında çıkarılan 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ile bu husus sağlanmıştır.

Sermaye miktarı, işlem hacmi, kâr - zarar durumu vb. bakımdan da büyük bir gelişme gösteren bu kooperatiflere dair istatistik bilgilerini buraya aktararak işi rakama boğmak istemiyoruz. Sadece kooperatif ve ortak sayısındaki son on yıllık gelişmeyi hatırlatmakla yetineceğiz.

TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ

<u>YILLAR</u>	<u>KOOPERATİF ADEDİ</u>	<u>ORTAK SAYISI (Bin)</u>
1974	2046	1.311
1975	2055	1.308
1976	2067	1.316
1977	2070	1.325
1978	2101	1.350
1979	2151	1.357
1980	2236	1.435
1981	2248	1.528
1982	2258	1.540

Görülüyor ki, kooperatiflerin adedi çoğalmaktadır. Bugün, bir iki il hariç Türkiye'nin hemen tamamı kooperatifleştirilmiştir. Ortak sayısında da düzenli bir artış vardır.

Tarım Kredi Kooperatiflerinin çok amaçlı faaliyete yönelmesi ve bazı girdileri elverişli şartlarla ortaklarına dağıtması özellikle bu kooperatiflere rağbeti artırmaktadır.

Bu bakımdan, Tarım Kredi Kooperatiflerinin kamu kuruluşu haline dönüşmesi anlamına gelecek bir durum bulunmamaktadır.

Tarım Satış Kooperatiflerine gelince, en önemlileri olan pamuk, üzüm, incir, fındık, antep ve yer fıstığı mahsulleri ile uğraşanlar başta olmak üzere, bunların iktisadi devlet teşekküllerini andırır

«MENFAAT ÜÇGENİ TEORİSİ» AÇISINDAN KOOPERATİFLERİMİZ

bir şekle geldiklerini kabul edenlerin sayısı yıllar geçtikçe çoğalmaktadır. Şu kadar ki, bu kanaati taşıyanların dayandıkları gerekçe tamamen başkadır. Onlara göre, Devletçe destekleme alımları yapılması yüzünden tarım satış kooperatifleri gerçek kooperatif olma niteliğinden uzaklaşmaktadırlar. Bu durumu önlemek için Devletin destekleme alımlarını Toprak Mahsulleri Ofisine benzer kuruluşlara yaptırması lâzımdır. Dolayısıyla tarım satış kooperatiflerinin birer kamu kuruluşu haline gelmeleri doğru olsa bile, bunu Menfaat Üçgeni Teorisine yani yöneticinin Devlet tarafından atanmasına bağlamak mümkün değildir.

Araştırmacılarımızın, fikir adamlarımızın ilmi tartışmaya katılmasıyla konunun daha da aydınlığa kavuşacağı muhakkaktır.

Kooperatifçi selâmlarımızla.

KOOPERATİFÇİLİK DERGİSİNDE YAYIMLANACAK YAZILARDA ARANAN ÖZELLİKLER

Md : 1. Türk Kooperatifçilik Kurumu üç ayda bir ekonomi ve kooperatifçilik konularında bir araştırma ve inceleme dergisi yayımlar.

Md : 2. Bu dergiye gönderilecek yazılar ortalama 15 daktilo sahifesini geçemez. Daha uzun yazılar yayınlanmaz. Eserler Yayın Komisyonuna iki nüsha olarak gönderilir. Metinler daktilo ile 21x30 cm.'lik standart daktilo kâğıtlarına ve sahifenin bir yüzüne iki satır aralıkla yazılmalı, sahifenin sonunda, başında ve sonunda üç cm, sağ kenarında da 1 cm boşluk bırakılmalıdır. Bir daktilo sayfasında 30 satırdan fazla bulunmamalıdır.

Md : 3. Dergiye gönderilen yazılar yayınlanmazsa sahibine iade edilir.

Md : 4. Gönderilen yazılarda yazarın unvanı ve adresi adının sonuna konulacak bir işaretle birinci sahifenin altına dip notu olarak bildirilmelidir.

Md : 5. Tercüme yazılarda kendi dili ve Türkçe olarak yazının alındığı kaynak ve yazarının adı açık bir şekilde belirtilmelidir.

Md : 6. Gönderilecek yazıların özeti üç dilden birinde de (İngilizce, Almanca, Fransızca) mutlaka verilmelidir. Yabancı dilde özet gönderilmediği takdirde tercüme ücreti telif ücretinden düşürülerek ödeme yapılır.

Md : 7. Araştırma ve inceleme dalındaki yazılar aşağıdaki dispoziyona uygun şekilde hazırlanır.
ÖZET, GİRİŞ, MATERYAL VE METOD, ARAŞTIRMA SONUÇLARI VE TARTIŞMA, TEŞEKKÜR, SUMMARY veya ZUZAMMENFASSUNG veya REJUME, LİTERATÜR.

Md : 8. Yayınlanan yazıların itibari sahifesi (200 kelime için teliflerde 200,— TL., tercümelerde 150,— TL. ücret ödenir.

EDITORIAL :

TURKISH COOPERATIVES FROM THE ANGLE OF THE THEORY OF TRIANGLE OF INTERESTS

Nurettin HAZAR

We have expressed our thoughts in one of our previous issues on the «Theory of Triangle of Interests» explained in the book «Agricultural Cooperative Managements in The Economy of Turkey» published among other publications of this Association and written by Doç. Dr. Cemil KIVANÇ which is in fact weighs scientifically and also we have added that it requires a scientific argument on the theory.

According to the subject theory there is a «Triangle of Interests» in cooperatives formed by the partners, administrators and the State. Successful and productive work depends on the harmony among those three elements and their being careful on the rights and interests of the other two. In Agricultural Sale Cooperatives and Agricultural Credit Cooperatives where the MANAGER (Director) is assigned by the State —the author calls such cooperatives as «Guided» or «Controlled»— a policy which hampers the continuity of the management, the balance of the organization and harmonious administration is being pursued. Because the administrator (Manager) from the point of his own interests is on the side of the State, thus changing the balance against the partner. This, in return endangers the success of the management and even the very existence. This turns the cooperative into a public establishment and punts partners away from the cooperatives.

This is the thesis.

How far the «Triangle of Interests» theory is valid for our Agricultural Credit and Agricultural Sale Cooperatives? Do they deserve being called «Guided» or «Controlled»? Is there a regressi-

**TURKISH COOPERATIVES ROM THE ANGLE OF THE THEORY OF
TRIANGLE OF INTERESTS**

on in those cooperatives, is there a severence of partners? Has anyone of those turned into a public establishment? If so, is it as claimed by the author?

First of all, the managers of Agricultural Credit Cooperatives are assigned by the same cooperatives. Only the Director General of the Central Union of the Agricultural Credit Cooperatives is assigned by the Council of Ministers in accordance with the pertinent laws. (Law No. 1972/1581, Article 5). The Board of Administrators of the Central Union, principally elected by the general assembly as done in individual cooperatives. With the participation of the Director General and a representative from the Agricultural Bank the Board of Administrators is considered complete. It cannot be considered that a single Director General can have an 11-member Board of Administrators under his influence and makes them accept everything he desires.

There is a great progress and development in the Agricultural Credit Cooperatives contrary to the allegations. Their status have been turned into a more democratic form with Law No. 1581 passed in 1972 on Agricultural Credit Cooperatives and Unions.

We do not want to indicate too many figures by giving statistical information on these cooperatives which show a great progress from the points of the amount of capital, volume of procedure, profit - debit status, etc. We will suffice by giving the number of partners and cooperatives with the last ten years.

AGRICULTURAL CREDIT COOPERATIVES

<u>Years</u>	<u>Number of Cooperatives</u>	<u>Number of Partners (Thousand)</u>
1974	2046	1.311
1975	2055	1.308
1976	2067	1.316
1977	2070	1.325
1978	2101	1.350
1979	2151	1.357
1980	2236	1.435
1981	2248	1.528
1982	2258	1.540

NURETTİN HAZAR

As observed from the above the number of cooperatives increase. Except one or two provinces there are cooperatives all over Turkey. There is a regular increase in the number of partners also.

Because the Agricultural Credit Cooperatives are directed towards multi-purpose activities and the distribution of some incomes to partners with suitable conditions has increased the popularity of those cooperatives. From this point of view there is no situation which may warrant the transfer of Agricultural Credit Cooperatives into public establishments.

The number of people who accept that Agricultural Sale Cooperatives, the most important of which are engaged in products such as cotton, raisin, fig, hazelnuts, pistachio nuts, and peanuts turn into «economic state enterprises» increase as years go by. However, their justification is quite different. According to such people, the Agricultural Sale Cooperatives lose their qualifications of being real cooperatives because the state subvention purchases are being realized. In order to avoid such a situation the state subvention purchases should be accomplished by organizations which are similar to the TOPRAK MAHSULLERİ OFİSİ (Soil Products Office). Consequently, even if it is correct that Agricultural Sale Cooperatives are being public establishments it is not possible to base it on the theory of Triangle of Interest, i.e. to the assignment of the administrator by the state.

It is for sure that subject will be more clear as the researchers and men of thought will participate in the scientific argument.

With our cooperative salutes.

TÜRKİYE GENELİNDE ve SOFRALIK ZEYTİN ÜRETİMİNİN YOĞUN OLDUĞU BAZI İLLERDE ÜRETİM MALİYETİNİN EKONOMİK DEĞERLENDİRİLMESİ

İlhan VAROL

1 — ÖZET :

Sofralık zeytin üretiminin yoğun olduğu Bursa, Balıkesir, Manisa, İzmir ve Aydın illerinde seçilmiş 97 işletmede yürütülen çalışma, 37 köy ve 12 ilçede uygulanmıştır.

Üretimde kullanılan fiziksel doneler tespit edilmiş, bunlardan iş gücü ve çeki güçleri 1 dekar zeytinlik için 12.01 adam gücü, 1.01 saat traktör, 4.02 hayvan iş gücü gereklidir.

Zeytin ürününde yıldan yıla çok büyük periyodisite görülmekte, 1979 ve 1980 yılları arasında verimde % 97 lik bir fark gözlenmiştir. Bu nedenle üretim faaliyetleri ve gelirden aşırı bir dalgalanma olmamaktadır. 1980 yılı fiyatları ile 1 Kg. sofralık zeytinin üretim maliyeti 43.10 TL. sı olarak hesaplanmıştır.

Üretim giderleri içinde % 34 toprak işleme, % 30 hasat giderleri en büyük payı teşkil etmektedir. İşletme başına elde edilen ortalama 5470 Kg. zeytinin % 29'u yağlık olarak değerlendirilmek zorundadır. % 37.5 oranında olanı salamura yapılmak üzere kooperatiflere ya da tüccara satılmakta, % 32 si de işletmede salamura yapılmaktadır.

2 — GİRİŞ :

Zeytinin yüzyıllardanberi Ülkemiz ekonomisinde önemli bir yeri bulunduğu herkesçe bilinmektedir. 35 ilimizde 800 bin hektar alandan ve 80 milyon ağaçtan yılda ortalama 1 milyon ton zeytin üretilmektedir. Ancak gerek zeytin ağacının özelliğinden ve gerekse bakım sırasındaki değişik (uygulamalar) tatbikat nedeniyle, bu

üretim yıllara göre inip çıkmakta, bazı yıllar verim 400 bin tona kadar düşmektedir. Üretimin var-yok yılına göre değişmesi, zeytinin üretim maliyetini ve satış fiyatını etkilemektedir.

Sofralarımızdan eksik olmayan zeytin, ailenin temel tüketim maddeleri arasına girmiş, sofralık zeytin tüketim talebinin artması ve satış fiyatının yüksek olması üreticiyi sofralık zeytin dikim ve üretimine yöneltmiştir.

Toplam zeytin üretiminin 1960 yılında % 11'i sofralık özellikte olmasına rağmen, 1979 yılında bu oran % 18'e yükselmiş, geriye kalan bölüm ise yağlık olarak değerlendirilmiştir.

Sofralık zeytin üretiminin yoğun olduğu Marmara Bölgesindeki Zeytin Tarım Satış Kooperatifinin Birliğine bağlı 25 binden fazla üretici ailesi ortak bulunmaktadır.

Türkiye genelinde 400 bin aile işletmesinin geçim kaynağını zeytin ürünü oluşturmaktadır.

Gerek üretim ve gerekse tüketimiyle geniş kitleleri yakından ilgilendiren sofralık zeytinin üretiminden ilk alıcıya kadar olan pazarlama zincirini daha yakından inceliyerek gerekli donelerin ortaya konulması, ülke tarım ekonomisi yönünden önem taşımaktadır. Bu nedenle Bursa - Balıkesir - Manisa - İzmir ve Aydın illerinde sofralık zeytin üreten işletmelerden konuya ışık tutabilecek bilgiler toplanıp değerlendirilmiştir.

3 — MATERYAL VE METOD :

Araştırmanın materyalini örneğe giren işletmelerden araştırmacılar tarafından kaynağından elde edilen doneler teşkil etmekte, diğer yandan konu ile ilgili kişi ve kuruluşlarca yayınlanmış araştırma sonuçlarından ve istatistikî bulgulardan yararlanılmıştır.

METOD : İstatistikî sonuçların toplanması ile ilgili metod, Populasyonun temsil edilebilirliğini artırmak amacıyla çok tabakalı örnekleme metodu kullanılmıştır. Donelerin toplanacağı işletmelerin sağlıklı seçimi için sofralık zeytin üretilen, ilçe ve köylerin seçiminde bazı örneklemeler benimsenmiştir.

a. İllerin Seçimi : Populasyonun genişliği nedeniyle belirli illerin tespitine ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla toplam sofralık zey-

TÜRKİYE GENELİNDE VE SOFRALIK ZEYTİN ÜRETİMİNİN YOĞUN OLDUĞU BAZI İLLERDE ÜRETİM MALİYETİNİN EKONOMİK DEĞERLENDİRİLMESİ

tin üretiminin % 70'inden fazlasını sağlayan Bursa, Balıkesir, Manisa, İzmir ve Aydın illeri araştırma alanı olarak seçilmiştir.

b. İlçelerin Seçimi : İllerin tespitinden sonra, bu illerin İl Teknik Ziraat Müdürlükleri üretim kayıtlarından yararlanılarak sofralık zeytin üretiminin fazla yaygın olmaması nedeniyle böyle işletmelerin bulunabildiği ilçeler tespit edilmiştir. Toplam 12 ilçede çalışma yürütülmüştür.

c. Köylerin seçimi : İlçe düzeyinde sofralık zeytin üretiminin uygunluk kazandığı illerde bağlı ilçe Ziraat Mühendisliklerinin kayıtlarından yararlanılarak tespit edilmiş, ekolojik ve topoğrafik özellikler göz önünde tutularak, örneklerin temsil edilebilirliği artırılmaya çalışılarak sofralık zeytin üretiminin uygun olduğu yörelere ulaşılmıştır. Toplam olarak 37 köy çalışma alanına alınmıştır.

d. İşletmelerin Seçimi : Arazi büyüklükleri ve arazi konumları göz önüne alınarak örnek işletmeler seçilmeden Bursa, Balıkesir illerinde sofralık zeytin üretimine ağırlık veren ve işletme gelirinin büyük çoğunluğunu bu üretim illerinde ve bu üretim dalında çalışan işletmeler çok fazla olduğu halde Manisa, İzmir ve Aydın illerinde ancak yağlık ve sofralık üretimin birlikte yürütüldüğü işletmeler bulunabilmiş, bunlar karışık zeytin işletmeleri olarak ayrı bir değerlendirmeye alınmıştır.

Hazırlanmış anket formlarındaki sorularla ilgili cevaplar yerinde doldurulmuş, toplam 97 işletme örneği alınmıştır.

Böylece örnek sayısı il - ilçe ve köylerin üretime katkılarına, ekolojik ve topoğrafik özelliklerine göre dağıtılmıştır. Zeytinden elde edilen gelirin toplam gelir içinde yüksek oran göstermesi şartı, zeytincilik konusunda uzmanlaşmış işletmelere yönelmeye yardımcı olmuştur.

Anketler döküm çizelgelerine işlendikten sonra zeytin üretimlerindeki yağlık ve sofralık oranlarına göre iki gruba ayrılarak değerlendirme yoluna gidilmiştir. Sofralık olarak satılan ya da salamura yapılan miktar yağlık için ayrılan orandan fazla olan işletmeler sofralık zeytin işletmeleri olarak gruplandırılmış, az olanlar ise karışık zeytin işletmeleri, başka bir deyimle sofralık - yağlık işletmeler olarak gruplandırılmıştır.

Her işletmenin maliyet unsurları miktar ve değer olarak ayrı ayrı belirlenerek işletme başına maliyetleri bulunmuş ve ortalamalara gidilmiştir.

Sofralık zeytin üretiminde kullanılan üretim tekniğini ortaya koymak ve girdileri fiziksel değerler biçiminde belirleyebilmek için parsel çalışmasına gidilmiştir. Parsel yaklaşımından önce elde edilemeyen işletmeler için zeytinlik alanının tümü üzerinden belirleme yapılmıştır. Zeytin üretiminde yapılan bir işlemin gerektirdiği iş gücü ve diğer girdi miktarları özellikle o işi yapan işletme toplamına bölünerek elde edilmiş ve teknik katsayıları bulunmuştur.

Maliyetlerin hesaplanmasında ihtiyaç olan tesis dönemi giderleri için her ilçeden bir örnek alınmıştır. Tesis dönemi bilgilerin toplandığı yıldaki cari fiyatlar üzerinden hesaplanmış ve tesis dönemi giderlerinin bir yıla düşen payı ortalama maliyete katılmıştır.

4 — ARAŞTIRMA SONUÇLARI :

a. İşletmelerin genel durumu : Sofralık zeytin üreten 97 işletmenin işletme başına ortalama kişi sayısı 5.06, işletmeci sayısına göre yaş ortalaması 48.53, öğrenim yılı 4.49 olarak bulunmuştur.

b. İşletmenin arazi varlığı ve kullanma durumu : Tarımın özelliği nedeniyle işletmelerde birden çok ürün yetiştirilmekte, bu ürünler işletmeden işletmeye ve bölgeden bölgeye değişiklik göstermektedir. Belirlenmiş olan üç tip işletme grubunda da zeytin alanı ağır basmakta, sofralık işletmelerde tüm arazinin % 54.98'ini, sofralık - yağlık karışık işletmelerde % 75.72 sini, yağlık işletmelerde ise % 68.43 ünü oluşturmaktadır. Zeytinden sonra en büyük alan tahıla ayrılmış, meyve - sebze ve endüstri bitkileri değişik oranlarda yer almaktadır.

İşletmelerde yer verilen bu ürünler ayrı ayrı parsellerde yetiştirildiği gibi bazıları ara tarımı şeklinde de yetiştirilmektedir. Sofralık zeytin işletmelerinde zeytin - bağ, zeytin - incir, zeytin - sebze incelenen yörelerde en çok bir arada yetiştirilen ürün türlerini oluşturmaktadır.

Zeytin işletmelerinde kiracılık ve ortaklığın yaygın olmadığı tespit edilmiş, ancak zeytin alanı dışında kalan diğer ürünlerin yetiştirilmesinde bu tür işletmecilik görülmektedir. Sofralık zeytin

TÜRKİYE GENELİNDE VE SOFRALIK ZEYTİN ÜRETİMİNİN YOĞUN OLDUĞU BAZI İLLERDE ÜRETİM MALİYETİNİN EKONOMİK DEĞERLENDİRİLMESİ

işletmeleri diğer zeytin işletmelerine göre daha çok parçalanmış, gerek işletmede ve gerekse parsel olarak daha küçük, ağaç sayısı azdır.

c. İşletmelerin araç - gereç durumu : Zeytin yetiştiriciliğinde genellikle toprak işleme dışındaki diğer işlemlerin çoğu el araçları ile yapılmaktadır. Budama ve hasat işleri gibi en önemli işlerde motorlu araç ve gereç kullanılmaktadır. İncelenen işletmelerde kullanılan araç - gereç sayısı, türü zeytin ile yetiştirilen ürüne ve işletmenin ekonomik gücüne göre değişiklik göstermektedir. İşletmelerin sofralık zeytin yetiştirme yönünden tarımsal mücadelede kullanılan pülverizatör yönünden önde olduğu görülmektedir. Ancak araç - gereç başına düşen arazi miktarı, sofralık işletmelerde daha az, başka bir yaklaşımla, traktör, pulluk, su motoru ve pülverizatör gibi araç - gereçlerin yağlık zeytin işletmelerine göre daha yoğun olduğu tespit edilmiştir.

d. İşletmelerin Hayvan Varlığı : İncelenen işletmelerde ticarî amaçla hayvan yetiştiriciliği genellikle yapılmaktadır. Aile ihtiyaçlarını karşılamak üzere hayvan yetiştirilmekte, çeki hayvanı olarak da öküz ve at kullanılmaktadır.

Hayvan varlığını kolayca karşılaştırmak için Büyük Baş Hayvan Birimi temel alınmış, sofralık işletmelerde işletme başına düşen Büyük Baş Hayvan Birimi yağlık işletmelere göre daha az olmasına rağmen birim alana düzen miktar daha yüksektir.

Traktörle toprak işlemenin ve taşımının yapılmadığı ya da ekonomik güç yönünden traktöre sahip olamayan işletmelerde at ve öküz çeki gücü kullanılmaktadır.

e. Sofralık Zeytin İşletmelerinde Kültürel İşlemler ve Girdi Kullanımı : Sofralık zeytin işletmeleri gerek alan ve gerekse ağaç miktarı yönünden diğer grup işletmelerden daha küçüktürler, Ancak bu işletmelerde ağaçlar daha sık olup, diğer işletmelere göre dekarda bir kat fazla ağaç bulunmaktadır. Buna göre sofralık işletmelerde bir ağaç 43.8 m² yer kaplarken, yağlıklarda 84.5 m² yer kaplamaktadır.

Hasattan sonra başlanan budama yıldan yıla değişiklik göstermektedir. Ürünün var ya da yok oluşuna göre ağaçlarda budama yapılmaktadır. Normal mahsül yılından sonra fazla ürün beklenmediğinden ağaçlar çok hafif budanmakta, hatta bazı işletmeler hiç

budanmamaktadır. Ürünün fazla olacağı tahmin edilen yılda ise aşırı bir budama yapılmakta ve böylece normal olarak yüksek fiat eden iri dane elde edileceği düşünülmektedir. Böyle bir budama düzeni yaygın olmakla beraber, her yıl aynı oranda budama yapan işletmeler de bulunmaktadır. İncelenen 71 sofralık zeytin işletmesinden % 10'u her yıl aynı biçimde budama yapmaktadır. Üreticiler bu suretle toplam üretim giderleri içinde yüksek pay alan budama işlemi giderlerinden verimin az olduğu yılda kaçınma yoluna gitmektedir. İşletmelerde en yoğun budama ayı Mart olmakla birlikte iklim nedeniyle yağlık işletmelerde şubat ayında da budama çok yaygındır.

İncelenen 71 sofralık zeytin işletmesinden 23 işletmede yalnız traktör kullanılırken, 38 işletmede yalnız hayvan ve 10 işletmede ise hayvan birlikte kullanılmaktadır. Sofralık - yağlık işletme grubunda ise % 50 si traktörle sürüm yapmaktadır. Yağlıkta ise bu oran % 53'ünde traktör, % 47 sinde hayvan olarak tespit edilmiştir. Buradan da anlaşılacağı gibi hayvan zeytin üretiminde önemli bir çeki gücü olarak yerini korumaktadır.

Sürüm işlemini uygulayan işletmelerin oranı daha fazla iken 2. ve 3. sürümdeki işletmelerin sayısı gittikçe düşmektedir. Sofralık işletmelerin sürüme, yağlık işletmelere nazaran daha fazla ağırlık verdiği görülmektedir.

Bel, çapa, tırmık, kazayağı ve traktör çapası ile zeytin ağaçlarının dipleri işlenmekte, yere düşen zeytinlerin toplanmasını kolaylaştırmak için hemen hasattan önce bu tür toprak işleme bir ya da iki defa uygulanmaktadır. Sofralık işletmelerde bu tür toprak işlemeyi 1. kez uygulayanların oranı % 62, 2. ci kez uygulayanların oranı ise % 17 dir. Bu oran sofralık - yağlık işletmelerde sırasıyla % 85 ve % 46 iken, yağlık işletmelerde ortalama % 35 tir. Yapılan çeşitli toprak işleme bütününe yılda dağılmakla beraber mart - nisan ve mayıs aylarında en yoğun biçimde yapılmaktadır.

Zeytin ağaçlarında istenmeyen dip ve yan sürgünlerin zaman zaman kesilip atıldığı müşahade edilmektedir. Bu işlemin yapılış zaman ve sayısı değişmekle beraber verimli yılda daha sık, verimsiz yılda daha seyrek yapılmaktadır. Ortalama olarak bütün işletmelerde yapılmakta olan bu işlemin hiç uygulanmayanlara oranı 1980 yılında % 7 dir. Ağustos ayı ise bu işlemin en yoğun yapıldığı aydır.

TÜRKİYE GENELİNDE VE SOFRALIK ZEYTİN ÜRETİMİNİN YOĞUN OLDUĞU BAZI İLLERDE ÜRETİM MALİYETİNİN EKONOMİK DEĞERLENDİRİLMESİ

Bir işçi sofralık zeytin işletmelerinde ortalama 56, yağlık işletmelerde ise 40 ağacı bir günde temizliyebilmektedir.

Zeytin işletmeleri genellikle gübreleme yapmaktadırlar. Gübrelemede hayvansal ya da kimyasal gübre kullanılmaktadır. İşletmelerde hayvancılığa yer veren işletmeler dışardan hayvansal gübre satın almamakta, her yıl zeytinlerin bir bölümü münavebeli olarak gübrelenmektedir. Sofralık zeytin işletmelerinde hayvan gübresi kullanan işletmelerin oranı sırasıyla % 62, % 12 ve % 11 dir. Yalnız hayvansal gübre kullananlar olduğu gibi yine yalnız kimyasal gübre kullanan işletmeler de vardır. 71 sofralık zeytin işletmesinde 1980 yılında kullanmış oldukları toplam 40 ton kimyasal gübrenin % 53'ü kompoze (15. 15. 15.), % 21'i amonyum nitrat, % 10'u azot ve fosfor ihtiva eden gübreler (18-46) (20-20), % 7.5'i amonyum sülfat, % 5'i üre, % 3'ü tripl süper fosfat, % 9. (i ise sadece potaslı gübredir. Saf madde olarak sofralık zeytin işletmelerinde kullanılan N.P.K. miktarı ise, işletme ortalaması olarak N cinsinden 173.7 kg., dekar ortalaması 7.6 kg, ağaç ortalaması olarak da 0.33 kg. olmaktadır. (kg.) P cinsinden işletme ortalaması : 89.7 kg., dekar ortalaması 5.5 kg., ağaç ortalaması 0.24 kg. dir. (kg.) K cinsinden işletme ortalaması 53.1 kg., dekar ortalaması 3.3 kg., ağaç ortalaması da 0.14 kg. olarak bulunmuştur.

Zeytincilikte ilaçlama fazla yaygın değildir. Zeytinliklerin çoğu yamaç arazilerde bulunmakta ve ilaçlama için gerekli suyun sağlanmasında zorluk çekilmektedir. Sofralık zeytin işletmelerinde ilaçlama zamanı hastalık ve zararlıların türüne göre değişmekle beraber, incelenen işletmelerin genellikle hasat ayları olan kasım, aralık ve ocak aylarından başka diğer aylarda da yılboyu ilaçlama yaptıkları gözlenmiştir. Mayıs ayı en fazla ilaçlamanın yapıldığı ay olup, (% 16) bunu Haziran, Ağustos ve Ekim ayları tâkip etmiştir. (% 14) Sofralık zeytin işletmelerinde kullanılan ilaçlar değişik olmakla beraber, ağırlık böcek öldürücü ilaçlarda toplanmakta, mantar ilaçları daha az kullanılmaktadır. İncelenen işletmelerde kullanılan ilaç çeşitleri : Supracide 40, Gebutox, Falimat, Lebecide, Folidol, Rapor, Gusation, Hektavin, D.D.T., Göztaş, Cupravit, Ditane 7.78 olmaktadır. Yetiştiricilerce hastalık âmilinin ya da zararlıların kesin olarak tespit edilmesinde, uygulanacak olan tesirli ilâcın bilinmemesi, atılış zamanı ve miktarının iyi belirlenmemesi nedeniyle mücadeleden yeterince yararlanamadıkları anlaşılmıştır.

Hasat öncesi değişik nedenlerle yere düşen zeytin daneleri bahçe sık sık gezilerek toplanmakta ve buna dip toplama denilmektedir. Bu tip zeytinlerinin sofralık evsafı düşük olduğundan yağa işlenmektedir. Yağlık zeytin hasadında sırik kullanılmasına karşılık, sofralık zeytin hasadı elle danelerin koparılması şeklinde yapılmaktadır. Bu nedenle merdivenlere çıkılarak dallardan tek tek zeytinlerin toplanması uzun zaman ve yoğun iş gücü gerektirmektedir. Genellikle erken iş gücü ağaçlardan zeytin kopartılmasında, kadın iş gücü ise yere düşen danelerin toplanmasında kullanılmaktadır. Adam iş gücü hesaplanmasında kadın iş gücünün 0.75 erkek iş gücüne eşitliği benimsenmiştir.

Zeytin yetiştiriciliğinde yaygın olan periyodisite incelenen işletmelerde açık şekilde gözlenmiş, 1979 ve 1980 yıllarının üretim miktarları karşılaştırılmış, 1979 yılının verimsiz 1980 yılının ise verimli olduğu görülmüştür. Sofralık zeytin işletmelerinde ağaç başına verimin düşük olmasına karşılık, dekada bulunan ağaç sayısı fazla olduğundan, dekar üzerinden verim yağlık zeytin işletmelerine oranla daha yüksek olmaktadır.

A — Sofralık Dane Zeytin Üretim Maliyetleri, İşgücü ve Çeki gücü :

Verimli ve verimsiz yıllardaki toplam gider ve üretim miktarları değişme gösterdiğinden iki yılın gider ve üretim miktarları alınarak maliyet hesaplamaları yapılmıştır.

Sofralık zeytin üreticilerinin uyguladıkları değişik işlemlere, fiat verim farklılıklarına bağlı olarak dekar başına gider değişiklik göstermektedir. Her bir faaliyet için yapılan giderlerin toplam gider içindeki oranı bulunmuş, ayrıca yağlık zeytin işletmelerindeki durumla karşılaştırılabilmesi için bu işletmelerin değerler gideri bulunana eklenmiştir. Sofralık zeytin işletmelerinde toplam üretim giderleri içerisinde en yüksek payı toprak işleme (% 34.33), daha sonra sırasıyla hasat (% 32.95), daha sonra toprak işleme (% 23.54) almaktadır.

1 Kg. sofralık zeytin üretiminin 1980 yılı fiatları ile maliyeti 42.10 TL. sı bulunmuştur. Dekar başına zeytin üretim giderlerinin hesaplanmasında, kira ve genel idare masrafları dahil edilmemiştir.

Toprak işlemede makina kullanılarak yapılan üretimde dekar başına toplam 75.75 saat erkek, 72.28 saat kadın ve 1.03 saat ma-

TÜRKİYE GENELİNDE VE SOFRALIK ZEYTİN ÜRETİMİNİN YOĞUN OLDUĞU BAZI İLLERDE ÜRETİM MALİYETİNİN EKONOMİK DEĞERLENDİRİLMESİ

kina gücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Başka bir yaklaşımla, 12.8 adam iş günü birimine 1.03 saatlik traktör gücü gerekmektedir. Yağlık zeytin işletmelerinde ise bu değerler 6.2 ve 0.3 tür. Toprak işleminin hayvanla yapıldığı üretim şeklinde 77.78 saat erkek, 27.28 saat kadın ve 4.02 saat hayvan çeki gücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Yağlık zeytin işletmelerinde ise bu değerler sırasıyla 6.45 adam iş günü ve 2.6 saat hayvan çeki gücüdür. İncelenen işletmelerden sağlanan donelerden yararlanarak daha sonraki üretim maliyetlerini hesaplayabilmek için üretim dönemindeki her işlem için gerekli iş gücü ile girdi miktarları, içinde bulunan yıldaki çeki gücü ve girdi fiyatlarına göre maliyet hesaplanabilecektir.

B — Elde Edilen Zeytinin Kullanımı : Sofralık zeytin işletmeleri ortalamasına göre elde edilen zeytinlerin yaklaşık 1/3'ü (% 29) zeytin yağına işlenmekte, gerisi ise sofralık olarak değerlendirilmek üzere ya işletmede salamura yapılmakta ya da salamura yapılmak üzere taze olarak Zeytin Tarım Satış Kooperatifine ve tüccara satılmaktadır.

Hasattan sonra işletmede salamura yapılan zeytinlerin oranı % 37.5, Kooperatife ya da tüccara salamura yapılmak üzere satılan zeytinlerin oranı % 32 dir.

İşletmelerde salamura yapılan sofralık zeytinler genellikle kooperatifin almadığı kızıl, küçük ve özürlü (barem dışı) zeytinlerdir. İşletmede aile ihtiyacını karşılamak için ayrılan zeytinin oranı % 1.6 olup, işletme başına yaklaşık 90 Kg. dir.

Sofralık zeytin üreten işletmelerde yan ürün olarak elde edilen zeytinyağı aile içi tüketimde kullanılmakta, fazlası ise satılmaktadır. İncelenen sofralık zeytin işletmelerinde ortalama 245 Kg. zeytinyağı elde edilmektedir.

İşletme gruplarına göre yağ oranı değişiklik göstermekte, yağlık işletmelerde 2.5 kg. zeytinden 1 kg. zeytinyağı elde edilirken, sofralık işletmelerde 6.3 kg. dan, 2 kg. zeytin elde edilmektedir.

Gemlik piyasasında bazı özel zeytin salamura işletmelerinin uyguladıkları sofralık dane zeytin sınıflandırması aşağıdaki gibi olmaktadır :

<u>Sınıfı</u>	<u>Adı</u>	<u>Kg. mındaki dane ad.</u>
AA	Ekstra - ekstra	160 ve daha aşağı
A	ekstra	160 - 240
B	birinci	240 - 360
C	ikinci	360 dan fazla

5 — TARTIŞMA :

Sofralık zeytin işletmeleri diğer tarım işletmelerinden çok değişik bir yapı göstermektedir. Ailedeki kişi sayısı fazla (5.3), işletmeler küçük (16.29 dekar) ve arazi parçalanmış durumdadır. (5.95 parsel). Değişik özelliği ara tarımının olmasıdır. Gerek bağ ve incir gibi meyvelerle karışık dikilmiş olması ve gerekse ağaç aralarında sebze ve benzeri bitkilerin yetiştirilmesi işletmeyi ekonomik yönden değiştirmektedir. İncelenen işletmelerde budama genellikle geleneksel bir durum göstermekte, genel eğilim yüksekte ve az dal bırakma şeklinde olmaktadır. Bu ise tarımsal araştırma ve yayım kuruluşlarının tavsiye ettiği, yıllardan beri yerleşmesini istediği alçak terbiye şeklinden çok farklıdır. Tavsiye edilen bu budama ve terbiye şeklinin yetiştiricilerce tutulmaması konusu ayrı bir araştırma istemektedir.

Toprak işleme gerek işletmenin topoğrafik yapısı ve gerekse ekonomik gücüne göre değişiklik göstermektedir. Sofralık zeytin işletmelerinde mekanizasyon ancak bu alanda yerleşebilmektedir. İşletmeler için standart bir toprak işleme şekli ve zamanı tespit edilememiştir.

Hayvan gübresi işletmelerde yeterince üretilemediğinden ağaçlar ya münavebeli olarak gübrenmekte ya da dışardan hayvansal gübre satın alınmaktadır.

Kimyasal gübre kullanılmasında ise gerek veriliş biçimi ve gerekse verilen miktar ve zaman yönünden aşırı bir özen gösterilmemektedir. İncelenen işletmelerde ortalama ağaç başına verim 1979 yılında 0.390 kg., 1980 yılında ise 14.500 kg. bulunmuştur. 25 kg. dan az ürün alınan ağaçlar için sofralık olarak önerilen 315 gr. azot, 90 gr. fosfor ve 500 gr. potasyuma karşılık işletmelerde ortalama 330 gr. azot, 240 gr. fosfor ve 140 gr. potasyum gönderilmiştir. Bu da bize azotun yeterli, fosforun fazla, potasyumun eksik kullanıldığını

TÜRKİYE GENELİNDE VE SOFRALIK ZEYTİN ÜRETİMİNİN YOĞUN OLDUĞU BAZI İLLERDE ÜRETİM MALİYETİNİN EKONOMİK DEĞERLENDİRİLMESİ

göstermektedir. Dolayısı ile bu işletmenin gübre kullanımında araştırma ve yayın kuruluşlarının desteğine ihtiyaç duyduğu açıkça görülmektedir.

Hasat elle yapılmakta ve toplam işletme masrafları içinde % 30 luk bir pay almaktadır. Daha uygun toplama metodlarının getirilmesi ile bu oranın düşürülmesi zorunludur. Bir işçi 46 kg. toplayabilmekte ve 1980 yılı fiyatları ile 1 kg. zeytinin hasat gideri 11 TT. sı olmaktadır.

Sofralık zeytin üretim maliyeti 1980 yılı fiyatları ile 42.10 TL. sıdır. Yağlık zeytinlerde ise maliyet 15.60 TL. sı bulunmuştur. Sofralık zeytinin tam olarak satış fiyatı kaliteye göre çok değişmekte, 104.25 TL. sı dolaylarında yoğunluk göstermektedir. Yağlık zeytinlerde ise satış fiyatı 20 TL. sıdır. Bu durumda sofralık zeytin üreticileri elde ettikleri ve sofralık olarak kullanılamıyarak yağa işleme zorunda kaldıkları zeytinlerden —22.10 TL. sı mutlak kâr (zarar) sağlamakta, sofralık olarak ham sattıkları zeytinlerden + 62.15 TL. mutlak kâr elde etmektedirler. Oransal kâr ise sırasıyla 0.47 ve 2.47 dir. Bu durumda kaliteli zeytin yetiştirilmesinin önemi işletme açısından açıkça görülebilmektedir. Ortalama işletmede elde edilen zeytinlerin % 29'u yağlık nitelikte olduğuna göre bu oranın düşürülmesi amacıyla yapılacak her türlü araştırma ve inceleme gerekçeleri için geçerli gerekçe hazırdır.

Sofralık zeytin işletmelerinde dekar başına üretim giderleri toplamı 14.611.05 TL. sı iken, yağlık zeytin işletmelerinde bu miktar 2.315.50 TL. dir. Bu da bize göstermektedir ki, sofralık zeytin üretimi yağlık işletmelere göre daha masraflıdır. Gider azaltıcı çalışmalar yapılarak önemli ögeler üzerinde durulduğunda (periyodite, toprak işleme ve hasat giderleri gibi) sofralık zeytin üreticiliği daha kârlı duruma getirilebilir.

Ortalama 1 dekar sofralık zeytin 12.01 adam gücü, 1.03 saat traktör, 4.02 saat hayvan gücü gerekli olmaktadır. İncelenen zeytin işletmelerinde ortalama genişlik 16.29 dekar olduğuna göre yıl içinde başka üretim dallarında kullanılabilecek oldukça fazla işgücü artmaktadır. Bu iş gücü fazlasının nasıl değerlendirileceği üzerinde çalışılması gereken ikinci önemli bir konudur.

İşletmeler elde ettikleri zeytinlerinin 9.29'unu yağlık olarak değerlendirilmek zorunda kalmaktadırlar. % 37.5'ini kendi işletmele-

rinde salamura yapmakta, % 32 sini salamura yapılmak üzere ya Marmara Tarım Satış Kooperatiflerine ya da tüccarlara ham olarak satmaktadırlar. Kooperatif çevrede iyi teşkilâtlanmış olduğundan ve ham olarak satamadığı ürünü salamura yaparak uzun süre saklıyabildiği için üreticiler açısından diğer bir çok bozulabilen ürünlerde görülen sorunlar sofralık zeytin pazarlamasında görülmektedir.

6 — MARMARABİRLİK :

Birlik, Gemlik, Mudanya, Erdek, Orhangazi, İznik ve Edincik ilçelerinden oluşan kooperatifleri içine almaktadır. 1980/1981 yılında sofralık zeytin alım kampanyası açıldığında ortak üreticilerden 7.483.656 kg. ürün almış, karşılığında 1.402.836.524 TL. sı ödeme yapmıştır. Aynı yıl 10.345.306 kg. iç satış, 25.200 kg. da dış satış yapmış, karşılığında 1.929.680.324 TL. sı gelir sağlamıştır. Dış satışlar Avusturya, Batı Almanya ve İsviçre'ye olmuş, bu suretle dış ülkelerde ürünün tanınması ve bu ülkelerin pazarlarına katılma imkânı sağlanmıştır.

Birliğe bağlı 6 ilçede toplam 39 zeytin deposu bulunmakta, bu depoların kapasitesi 68.540 tona ulaşmaktadır.

Ortak üreticilerin zeytin haşereleri ile kış ve yaz devrelerinde mücadelede kullanmak üzere Birlikçe tedarik edilen vintox, gebutox, supracid40, dikotonZ-78, cupravit, Hektaş bakır olmak üzere 6 çeşit mücadele ilâcı 163.961 kg. olarak sağlanmış, karşılığında 114.618.080 TL. sı bedel çeşitli ilaç firmalarına ödenmiştir. Birlik ortak üreticilere dağıtılan bu ilâçları doğrudan doğruya imalâtçı veya ithalâtçı firmalardan almış olduğundan, piyasa fiyatının altında teşekkül eden ücretle üreticiler mücadelelerini yapabilmişlerdir.

Birlik 26/6/1982 tarih ve 17736 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Bakanlar Kurulu Kararnamesininin 10. maddesine göre Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri Anasözleşmesininin Paylar ve payların ödenmesi ile ilgili 12. ve 13. maddeleri ile Tarım Satış Kooperatifleri anasözleşmesininin paylar ve payların ödenmesiyle ilgili 13. ve 14. maddeleri yürürlükten kaldırılmış, bu nedenle eski ve yeni ortak üreticilerin yükledikleri sermaye miktarına ve tamamlanıp tamamlanmasına bakılmaksızın 1982/1983 alım kampanyasından başlanarak teslim ettikleri ürün bedeli üzerinden % 5 oranında sermaye kesintisi yapılması uygun kabul edilmiştir.

TÜRKİYE GENELİNDE VE SOFRALIK ZEYTİN ÜRETİMİNİN YOĞUN OLDUĞU BAZI İLLERDE ÜRETİM MALİYETİNİN EKONOMİK DEĞERLENDİRİLMESİ

Birlik ortak üreticilerine hizmet sunabilmek için yeni tesislere ihtiyaç duymaktadır. Bu ise, tesis fonu kesintisinin kooperatiflerinin standart hale getirilmesine, miktarının artırılmasına bağlı kalmaktadır. 1982/1983 alım kampanyasından itibaren kooperatiflerce beher kg. da 1 TL. sı tesis fonu kesintisinin yapılması uygun olacaktır.

Kooperatiflerce ortak üreticilerden alınan ürünlerin Beher kg. ndan 1 TL. sı Silâhlı Kuvvetler Vakıflarına kesinti yapılmakta iken, Silâhlı Kuvvetler Vakıflarına, ortak üreticilerden bu kesintilerin kabulüne, Kara Kuvvetleri Güçlendirme Vakfından alınan 10/8/1982 tarihli yazı gereğince Yüce Silâhlı Kuvvetlerimizin güçlenmesine bir nebze katkıda bulunabilmek için 1982/1983 zeytin alım kampanyasında Silâhlı Kuvvetler Vakıflarına başlanmak üzere Kooperatiflerce alımlarda beher kg. da 1 TL. sı kesintinin yeniden yapılması karar altına alınmıştır.

Birliğin 1982/1983 devresinde hava şartlarının zeytin ürünü için elverişli geçmesi nedeniyle Kooperatiflerin bölge rekoltesinin 81.200 ton sofralık, 17.300 ton yağlık olmak üzere 98.500 ton toplam ürün olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Kooperatiflerce bölgelerinde yapılan tahminlere göre ortak üreticilerden 1982/1983 kampanyasında 40.000 ton sofralık zeytin alınacağı Birliğe bildirilmiştir. Ortak üreticilerin bağlı Kooperatiflerce alım şartları dahilinde teslim edecekleri sofralık zeytinin tümünün 1982/1983 kampanyasında alınacağı, ortak üreticilerin mâdur edilmeyeceği Birlik yönetim kurulu tarafından karara bağlanmıştır.

Marmarabirlik, diğer adıyla Marmara Zeytin Tarım Satış Kooperatifleri Birliği'nin sofralık zeytin alımında ölçü aldığı sınıflandırma aşağıdaki gibi olmaktadır.

Sınıfı ve Adı	Kg. daki Dane Adedi
Sıra «A»	390—410
1. kalite	320—350
duble	290—310
Lüks Duple	240—260

7 — SUMMARY :

The research conducted in the provinces of Bursa, Balıkesir, İzmir, Manisa and Aydın for their intensive olive production. Inputs used for a given unit (per decare, tree and kilogram) were determined for table olive farms. Production cost of olive was found 42.10 per kilogram. Harvesting and cultivation expenses were found to be consisting of 30 and 34 percent of total costs respectively.

Major table olive production provinces (Bursa, Balıkesir, Manisa, İzmir and Aydın) were selected for study. The survey was conducted on 37 villages and 12 counties of the mentioned provinces.

For one decare of table olive orchard 12.01 Man Work Units, 1.03 hours of tractor work, 4.02 hour of animal work are required.

Very strong alternate bearing was observed among the selected table olive farms which caused a decrease of 97 % in yield between the year 1979 and 1980. Production was 42.10 TL per kilogram table olives yearly average production per farm was 5.470 kilogram, 29 % of the total production not suitable for table consumption was used for oil processing. 37.5 % of the production was sold either to cooperatives or merchants for table olive.

Marmara Olive Agriculture Selling Cooperatives Union content Gemlik, Mudanya, Erdek, Orhangazi, İznik and Edincik counties of Marmara region. The Union have sold 10.345.306 kilograms olives in our Country in 1982 and sold 25.200 kilograms olives to Austria, West Germany and Switzerland during the same year. For this reason, Union have made a source of income from the external bazar.

The Union's Cooperatives have had 39 olive's stores in the 6 counties and the capacity of this stores content 68.540 tones.

In the period of 1981/1982 attached Cooperatives of the Union's olive crops will be 98.500 tones in this 6 counties.

TÜRKİYE GENELİNDE VE SOFRALIK ZEYTİN ÜRETİMİNİN YOĞUN OLDUĞU BAZI İLLERDE ÜRETİM MALİYETİNİN EKONOMİK DEĞERLENDİRİLMESİ

KAYNAKLAR :

- DAVENPORT, Ö.C. ve Ark., 1972.** «Antitrans pirants increase size reduce Shrivell of olive fruit» California Agriculuture vol. 26N.7, University of California, U.S.A.
- ANON.** 1971. «Zeytin Yetiştiriciliği Zeytincilik Araştırma Enstitüsü yayın No: 4 (çeviri), Bornova - İzmir.»
- ÇETİN, H.** 1981. «Sofralık Siyah ve Yeşil Zeytin yapılıması. Atatürk Bahçe Kùltürleri Araştırma Enstitüsü. Yalova, İstanbul.»
- MOLTAY, İ. ve Ark.** 1982. «Zeytin Yetiştiriciliği. Tarımsal Araştırmaları Destekleme ve Geliştirme Vakfı. yayı No: 3 Yalova, İstanbul.
- ERKAL, S.** 1980. «Orhangazi ilçesi Sofralık Zeytin İşletmelerinden Seçilen Bir Grubun Yapısal ve Ekonomik Sorunları.» Bahçe Kùltürleri Araştırma Enstitüsü. Yalova, İstanbul.
- SÜTÇÜ, A.** 1980. «Gemlik Zeytininin Döllenme Biyolojisi Üzerinde Araştırmalar.» Atatürk Bahçe Kùltürleri Araştırma Enstitüsü. Yalova, İstanbul.
- YÜCEL, A. ve Ark.** 1980. «Marmara Bölgesinde Pazarlanan Sofralık Zeytinlerin Pazarlama Marjları, Pazarlama Masrafları ve Gelir - Tüketim İlişkisi Üzerine Bir Araştırma.» Bahçe Kùltürleri Araştırma Enstitüsü. Yalova, İstanbul.
- NIETD, M.O.J. ve MORETTINI; A.** 1971. «Entansif Kapama Zeytin Bahçeciliği.» (Çev.) Tarım Bakanlığı Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü. Ankara.
- Osmanlıoğlu, Erdoğan.** 1982. «Tartım Ekonomisi Araştırmaları ve Eğitimi Ülkesel Projesi.» Atatürk Bahçe Kùltürleri Araştırma Enstitüsü. Yalova, İstanbul.
- MARMARABİRLİK.** Marmara Zeytin Tarım Satış Kooperatifleri Birliği. 1981/1982./ «Genel Kurul Toplantısı tutanağı.» Bursa.

TARIMSAL PAZARLAMADA KOOPERATİFLER

«Norveç Örneği» (*)

Yrd. Doç. Dr. ERKAN REHBER

1. GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda hatta gelişmiş ülkelerde bile tarımsal üretim ünitelerinin çoğunluğu küçük işletmelerdir. Bu işletmeler sermaye, teknik bilgi eksikliği, satın alma ve pazarlama gücü yetersizliği gibi birçok problemle karşı karşıyadır. Kooperatif hareket, üreticiler arasında bu eksikliklerin giderilmesi amacıyla başlatılmıştır. Bu açıdan bir tarımsal kooperatifi, üreticiler tarafından kurulan, sahip olunan, kontrol edilen ve onların karşılıklı ihtiyaçlarının giderilmesine çalışan organizasyonlar olarak tanımlayabiliriz.

Anılan güçlükleri yenmede bir araç olarak üreticilere yardımcı olan kooperatif hareket, genelde tarımsal üretim ve verimliliğin artmasına da yardımcı olmaktadır. İşletme düzeyinde ise, üreticilerin ucuz girdi, kredi temin etmelerine, işletmelerin daha büyük ölçekli üretim yapmalarına, pazar koşullarına daha kolayca uymalarına, pazar marjının daha büyük bölümünün üreticide kalmasına ve en önemlisi üreticilerin pazarlık gücü elde etmelerine yardımcı olmaktadır.

Kooperatif hareket, teoriden daha çok uygulamada gelişme göstermiştir. Kooperatifçiliğin başarı ile uygulandığı ülkelerde, bu hareketin yukarıda anıldığı gibi üretici sorunlarını büyük ölçüde çözdüğünü gözlemek mümkündür. Bir ülkede kooperatifçilik hareketinin başlatılmasında, veya mevcut kooperatifçiliğin değerlendirilmesinde ve geliştirilmesinde bu konuda deneyimi olan ülkelerin kooperatif örgütlerinin gelişim ve yapılarının incelenmesinde yarar vardır.

Bilindiği gibi İskandinav ülkelerinde, İngiltere, USA v.b. diğer birçok demokratik ülkede olduğu gibi Norveç'te de tarımsal kooperatifler gelişmiş durumdadır. Bu açıdan Norveç tarımsal kooperatifçiliğini incelenmesi, halen kooperatifçiliğin yararlı bir kalkınma aracı olarak görüldüğü ve uygulandığı ülkemiz kooperatifçiliğine yararlı olacaktır.

Bu araştırmada Norveç tarımı ve tarımsal kooperatifleri incelemeye çalışılmış ve daha çok kooperatif kanalıyla yapılan tarımsal pazarlama konusuna ağırlık verilmiştir.

(*) Bu araştırma yazısı, Norveç'te 1981 - 1982 öğretim yılında, Norveç Tarımı ve Tarımsal Kooperatifler konusunda yapılan incelemeler sonunda hazırlanmıştır. Yazar, Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü Öğretim Üyesidir.

TARIMSAL PAZARLAMADA KOOPERATİFLER

Araştırma dört bölümden oluşmuştur. Giriş bölümünden sonra, ikinci bölümde Norveç'in tarımsal yapısı kısaca özetlenmiştir. Üçüncü bölümde Norveç'teki, tarımsal örgütler genel bir çerçevede incelenmiş ve dördüncü bölümde, pazarlama kooperatiflerinin, pazarlama fonksiyonları özlü olarak sunulmağa çalışılmıştır. Son bölümde ise özet ve sonuç yer almıştır.

2. NORVEÇ TARIMININ GENEL YAPISI

Norveç Avrupa'nın en kuzeyinde, İskandinav yarımadasının batısını kuzeyden, güneye kateden bir ülkedir. Tipik bir dağlık ülke olan Norveç'in ortalama denizden yüksekliği 550 m. olup, yüzölçümü yaklaşık 324.000 Km² dir. Oldukça geniş bir alana sahip olan Norveç'te, ancak toplam yüzölçümün % 3 kadarını oluşturan 935.000 Ha. tarım alanının 832.000 Ha. rı işlenmektedir (1).

Arazinin, tarımı sınırlıyan en önemli faktörlerden biri olması yanında, iklim faktörleri de özellikle bitkisel üretim faaliyetinde sınırlayıcı bir faktör olmakta ve üretim periyodunu 120-200 gün içinde sınırlı kılmaktadır. İklim faktörlerinin etkisiyle toplam tarım alanının % 50 den fazlası Çayır-mera, yem bitkilerine ayrılmış bulunmaktadır.

Ormanlık faaliyeti ile birlikte tarımın toplam gayrisafi hasıla içindeki oranı 1980 yılı rakamlarına göre % 4 civarındadır. Yine aynı yıl verilerine göre toplam nüfusu yaklaşık 4 milyon olan Norveç'te faal nüfusun ancak % 6 sı tarımla uğraşmaktadır.

Yaklaşık % 70 i hayvansal üretim faaliyetine ait olan toplam tarımsal üretim değeri, % 70 i 100 dekinden küçük ve ortalama genişlikleri 70 da. olan 119.000 işletme tarafından gerçekleştirilmektedir (2).

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi Norveç tarımı, ülke içi talebi karşılayacak, kendine yeterli üretimi sağlamaktan uzaktır. Kendine yeterliliği kalori bazında % 35,7, tarımsal arazi açısından % 57 dir. Hayvansal üretimde % 100 e yakın yeterlilik olmasına karşılık, bitkisel üretime bağlı gıda talebinin yaklaşık % 50 si ithal yoluyla karşılanmaktadır.

Tarımın bu özelliklerinden dolayı, Norveç tarım politikası ,ekonomik, nüfus ve beslenme politikalarının ayrılmaz bir parçası olarak, tarımla ilgili gelir, üretim ve üretimi hedefleri yanında, belirli bir nüfusu kırsal alanda tutma amacı da gütmektedir. Ülkede tarımsal politikanın uygulanmasında, devlet ve üretici organizasyonları geniş bir işbirliği içindedir. İleriki bölümlerde daha detaylı olarak incelenecek olan, üretici örgütleri, bir anlamda devlet tarım politikasının uygulayıcıları durumuna gelmişlerdir.

Bu uygulamanın temeli, Tarımsal Anlaşma olarak ifade edebileceğimiz (Agricultural Agreement) ana anlaşmada yatmaktadır. Ana Tarımsal Anlaşma 1950 yılında Maliye Bakanlığı ile üretici örgütleri arasında yapılmıştır. Üretici kuruluşları ile devlet arasında müzakere ve pazarlığa olanak veren bu anlaşma, taraflara her iki yılda bir, görüşme masasına oturma şartı getirmektedir. Bir anlamda her iki

(1,2) Central Bureau of Statistics of Norway, Statistical Yearbook of Norway 1981 s. 75, 101, 92.

yılda bir, ana anlaşmaya bağlı kalınmak koşulu ile yeni anlaşmalar düzenlenmektedir. Başlangıçta fiyat anlaşması krekerinde olan bu anlaşmalara daha sonraki yıllarda, pazar regülasyonu, ithalat ve ihracatın düzenlenmesi, sosyal ve ekonomik yardımlar gibi birçok tarımsal politika konuları da dahil edilmiş bulunmaktadır.

3. NORVEÇ'TEKİ TARIMSAL ÖRGÜTLER

3.1. Tarımsal Örgütlerin Tarihi Gelişimi

18. yüzyılın ortalarında Norveç nüfusunun % 90 ı kırsal kesimde yaşamakta ve tarımsal üretim genellikle aile ihtiyacına yönelik bulunmaktaydı. Tarımın giderek ticari özellik kazanması ile, tarım üreticilerinin ekonomik durumu daha çok pazara bağlı kalmağa başlamıştır. 19. yüzyılın başlarında çiftçiler özellikle pazarlama problemlerinin yanı sıra, diğer bazı tarımsal problemlerini tartışmak üzere gruplar oluşturmağa başlamışlardır. Bu formal olmayan üretici gruplarının faaliyeti sonucu, 1810 yılında en eski tarımsal örgüt olan «Royal Agricultural Society» kurulmuştur (3). Bu kuruluş başlangıçtan itibaren kooperatif harekete önemli katkılarda bulunmuş ve ilk süt kooperatifi bu kuruluşun yardımıyla faaliyete geçmiştir. 1814 yılında Norveç'in bağımsızlığına kavuşmasından sonra, üreticiler ilk meslek kuruluşu olan Çiftçiler Birliği (Farmers' Union) ni kurmuşlardır. Tarım Bakanlığının resmen faaliyete başlaması bu kuruluşun 4 yıl sonradır (4). 1913 yılında çeşitli politik ve ekonomik nedenlerle bu birlik ikiye ayrılarak, Norveç Küçük Çiftçiler Birliği (Small Farmers' Union) ikinci bir meslek kuruluşu olarak ortaya çıktı.

Meslek kuruluşları yanında, ilk süt kooperatifin kurulmasından bu yana, Norveç'te çeşitli tarımsal ürünlere bağlı olarak, ülke çapında yaygın bir kooperatifçilik hareketi geliştirilmiş bulunmaktadır. Norveç'te Kooperatifçilik hareketinin bu derece başarılı olması, diğer İskandinav ülkelerinde olduğu gibi, her çeşit kooperatif hareketin bu ülkeler ekonomik sistemlerinde geniş bir kabul görmesine bağlanabilir (5).

3.2. Tarımsal Meslek Kuruluşları

Birinci bölümde de açıklandığı gibi Norveç'te tarımsal işletmeleri temsil eden iki ana meslek kuruluşu bulunmaktadır. Norveç Çiftçiler Birliği ve Küçük İşletme Sahipleri Birliği'nde lokal, bölge ve milli düzeyde organize olmalarına rağmen, bu kuruluşlarda üreticilerin üyeliği direkt milli seviyededir. Amaç ve fonksiyonları aynı olmakla beraber bu iki kuruluş arasında fikir ayrılıkları bulunmaktadır.

Özellikle Norveç Çiftçiler Birliği, Kooperatifler Merkez Federasyonu ile yakın bir işbirliği içindedir. Bu yakın işbirliğinin sonucu olarak Küçük İşletme Sahipleri:

- (3) O.B. Grimley, Agricultural Cooperation in Norway, The Coop. Union and Wholesale Society 1950. s. 11
- (4) George Max Beal, Nills K. Nesheim, Institutional Factors Affecting Growth and Functions of Norwegian Agricultural Cooperative Associations. NLH, Vollebakk 1966 s. 9.
- (5) Martin A. Abrahamson, Cooperative Business Enterprise, Mc Graw Book Company, 1976 s. 11

TARIMSAL PAZARLAMADA KOOPERATİFLER

Birliğin karşı çıkmasına rağmen, Norveç Çiftçiler Birliği ile Kooperatifler Merkez Birliği 1980 yılında Merkezi örgüt olarak birleşmişlerdir.

Tarımsal meslek kuruluşlarının ana faaliyetlerinden birisi, daha önce değinildiği gibi, tarımsal anlaşmalarla sağlanan görüşmelerde üyeleri adına yer almak ve bu pazarlık masası (Bargaining Table) da diyebileceğimiz görüşmelerde üyelerinin haklarını savunmaktır.

3.3. Tarımsal Kooperatifler

3.3.1. Tarımsal Kooperatiflerin Yapısı

Norveç'te üreticiler geniş bir kooperatifçilik deneyimine sahip bulunmaktadır. Avrupa'da sütçülük konusunda ilk kooperatifin Norveç'te kurulduğu bilinmektedir (6). Bugün tarımsal ürünlerin çoğu kooperatifler kanalıyla pazarlanmakta, önemli ölçüde tarımsal girdiler kooperatifler tarafından sağlanmaktadır.

Tarımda faaliyet gösteren kooperatiflerin çoğu, tek bir ürün konusunda faaliyet gösteren pazarlama kooperatifleridir. Örneğin bir grup kooperatif sadece süt işleme ve süt mamüllerinin pazarlanması ile ilgilenmektedir. Yani kooperatiflerin çoğunluğu tek amaçlı kooperatiflerdir. Sadece Kuzey Norveç bölgesinde bulunan Bölgesel kooperatif çok amaçlı bir kooperatif örgüttür. Süt, et, yumurta pazarlaması konularında çalıştığı gibi, farklı üretim girdilerinin üreticilere sağlanmasında da faaliyet göstermektedir.

Tüm kooperatif harekette yatay bir bütünleşme söz konusudur. Örgütlerde ortaya çıkan yatay birleşme iki veya üç seviyede olduğu gibi, üyelikte farklı bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Ana birleşme şekli lokal, bölge ve ülke düzeyindeki birleşmedir. Süt, et ve satılma kooperatiflerinde olduğu gibi bazılarında üyelik lokal düzeyden başlar, yumurta kooperatiflerinde ise bölge seviyesinde üyelik ortaya çıkmaktadır. Meyve ve sebze kooperatiflerinde olduğu gibi direkt milli seviyede örgüt üyeliği de söz konusudur. Kooperatifler 1945 yılından önce milli düzeyde yatay bütünleşmeyi sağlamışlar bu tarihte «Tarımsal Kooperatifler Merkez Federasyonu» olarak birleşmişlerdir.

1981 yılında «Tarımsal Kooperatifler Merkez Federasyonu», «Norveç Çiftçiler Birliği» ile birleşerek, birliğin bir bölümü haline gelmiştir. Aynı amaca hizmet eder görülseler bile, bu birleşmenin temel kooperatifçilik ilkeleri açısından tartışılmalı olduğunu ifade edebiliriz.

Norveç'te kooperatifçilik konusunda özel bir kanun bulunmamaktadır. Kooperatifler belirli genel kanun hükümlerine bağlıdır. Örneğin vergi kanunlarında kooperatifler için özel vergi kuralları bulunmaktadır (7). Ana ve diğer tarımsal anlaşmalar, pazarlama anlaşması gibi özel düzenlemeler kooperatiflerin çalışması ile ilgili bazı yaptırımlar ortaya koymaktadır.

Üreticiler kooperatiflere üye olup olmamakta tamamen serbesttirler. Bu açıdan serbest giriş ilkesinin uygulandığını belirtebiliriz. Kooperatif üyesi olan üretici,

(6) Louis P.F. Smith, The Evaluation of Agricultural Cooperation, Bocsil Blackwell, Oxford 1961 s. 5

(7) O. Gran, The Role of Cooperation in Agriculture and Food Marketing in Norway. Year Book of Agricultural Cooperation 1980 Oxford 1981 s. 213

ürününü kooperatife verme konusunda bir zorunlulukla karşı karşıya bulunmaktadır. Fakat bu katı bir kural olarak uygulanmamaktadır. Uygulama kooperatifin pazarda sahip bulunduğu kontrol gücüyle ilgili olmaktadır. Örneğin süt kooperatiflerinde, bütün süt işleme tesisleri kooperatiflerin elinde bulunduğundan, süt üreticilerinin sütlerini kooperatiflere teslim edip etmeme konusunda fazla bir seçenekleri bulunmamaktadır. Fakat, örneğin et kooperatiflerinde, kooperatif üyelerinin bu konuda daha fazla bir serbestiyet içinde olduğunu belirtebiliriz.

Tarımsal Kooperatiflerin, tarımsal üretim faaliyetinin hemen hemen tamamını kapsayacak şekilde genişlediğini ve yaygınlaştığını ifade edebiliriz. Bu şekilde büyüme ve integrasyon, kooperatifin faaliyet alanını genişletmekte ve, birçok temel kooperatifçilik prensiplerine uymada güçlükler ortaya çıkmaktadır (8). Özellikle faaliyetlerin üyelerce kontrol edilmesi giderek zorlaşmaktadır. Örneğin demokratik kontrolün esası olan bir üye - bir oy ilkesi, bu şekildeki geniş kooperatif organizasyonlarda üye kontrolünün bir yolu olmaktan çıkmaktadır. Genel kongrelere katılım oranlarının düşüklüğü bunu daha da zayıflatmaktadır.

Örneğin; Bölge düzeyinde yapılan bir kongrede katılım oranı % 25 olarak saptanmıştır.

Ölçeğin büyümesi ve işlemlerin kompleksliği üyeler arası işbirliği ve haberleşmeyi azaltmaktadır. Tüm bunlara rağmen her düzeyde, üyelerin ve çalışanların yönetime katılmaları sağlanmıştır. Örneğin; 50 ve daha fazla işçi çalıştıran süt kooperatiflerinde yönetimde işçilerin 1/3 oranında yer alması kuralı benimsenmiştir.

Kooperatife üye işletmelerde oy hakkı genişletilmiş, işletme de, çiftçi eşi de oy hakkına sahip olmuştur. Bunun yanında kooperatif birliklerine üye her bir firmanın temsili, genel kooperatifçilik teorisine uygun olarak bir firma - bir oy yanında, kooperatif birliği ile muamele hacmine göre de olmaktadır (9). Örneğin; Oslo Bölge Kooperatifi'ne bağlı 8 süt kooperatifi vardır. Yıllık genel kurulda her kooperatif bir oy yanında aşağıdaki şekilde, her kooperatifin işlediği süt miktarı esas olmak üzere oy hakkı kazanılmaktadır. 1 milyon litre ve daha az 1, 1-2 milyon litre ve daha az 2, 3 milyon litre ve daha az 3.

Kooperatiflerin finansal yapısı öz sermaye ve borçtan oluşmaktadır. Norma olarak bir işletme sermayesinin % 40-50 civarında söz sermayeden oluşması, ekonomik açıdan uygun olmaktadır. Bu oran Norveç'teki kooperatif organizasyonlarda değişiklik göstermekte ise de ortalama % 30 civarındadır. Öz sermayenin sağlanması ise 2 yoldan olmaktadır.

1 — Ortak katılım payları

2 — Yıl sonunda ortaya çıkan surplus'tan, sağlanan fonlar.

Bunun dışında, üyelerden belirli faizle tasarruf kabulü yapılmaktadır. Bu durum bankalarla, yarışma yaratmaktadır. Ortaklık payı ve yeni giren üyelerin ödedikleri katılım payları dışında, normal rezerv fonları sağlamada meclis tarafından sağla-

(8) Richard L. Kohls, Marketing of Agricultural Product. Third edition The McMillan Company 1967 s. 234

(9) Richards Phillips, Economic Nature of the Cooperative Association Agricultural Coop. Selected Reading, Edited by M.A. Abrahamsen and C.L. Scroggs «Uni. of Minnesota 1957 s. 146.

TARIMSAL PAZARLAMADA KOOPERATİFLER

nan özel kanuni kolaylıklardan yararlanılmaktadır. Bundan başka birçok kooperatif örgütler inşa fonu, işletme fonu gibi fonlar ihdas etmişlerdir. Son yıllarda döner fon uygulaması da başlatılmıştır.

Devlet kooperatif ilişkilerinde tarımsal anlaşmalarda olduğu gibi devlet karşı taraf gibi görülüyorsa da, devletin tarım politikası düşünülünce kooperatiflerin devletle işbirliği içinde, tarım politikasına yön veren ve onu uygulamaya koyan kuruluşlar olduğu ifade edilebilir.

3.3.2. Tarımda Kooperatif Örgütler

Norveç'teki tarımsal kooperatifler incelendiğinde, çeşitli ana ürünlerin işleme ve pazarlaması ile uğraşan kooperatiflerin bu harekete damgasını vurduğu görülür. Ancak satış ve pazarlama kooperatifleri yanında, girdi temin eden ve çeşitli konularda faaliyet gösteren hizmet kooperatifleri de bulunmaktadır. Bu bölümde Norveç'teki tarımsal kooperatifler belirli sistem içinde incelenerek, yapı ve fonksiyonları hakkında kısa açıklamalar yapılacaktır. Pazarlama kooperatiflerinin fonksiyonları, 4. bölümde ayrıca inceleneceğinden, bu bölümde bunların sadece kuruluş ve gelişmeleri hakkında bilgi verilecektir. Kooperatifler fonksiyonlarına göre, satış, satınalma ve hizmet kooperatifleri olarak 3 grupta incelenecektir (10).

3.3.2.1. Satış Kooperatifleri

a) Süt ve Süt Mamülleri Pazarlama Kooperatifleri

Süt, Norveç tarımında en önemli ürünlerin başında gelmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, ilk kooperatifçilik hareketi de süt'te görülmüştür. İlk süt işleme kooperatifinin kurulduğu 1856 yıllarında Çayır-mer'a olanaklarının iyiliği ve diğer nedenler yanında, ucuz tahıl ithalatı imkânları süt üretiminin artmasına neden olmuş ve bu artışa paralel olarak, 1870 yılında müşterek süt fabrikası sayısı 20 ye ulaşmıştır. 1920 lerde süt üretimi dahili tüketimin üzerine çıkmış ve bu arz - talep dengesizliği kooperatif işletmeler arasında, olumsuz bir rekabetin doğmasına neden olmuştur.

Fabrikalar arasındaki bu rekabeti ortadan kaldırmak ve süt üreticileri ve fabrikaları arasında birlik sağlamak amacıyla, Norveç Çiftçiler Birliğinin de yardımları ile 1928 yılında Norveç Süt Fabrikaları Satış Kooperatifleri Birliği kurulmuştur. 1930 - 33 yıllarında ise süt kooperatifleri bölge düzeyinde örgütlenmelerini tamamlayarak milli düzeyde, Norveç Süt Üreticileri Birliği faaliyete geçmiştir. Bugün milli düzeydeki bu iki birlik müşterek bir idare altında çalışmaktadır (11).

1981 yılı itibariyle birliğe bağlı, 7 bölge birliği 178 süt fabrikası ve 38.290 süt üreticisi bulunmaktadır (12).

b) Et Pazarlama Kooperatifleri

Sütten sonra et Norveç'in en önemli tarımsal ürünlerinden biridir. Norveç'te 19. yüzyılın sonlarına kadar, hayvan kesimi ve et pazarlaması çok ilkel ve sağlık

(10) M.A. Abrahamsen. a.g.e. s. 44

(11) Petter Slagsvold, Dairying in Norway, Oslo, 1981. s. 4 (Papers)

(12) Norske Melkeprodusenters Landsforbund, Arsmelding 1980 s. 3

koşullarına uygun değildi. Bu yıllarda, büyük kasabalarda, hayvan kesimini düzenlemek amacıyla belediyelere ait mezbahalar kurulmağa başlamıştır. Üreticilerin hayvanlarını kesip, pazarlamak üzere ilk kooperatif mezbaha 1911 yılında Oslo'da faaliyete geçmiştir (13).

1930 yılında milli düzeyde Norveç Domuz Eti Pazarlama Kooperatifleri Birliği kurulmuş ve 1940 yılında bu örgütün ismi değişerek Norveç Et Pazarlama Kooperatifleri Merkez Birliği adını almıştır. Örgütün, bugün ülke çapında 60.000 den fazla üyesi bulunmaktadır. Merkezi birlik aynı zamanda 10 bölgede bulunan bölge birliklerinin koordinasyonunu da yapmaktadır.

Ülke düzeyinde hayvan kesim ve pazarlamasının yaklaşık % 77 si kooperatiflerce kontrol edilmektedir. 1980 yılı verilerine göre 10.678 aktif üyesi bulunan Kuzey Norveç Bölgesi Et Pazarlama Kooperatifi, 1938 yılına kadar sadece hayvan kesimi ve et pazarlaması yaparken, bu yıldan sonra et yanında yumurta ve sebze de pazarlayan bir kooperatif haline gelmiştir.

Kuzey Norveç bölgesinde yapılan incelemelerde de görüldüğü gibi, işletmeler arası mesafelerin çok fazla olması, bunun yanında iklim koşullarının daha sert olması nedeniyle üretim ve taşıma imkânlarının da sınırlı olması göz önüne alınırsa, bu bölgedeki et pazarlama kooperatifinin, Kuzey Norveç Satış Örgütü (Nord - Norges Salgslag) adı altında, çok amaçlı bir kooperatif örgüt olarak çalışmasının birçok yararları bulunmaktadır.

c) Meyve ve Sebze Pazarlama Kooperatifleri

1930 yılına kadar Norveç'te meyve ve sebze pazarlaması örgütlenmiş bir durumda değildi. 1930 yılında kurulan Meyve ve Sebze Pazarlama Kooperatifleri Birliğinin 10 bölge ve 15 i çiçek konusunda çalışan olmak üzere 50 lokal örgütü bulunmaktadır.

Norveç'te meyve ve sebze üretimi dahili talebi karşılayacak düzeyden çok uzak olduğu için, bu konuda çalışan kooperatiflerin faaliyeti de bu ölçüde sınırlı kalmaktadır. Yurt içi pazarlamasında kooperatiflerin payı yaklaşık % 40 dolayındadır. İleri bölümde daha geniş açıklanacağı gibi kooperatifler, ülke dışında meyve ve sebze ithalinin büyük bir bölümünü gerçekleştirmektedir. Tüketiciyi koruma açısından yararlı olduğu düşünülse bile, sebze ve meyve üreticilerinin ortak olduğu ve ortak ürünlerinin pazarlanmasını amaç edinen kooperatif örgütün ithal işiyle uğraşmasını kooperatifçili kilekeleri açısından açıklamak oldukça güçtür.

d) Yumurta Kooperatifleri

19. yüzyılın başlarında Norveç yumurta üreticileri, yumurta pazarlamasını organize etmek amacıyla yumurta toplama merkezleri kurmağa çalışmışlar, ancak başlangıçta pazarlama problemlerinin çözümünde başarılı olamamışlardır. Fakat 1922 - 27 yılları arasında bölgelerin çoğunda, yumurta kooperatifleri bölge düzeyinde örgütlenmişlerdir. Bugün 1926 yılında kurulan Norveç Yumurta Pazarlama Kooperatifleri Birliğine bağlı 13 bölge kooperatifi ve yaklaşık 8000 yumurta üreticisi bulunmaktadır.

(13) Olav Borgan, The Agricultural Cooperative System in Norway. Landbrukets Sentral Forbund, 1980 s. 49

TARIMSAL PAZARLAMADA KOOPERATİFLER

Bunun yanında üreticilerin ortak olduğu 8 tavuk kesimhanesi de örgüte bağlı bulunmaktadır. Bundan da anlaşılacağı gibi yumurta pazarlama kooperatifleri aynı zamanda tavuk eti pazarlaması ile de uğraşmaktadır. Bu örgütlerin yurtiçi pazarlamada payı yaklaşık % 90 civarındadır.

e) Diğer Tarımsal Ürün Pazarlama Kooperatifleri

Detaylı olarak inceleme imkânı bulamadığımız bu kooperatiflerin sadece isimlerinden ve çok belirgin bazı özelliklerinden bahsedilecektir.

— Orman Ürünleri Pazarlama Kooperatifleri

Norveç'te orman alanının önemli bir bölümü, tarım işletmelerinin elinde bulunduğundan, ormancılık faaliyeti de tarımsal faaliyet içinde düşünülmektedir. Bu konuda da kooperatifçilik gelişmiş bulunmaktadır. Toplam ormancılık ürünleri pazarlamasında kooperatiflerin payı, % 70 dolayındadır. Geri kalan % 30 luk payı ise, devletin sahip olduğu ormanlardan sağlanan ürünler oluşturmaktadır.

— Patates İşleme Kooperatifleri

Patates konusunda çalışan iki kooperatif örgüt bulunmaktadır. Bunlar, Patates Destilasyonu ve Patates Nişastası Satış Kooperatifleridir. Bu örgütlerden ilki üretici patateslerini işleyerek elde ettiği destilasyon ürününü devlet monopolüne devretmek zorundadır. İkinci örgüt ise, ortak ürünlerinden ürettiği nişasta, patates unu gibi mamülleri özel sektöre satmaktadır. Bugün kooperatif örgüte bağlı 8 adet nişasta ve patates unu fabrikası bulunmaktadır. Adı geçen iki örgüt, milli seviyede müşterek bir idare altında faaliyet göstermektedir.

Patates işleyen ve pazarlayan bu kooperatiflere üyelik bazı bölgeler için sınırlandırılmış bulunmaktadır. Bu kooperatiflerin, üretici düzeyinde meyve ve sebze pazarlama kooperatifleri ile de ilişkisi bulunmaktadır.

— Kürk Pazarlama Kooperatifleri

Norveç ekonomisinde önemli bir yeri olan kürk üreticileri, Norveç Kürk Üreticileri Birliği adı altında birleşmişlerdir. Bu birlik kürk pazarlaması yanında, hayvan yetiştirme ve ıslahı konusunda da üreticileri yardımcı olmaktadır. Kürk, diğer tarımsal ürünlerden farklı olarak, senenin belirli zamanlarında, birliğin sahip olduğu büyük bir binada açık artırma yoluyla satılmaktadır. Bu satışa dünyanın her köşesinden alıcılar katılmaktadır. Bir gün izleme olanığı bulduğumuz bu satışlar, düzenlenmiş kataloglar üzerinden yapılmaktadır. Ancak bu kataloglara göre, kotlanan kürkler, geniş bir salonda alıcıların görüş ve incelemesine açık tutulmaktadır.

3.3.3.3. Satınalma Kooperatifleri

a) Norveç Tarımsal Girdi Satınalma Kooperatifleri

Norveç'te tarımsal girdi arzu yapan kooperatifler, kuruluşlarından bugüne önemli gelişme göstermişlerdir. 1895 yılında Oslo bölgesinde kurulan ilk satınalma kooperatifinden sonra, bu örgütler diğer bölgelerde de kurulmuş ve tüm örgütler 1934 yılında Satınalma Kooperatifleri Merkez Birliği halinde birleşmişlerdir. Kooperatifler kuruluş yıllarından bugüne kadar, üreticiler kimyasal gübre, kesif yem, tohum-

luk araç ve gereç teminine çalışmaktadır. Bugün tarımsal girdi sağlamada kooperatiflerin payı önemli ölçülere varmış bulunmaktadır. Örneğin, ticari gübre ve kesif yem de ülke düzeyinde kooperatiflerin payı 2/3, tohumda ise yaklaşık % 60 dolayındadır.

Kooperatifler tarımsal girdi sağlama yanında, tarımsal yayım, ürün çeşitleri ile ilgili denemeler, gübre denemeleri, tohum üretim çalışmaları gibi faaliyetlerde de bulunmaktadırlar (14).

b) Sebze ve Meyvecilik Satınalma Kooperatifleri

1929 yılında, bahçe ürünleri ve sütçülük ürünlerinin ambalajlanmasında kullanılan materyallerin geliştirilmesi, üretimi ve satışı amacıyla bir kooperatif kurulmuştur. Daha sonra bu kooperatifin amacı, bahçe kültürleri için, özellikle sabit girdi teminini içerecek şekilde genişletilmiştir. 1937 yılında hemen hemen aynı konularda faaliyet göstermek amacıyla, «Bahçe Sahipleri Satınalma Kooperatifi» kurulmuştur. Daha sonra bu iki kooperatif birleşerek 1946 yılından bu yana L.O.G. kısa adı ile faaliyetini sürdürmektedir. Bu organizasyonun ana amacı; üyelerine makina ekipman, fidan, fide, tohum, mücadele ilacı gibi girdiler temin etmektir.

c) Sütçülük Satın Alma Kooperatifleri

1937 yılında, sütçülük konusunda faaliyet gösteren kooperatif örgütler, süt fabrikalarının makina-tehizat v.b. üretim girdilerini temin amacı ile bu örgütü kurmuşlardır. 1948 yılında, bu örgütün üye sayısı artmış ve faaliyet alanı genişletilmiştir. İsmi de «Tarım Tekniği» olarak değişen kooperatif örgütün ana faaliyet alanı, tüm kooperatiflere, makina ve ekipman sağlanmasıdır. Bugün bu organizasyonun, ürettiği süt depolama tankları, ve bazı peynir v.b. Üretim cihazları aynı zamanda yurt dışına ihraç edilmektedir.

3.3.2.3. Hizmet Kooperatifleri

a) Kredi Kooperatifleri

Norveç'te kredi kooperatiflerinin, diğer alanlardaki kadar fazla gelişme gösterdiğini belirtemeyiz. Tarım için en önemli kredi kaynakları, uzun vadeli ipoteğe dayalı kredi veren Devlet Bankası ve ülke çapında yaygın bir örgüte sahip olan lokal tasarruf bankalarıdır. Özellikle sayıları ülke düzeyinde 600 ü bulan lokal tasarruf bankaları, tarımsal kredide önemli bir yer almaktadır. Kredilerin % 25 i Devlet Bankası tarafından sağlanırken, % 50 si adı geçen tasarruf bankalarınca sağlanmaktadır. Tarım kredi kooperatiflerinin payı ise ancak % 6-7 dolayındadır. Bu kooperatiften kredi alan üretici otomatik olarak örgütün üyesi olmaktadır. Bu kooperatif örgüt, 1915 de faaliyetine başlamıştır.

Bunun yanında, Kooperatifler Merkez Federasyonu ile, Tasarruf bankaları Merkez Birliği ve diğer ticari bankalar arasında, özellikle kısa vadeli kredi konusunda özel bir anlaşma bulunmaktadır. Bu anlaşmaya göre, kooperatifler üyelerine, ürünlerine karşılık ödemesi gereken parayı, üreticinin seçeceği herhangi bir banka

(14) The Cooperation Committee of The Royal Agricultural Society, Cooperative Organizations in Norway, A General Survey, Oslo 1960 s. 15

TARIMSAL PAZARLAMADA KOOPERATİFLER

kanalıyla ödemektedir. Bu yolla, banka ile üretici arasında doğan ilişki krediyeye esas teşkil etmektedir. Genellikle üretici ile banka arasındaki bir önceki yıldaki parasal ilişki hacmi, bir yıl sonra üreticinin alacağı kısa vadeli kredinin temelini oluşturmakta ve üreticiye bu mübadele hacminin % 40 ı kadar kısa vadeli işletme kredisi verilmektedir. Bu şekilde üreticinin kısa vadeli kredi ihtiyacı, bu konuda bir kooperatif faaliyete gerek duyulmayacak şekilde pratik, bir yolla sağlanmaktadır.

b) Sigorta Kooperatifleri

Bundan yaklaşık 150 yıl önce, kırsal bölgelerde, karşılıklı kefalete dayanan yangın sigortası için cemiyetler kurulmaya başlanmıştır. 1900 lerde bu örgütlerin sayısı 140 a ulaşmıştır. Kooperatif hareket özelliği gösteren bu cemiyetler, 1922 yılında birleşerek Müşterek Sigorta Cemiyeti (Samtryga) ni kurmuşlardır. Daha sonra bu merkezi örgüt Hayat Sigortası ile birleşerek Norveç Karşılıklı Genel Sigorta Cemiyeti adını almıştır.

c) Hayvan Yetiştirme ve Islahı Kooperatifleri

Bu konudaki kooperatif örgütler domuz ve siğir konusunda çalışmaktadır. Norveç Kırmızısı (siğir) Islah ve Yetiştirme Cemiyeti, süt ve et konusunda çalışan kooperatif örgütlerle yakın bir işbirliği içerisinde, süt ve et yönlü olan Norveç Kırmızısının üretim ve ıslahı için çalışmaktadır. Suni tohumlamanın kullanıldığı üretim çalışmalarında, bu çalışmaya katılan tüm işletmeleri kapsayan bir kayıt sistemi de tutulmaktadır.

Norveç Domuz Yetiştiriciliği ve Islahı Cemiyeti'nde aynı şekilde et kooperatifleri ile birlikte, domuz üretim ve ıslahı çalışmaları yapmaktadır.

d) Müşterek Üretim, Sulama ve Makina Kullanım Kooperatifleri

Müşterek üretim olarak nitelendirebileceğimiz 2-8 üreticinin bir araya gelerek, üretimde bulunması bir kooperatiften çok komşuluk ilişkisi şeklindedir. Özellikle hayvancılıkta görülen bu uygulamada işletmeler bütünlüğünü korumakta, ancak karşılıklı yardımlaşma sağlanmaktadır. Bu türde en yaygın uygulama, 2-8 işletmenin tatillerinde çalıştırmak üzere müşterek bir kişiyi kiralamaları şeklinde olmaktadır.

Gerçek grup tarımı olarak nitelendirilen, işletmelerin bütünleşmesi şeklindeki uygulama, az da olsa bulunmaktadır. Ancak, sayıları 1977 de 70 e ulaşan grup tarımı uygulaması, fazla destek görmemektedir. Grup içinde yer alan küçük işletmelerin zamanla mevcudiyetini yitirerek, işletme sahibinin tarım dışı alana kayabileceği ifade edilmektedir. Bu şekildeki bir sonuçta, kırsal nüfusu, sabit ve kırsal alanda tutma politikasına ters düşmektedir.

Müşterek çayır kullanımı, uygulaması, sayıları az da olsa gelişme içindedir. Bu tür kooperatiflerin sayıları 1977 de 260 a ulaşmıştır. Giderek te artma eğilimi göstermektedir (15). Bu kooperatife üye olan üreticiler —incelenen bir örneğinde olduğu gibi— devletin verdiği bir metruk araziye ıslah ederek çayır tesis etmektedirler ve yine müştereken kurdukları bir işletmede, elde ettikleri çayırları hayvan-

(15) The Royal Society For Rural Development, Cooperative Farming in Norway, Dec. 1977 s. 1

çılıkta değerlendirmektedirler. Kendi işletmelerini muhafaza eden üreticiler bu müşterek işletmede part-time olarak çalışmaktadırlar. Bu uygulama içinde bulunan bazı üreticilerin ise, kendi arazi ve işletmesi bulunmaktadır.

Bunun dışında, müşterek sulama ekipmanları ve alet-makina kullanımı da bulunmaktadır. Daha öncede belirtildiği gibi bu tip uygulama yazılı anlaşmadan çok komşuluk ilişkilerine dayanmaktadır. Belirli sayıda üreticinin bir araya gelerek bir muhasebeci kiralaması da genel bir uygulamadır. Muhasebe kooperatifçiliği olarak nitelendireceğimiz bu uygulamayı, üreticilerin faaliyet alanına göre bağlı buldukları pazarlama kooperatifleri tarafından destek görmektedir.

4. TARIMSAL PAZARLAMA VE KOOPERATİFÇİLİK

Norveç'te tarımsal pazarlamayı, kooperatif pazarlama olarak ele almak gerekir. Bugün hububat ve patates dışındaki tüm tarımsal ürünler kooperatifler kanalıyla pazarlanmaktadır. 19. yüzyılın sonlarında Norveç tarımında geleneksel yapıdan pazara dönük üretime geçiş başlamıştır. 1920 lerdeki ekonomik kriz, para değerindeki düşme üretici gelirlerini önemli ölçüde etkilemiştir. İzlenen ekonomik politika karşısında üreticiler önemli tarımsal ürünlerin pazarlanmasında kooperatifçilik hareketini başlatmışlardır. İlk hareket işleme tesisleri çoğu bölgelerde önceden tesis edilmiş bulunan, sütte görülmüştür. Şubat 1930 da «Norveç Çiftçiler Birliği ve Süt İşletmeleri Satış Kooperatifleri Birliği» ülke çapında bir örgütün kurulması için bir plan ortaya koymuşlardır. Bu plan pazar regülasyonu ve fiyat stabilizasyonunun esaslarını ortaya koyan «Pazarlama Anlaşmasının» doğmasına neden olmuştur. İkinci dünya savaşı sırasında Norveç'in işgali her alanda olduğu gibi tarım alanında da gerilemeye sebep olmuştur. Normal koşullara dönülür dönülmez kooperatifçilik hareketi gelişmesine devam etmiş ve Tarım Kooperatifleri Merkezi Örgütü kurulmuştur. Tarımsal ürünlerin kooperatif kanalıyla pazarlanmasında devlet ve kamu otoritelerinin katkısını sağlamak amacı ile Pazarlama Konseyi oluşturulmuştur.

Daha önceki bölümde adı geçen ve tarımsal politikanın esasını teşkil eden Ana Tarımsal Anlaşma ve 2 yıllık sürelerle yapılan anlaşmalar, pazar düzenleme ve fiyat konusunda esaslar ortaya koymaktadır. Bu anlaşmalar tarım ürünleri üreticisinin, kooperatif pazarlama yoluyla elde ettiği pazarlık gücünün en önemli kanıtıdır.

Tarımsal ürünler için farklı fiyat sistemi uygulanmaktadır. Buğdaygiller ve yapağı için devlet tarafından «garanti fiyat» sistemi uygulanmaktadır. «Standart normal fiyat» sistemi sebze, meyve ve patates, süt ve mamüllerinde ise «maksimum fiyat» sistemi uygulanmaktadır. Et, yumurta da «fiyat aralığı» kürk ve çiçekte ise «serbest fiyat» sistemi vardır.

Bu bölümde ana tarımsal ürünlerin kooperatifler kanalıyla pazarlama yapıları incelenecektir. Başta da belirtildiği gibi devlet monopolünde olan hububat ve işleme sırasında devletin tekeline geçen patates dışındaki önemli ürünlerin pazarlamasına yer verilecektir. Ancak daha önce «Pazarlama Anlaşması» konusunda kısa bir açıklama yapılmasında yarar görülmüştür.

Pazarlama Anlaşması (Marketing Act.)

1930 yılında kabul edilen pazarlama anlaşmasının ana amacı belirli tarımsal ürünlerin kooperatifler kanalıyla pazarlanmasını geliştirmekti. Anlaşma, kapsamına

TARIMSAL PAZARLAMADA KOOPERATİFLER

giren ürünlerin satışında belirli oranda vergi alınmasını öngörüyordu. Başlangıçta sadece süt ve domuz etini içine alan anlaşma bugün patates ve hububat dışında diğer ürünleri kapsamaktadır. Pazar regülasyonu, elde edilen bu vergiyle sağlanmaktadır. Ödenecek vergi miktarı devlet tarafından belirlenmektedir. Vergiyle elde edilen fonun idaresi pazarlama konseyine aittir. Konseyde kooperatif organizasyonların, tarımsal meslek kuruluşlarının, tüketici kooperatiflerinin ve özel sektörün temsilcileri bulunmaktadır. Tarımsal organizasyon temsilcileri konseyde daima çoğunluktadır. Vergiden sağlanan fonlar, depolama, ihracatın düzenlenmesi, arzın bölgelere göre dağılımının düzenlenmesi amacıyla yapılan nakliye, satışın geliştirilmesi (reklam, tüketiciye bilgi verme), kalite kontrolü ve geliştirilmesi, üreticinin eğitimi v.b. amaçlarla kullanılmaktadır.

4.1. Süt ve Süt Mamulleri Pazarlaması

Norveç'te bugün süt ve süt mamullerinin % 100 ü kooperatifler tarafından işlenip pazarlanmaktadır. Milli seviyede müşterek bir idare altında çalışan «Süt Üreticileri Milli Birliği ve Norveç Süt Fabrikaları Satış Bifliği», süt üretim, işleme ve pazarlama faaliyetlerini yürütmektedir.

1 Ocak 1981 tarihi itibarıyla bu milli örgüte bağlı 7 Bölge birliği, 178 süt fabrikası ve 38.290 süt üreticisi bulunmaktadır (16).

Ülke düzeyinde, süt üretiminin % 100 ünü pazarlayacak şekilde örgütlenmiş olan süt kooperatiflerinin ana görevleri, süt ve mamulleri piyasasının düzenlenmesi, ve fiyat stabilizasyonunun sağlanmasıdır. Bu amaçla üretim aşmasından, ürünün işlenmesi ve toptan düzeyde dağıtılmasına kadar bir seri faaliyet yürütmektedir. Kooperatif organizasyon tarafından yerine getirilen faaliyet ve pazarlama fonksiyonları şu şekilde incelenebilir.

4.1.1. Üretim ve Arzın Planlanması

Norveç'te süt üretimi, süt ineği sayısının hızla azalmasına rağmen, giderek artmaktadır. Bunun en önemli nedeni, süt ineği veriminin yükseltilmesi için yapılan ıslah çalışmaları ve besleme ve bakım tekniklerindeki gelişmedir. 1981 yılı süt üretimi 1.890.000 tona ulaşmıştır. İnek başına süt verimi ise 5 tonun üzerindedir (17). Süt fabrikası ve süt kooperatifleri kanalıyla üreticilerin % 60 ı (yaklaşık inek sayısının % 70 i) süt üretiminin kontrol ve geliştirilmesi programına gönüllü olarak katılmışlardır. Norveç Kırmızı İslah ve Yetiştirme Birliği ile kooperatif birlikleri tarafından yürütülen bu programın, süt üretiminin artırılmasında ve üretim aşamasında teknik ve ekonomik etkinliğin sağlanmasında önemli katkıları olmuştur.

Bugün için süt üretiminde, üretim fazlası bulunmaktadır. İhracat olanaklarının kısıtlı olması yüzünden süt üretiminin iç talebi karşılayacak şekilde azaltılması planlanmaktadır. Bunun için kota ve çift fiyat sistemi uygulanması düşünülmektedir.

Süt üretiminde, küçük işletmelerde bile mekanizasyonun yüksek olması üretim maliyetlerini artırmaktadır. Bunun yanında süt işletme tesisleri de maliyeti düşürmek amacıyla, ölçek ekonomisinden yararlanmak için büyük fabrikalar halinde birleşme yoluna gitmektedirler.

(16) Norske Melkeprodusenters Landsforbund, Arsmelding 1980 s. 3.

(17) Norske Melkeprodusenters Londsforbund, Arsmelding 1980 s. 26.

Her işletme, bağlı olduğu süt fabrikası tarafından verilmiş olan bir süt tankına sahiptir. Mevsime göre 2 veya 3 günde bir, bu sütler fabrikalara bağlı araçlar tarafından fabrikalara nakledilmektedir. Bunun yanında işletme tankından fiyat belirlenmesi ve çeşitli kontroller için ayda 4 kez numune alınmaktadır.

Fabrikalara gelen süt merkezi planlamaya göre içme sütü, tereyağ, yoğurt ve peynir olarak işlenmektedir.

Sütün nakliyesindeki subvansiyon yanında, bölgesel üretim destekleme politikası uygulanmaktadır.

4.1.2. Fiyat Belirlenmesi ve Satış

Süt ve süt mamülleri fiyatları, üretici ve tüketici destekleme fiyatı Tarımsal Anlaşma ile belirlenmektedir. Üreticiye ödenecek olan temel fiyat, 7 üretim bölgesine göre farklılıklar göstermektedir. Tarımsal anlaşmada bir önceki yıla göre süt ve mamulleri fiyatlarında yapılabilecek fiyat artışları belirtilmektedir. Bu yapıyla süt ve mamullerinde uygulanan fiyat sistemi maksimum fiyat sistemidir.

Bu temel fiyattan hareketle üreticiye ödenecek fiyatın belirlenmesinde kalite özellikleri dikkate alınmaktadır. Temel fiyat % 3.9 yağ ve % 3.2 protein oranına göre hesaplanmıştır. Yağ ve protein oranı bu oranların dışında olduğu zaman fiyat aşağı veya yukarı değişmektedir. Fiyat yapılan tahsillere göre aylık olarak belirlenmektedir. Görüldüğü gibi yağ ve protein oranı sadece temel fiyatın belirlenmesinde kullanılmaktadır. Bunun yanında süt hijyenik ve diğer kalite özelliklerine göre 3 sınıfa ayrılmaktadır (18). Birinci sınıf ise, prim ve iyi kalite olmak üzere ikiye ayrılmıştır. İyi kalite için herhangi bir fiyat değişmesi söz konusu değilken, prim sınıfı için fiyat artışı, diğer sınıflar için fiyat azaltılması söz konusudur. Bu uygulamanın süt kalitesi üzerinde olumlu etkileri olmuştur ve bugün süt fabrikalarına arz edilen sütün % 50 den fazlası prim sınıfına dahildir.

Süt fabrikalarında, sütün merkezi planlamaya göre içme sütü ve süt mamüllerine işlendiği belirtilmiştir. Gerçekte içme sütü olarak işleme tereyağ ve peynir işlemeden daha yüksek fiyat getirecektir. Bu açıdan işletmeler arasında yarışmayı azaltmak ve üreticilere sütün farklı kullanımına karşın eşit fiyat ödemek için bir fiyat sistemi geliştirilmiş bulunmaktadır. Bu sistem lokal = süt fabrikalarının bağlı oldukları 7 bölge birliği tarafından yürütülmektedir. Bu işlem basit bir örnekle açıklanacaktır (19). Birliğe bağlı iki fabrika olduğunu kabul edelim. A işletmesi her ay 100.000 litre süt alıp bunu içme sütü olarak işleyip satmaktadır. İşletmenin ekonomik faaliyet sonucu şu şekilde olsun;

Gayri safi Hasıla	100 000 x 3.50 Nkr = 350 000 Nkr.
İşletme Masrafı	100 000 x 1.00 » = 100 000.—
Net gelir	250 000.—

(18) Tonje Hamar, Motivation for Improving the General Hygienic quality of raw Milk by A premium Grade. Norwegian Dairy Fed. Technical Dept. Oslo (Technical Papers).

(19) Aresvik, O. and Norby, J.G. Cooperatiye Milk Marketing in Norway, Journal of Farm Economics, Volume 33 August 1951 Number 3 s. 327.

TARIMSAL PAZARLAMADA KOOPERATİFLER

B işletmesi ise aynı şekilde 100 000 litre süt alıp bunu tereyağa işlesin ve 4500 kg tereyağ ve 92 000 litre yağsız süt elde etsin ve bu işletmenin de ekonomik faaliyet sonucu şu şekilde olsun.

Gayri Safi Hasıla =	
4500 x 14 Nkr	= 63 000
92000 x 90 Nkr	= 82 000
Toplam	= 145 000
İşletme Masrafı = 100 000 x 0.70	= 70 000
<hr/> Net Gelir	<hr/> = 75 000

Toplam birliğin geliri (250 + 75) = 325 000 Nkr. olacak ve üreticiye ödenecek
325

fiyat baz olarak 1.65 ——— Nkr olarak bulunacaktır. Fakat bu uygulama rasyonel
200

çalışan ve çalışmayan işletme arasında farklılığı ortadan kaldırırken, ülke düzeyinde birlikte arasında da farklılıklar yaratmaktaydı. Bunu ortadan kaldırırken, ülke düzeyinde birlikler arasında farklılıklar yaratmaktaydı. Bunu ortadan kaldırmak için aynı esasasa dayanan fakat normal çalışan işletmeye göre belirli normal kabul eden bir sistem geliştirildi ve bu sistem 1942 yılında ülke düzeyinde yaygınlaştırıldı (20).

Daha önceleri 10 000 litre süt, normal normların hesaplanmasında kullanılıyordu. 1982 yılından itibaren bu normların, 20 000 litre süt işleyen normal idare edilen bir işletmeye göre hesaplanması kararlaştırılmıştır. Bu uygulamayla süt pazarlamasının monopol yapısının ekonomik sakıncalarının kısmen ortadan kaldırılması ve süt işletmelerinde rasyonelizasyonun sağlanması amaçlanmıştır.

4.1.3. İthalat - İhracat

Norveç'te üretilen süt yurt içi talebe göre içme sütü, peynir, tereyağ şeklinde işlenmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi ortaya çıkan üretim fazlası peynir ve tereyağda olmaktadır. Ortaya çıkan surplus'ın ihracı zorunlu olmaktadır. Gerçekten yurt dışı talep bulunmasına karşın, iç ve dış fiyat farklılığının yüksek olması ihracatı güçleştirmektedir. 1981 yılında yaklaşık 20 000 ton peynir ihraç edilmiştir. Alıcı ülkelerin başında U.S.A., Japonya, Avusturya, Kanada gibi ülkeler gelmektedir.

Bu ülkeler arasında oldukça sabit talep olmasına rağmen özellikle üretim maliyetlerinin ve pazarlama masraflarının yüksekliği ihracatı kârlı olmaktan çıkarmaktadır.

4.1.4. Diğer Hizmetler

Süt mamülleri pazarının % 100 üne hakim olan milli seviyedeki «Süt Üreticileri Milli Birliği» daha çok teknik ve politik konularla ilgilenmektedir. Daha öncede değinildiği gibi bu görevlerin başında farklı süt kullanımı (işlenmesi) ve farklı

(20) George Max Beal, Nils K. Nesheim, A. g.e., s. 73.

Bölgesel Süt Birlikleri için fiyat ayarlaması gelmektedir. Bunun yanında süt üreticileri, bölgesel süt birlikleri, süt işleme tesisleri ile Çiftçiler Birliği ve devlet kuruluşları arasında işbirliği sağlamak ta bu kuruluşun görevleri arasındadır.

Süt fabrikaları Satış Birliği ise açıklanan pazarlama fonksiyonları yanında ürün geliştirme konusunda faaliyet göstermektedir. Bu konuda Ziraat Üniversitesi ile yakın bir işbirliği yapılmaktadır. Ayrıca birde bu amaçla 1977 de bir deneme süt fabrikası kurulmuştur.

Süt üretiminin kontrol ve geliştirme programı üretim ve arzın kontrolü yanında üreticiye yönelik eğitim ve yayım çalışmalarını da yönlendirmiştir.

4.2. Et ve Mamülleri Pazarlaması

Norveç'te et ve mamülleri pazarlamasında kooperatif ve özel sektör birlikte çalışmaktadır. Canlı hayvan kesimi aşamasında kooperatiflerin payı % 77 ye ulaşmaktadır. Et işleme aşamasında ise kooperatiflerin payı % 25-30 arasında değişmektedir.

1981 yılı verilerine göre et üretimi sığır - dana 71, koyun 18, Domuz 80, tavuk 10 ve diğerleri 3 olmak üzere 182 bin ton olmuştur. Bu üretim düzeyine göre iç talep fazlası bulunmaktadır.

Et ve mamülleri pazarlamasında önemli rolü olan Norveç Et Pazarlama Kooperatifleri Merkezi (NKF), kendisine bağlı 10 bölge kooperatifi ve bunlara bağlı 50 ye yakın hayvan kesim ve işleme kooperatifi ile faaliyetlerini yürütmektedir (21). Daha önce de belirtildiği gibi 10. bölge kooperatifi, et yanında yumurta ve sebze meyve pazarlamasıyla da uğraşmaktadır (NNS).

NKF'in ana görevi, et piyasasının düzenlenmesi ve fiyat stabilizasyonunun sağlanmasıdır. Bu amaçla, fiyat belirlenmesi bölgeler arasında üretim planlanması ve dağılımı, taşımanın koordinasyonu ithalat - ihracat, üretim ve işleme faaliyetlerinin düzenlenmesi ve geliştirilmesi gibi genel fonksiyonları yerine getirmekte, ayrıca, Oslo piyasasına et arzı ve pazar düzenlemesi de, merkezin görevleri arasında bulunmaktadır. Bunun yanında her hayvan kesimevi de kendi sorumluluk bölgesindeki üyelerinin hayvanlarını nakliye, kesim, işleme ve satış fonksiyonunu yerine getirmek zorundadır. Genel olarak NKF ve buna bağlı kooperatif ve kesim - işleme evlerinin yerine getirdikleri pazarlama fonksiyonları aşağıdaki şekilde incelenebilir.

4.2.1. Üretim ve Arzın Planlanması

Üretim aşamasında üreticilere uygun besi hayvanı temini konusunda yardım amacıyla hayvan yetiştirme ve ıslah organizasyonları ile işbirliği yapılmaktadır. Ayrıca üreticilere çeşitli konularda eğitim hizmeti götürülmektedir. Üreticiler her hafta kesim için gönderecekleri hayvan sayı ve cinsini bağlı buldukları kooperatife bildirmektedirler. Bu bilgiler merkezde değerlendirilerek, gelecek haftanın arz miktarı bu şekilde ayarlanmaktadır. Canlı hayvan taşıma konusunda anlaşmalı taşıyıcılar kullanılmaktadır. Devlet nakliye masraflarını bir bölümünü karşılamaktadır. Kesilen hayvanlar karkas olarak mu-

(21) Finn T. Isaksen, Bjrn Iversen, Meat Marketing in Norway s. 6.

TARIMSAL PAZARLAMADA KOOPERATİFLER

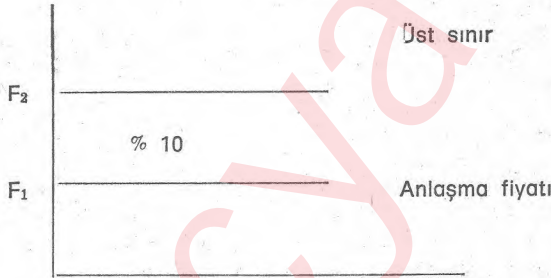
hafaza edilmektedir ve bölgeler arasında, talep durumuna göre kesilen etin dağılımı merkez tarafından planlanmaktadır. Karkasın bir bölümü perakendeci, kasaj, süpermarket, bazı özel et işleyici ve paketleyicilerine satılmaktadır. Diğer bir bölümde taze et, sosis, donmuş et v.b. şekilde kooperatif işletmelerinde işlenmektedir.

Et pazarlamasında kooperatif ve özel şahıs arasında sıkı bir rekabet bulunmaktadır. Bu rekabet özellikle, işlenmiş mamullerde daha büyüktür.

4.2.2. Fiyat Belirlemesi ve Satış

Diğer tarımsal ürünlerde olduğu gibi et fiyatları da, üretici organizasyonları ile devlet temsilcileri arasındaki görüşmelerle, Tarımsal Anlaşmaya bağlı olarak ilan edilir. Piyasa fiyatının, kararlaştırılan anlaşma fiyatının % 10 u kadar geçmesine müsaade edilmiştir. Fiyatın bu sınırı geçmesi halinde ithalat müsaadesi verilmektedir. Bu şekilde üreticinin korunması amaçlanmıştır.

Grafik 1

Taban sınır söz konusu değildir. Bu organizasyona bağlıdır. Organizasyon anlaşma fiyatının altına düşmeyi istemez. Fakat örneğin 1981 yılında üretim fazlası nedeniyle, stokların eritilmesi amacıyla fiyatlarda % 10 indirim yapmıştır. Piyasadaki fiyat seviyesinin kontrolünde iki haftalık tartılı ortalama dikkate alınmaktadır.

Üreticiye ödeme ise, şu şekilde olmaktadır. Ödenecek fiyat karkas kalitesine göre belirli limit içinde değişmektedir. Karkas ağırlığının % 2 si fire olarak düşülmekte ve % 98 i üzerinden ödeme yapılmaktadır. Örneğin; Bir ineğin karkas ağırlığı 250 kg ve ödenecek temel fiyat 19 Nkr olsun.

	250 x 19.—	= 4750.—
Devlet yardımı (tüketici)	250 x 3.01	= 752.—
Devlet yardımı (üretici)	250 x 3.75	= 937.50
	Deri + sakatat	= 370.—
	<hr/>	
	Toplam	6810.—
	Masraf	542.50
	<hr/>	
	Kalan	6267.50
	6267.50 : 250	= 25.07
	Risturn	= 0.25
	Ödenecek fiyat	= 25.32 Nkr/kg.

Masraf ve ödenecek rısturn miktarı, işletmeden işletmeye, işletme rantabilitesine göre değişmektedir. Üreticilere ödeme banka kanalıyla yapılmaktadır.

1981 yılında et üretiminin azaltılması için çift fiyat uygulaması yoluna gidilmiştir. Örneğin domuzda 74 kg. ve daha düşük karkas ağırlığında olan hayvanlara daha yüksek fiyat ödenmiştir. Bu uygulamanın sonuçlarınıninalındığı ve et üretiminde düşüş görüldüğü belirtilmiştir. Ancak belirlenen sınır ağırlığın optimum besi ağırlığı olup olmadığı tartışma konusudur.

4.2.3. İhracat - İthalat

Et'te yıllık üretim olarak, üretim fazlası bulunmasına rağmen yıl içindeki arz değişimleri nedeniyle ortaya çıkacak fiyat dalaglanmalarını önlemek için ithalat yapılmaktadır. Belirlenen fiyat limitine göre ithalat serbest olduğu zaman Koope-ratif Merkez Birliği (NKF) ve özel sektör temsilcilerinden kurulu bir komite ithalat'a karar vermektedir. İç ve dış piyasa fiyatlarındaki farklılık nedeniyle ihracatta güçlük bulunmaktadır. Dış ve iç fiyat paritesi yaklaşık 1/3 civarındadır. Bu durum yakın İskandinav ülkelerinden sınır ticareti yoluyla kaçak et alınmasına yol açmaktadır. Çevre ülkelere giden kişiler belirli bir sınır olmasına rağmen bu kurala genellikle uymamaktadırlar. Sınır ticareti yurt içi et piyasasının kontrol ve regü-lasyonunda önemli sorun olmaktadır.

4.2.4. Diğer Hizmetler

NKF, et yanında, yapağı, post, deri, bağırsak gibi diğer hayvansal yan ürün-leri değerlendirilmesi içinde çalışmaktadır. Yapağı için, devlet tarafından garanti fiyatını içeren özel bir sistem uygulanmaktadır.

Organizasyon, et üretimi ile ilgili kanuni uygulamalar açısından devlet ku-ruluşları ile ayrıca özel sektör, tüketim kooperatifleri araştırma enstitüleri ve Norveç Ziraat Üniversitesi (NLH) ile yakın işbirliği içindedir. NLH da bulunan Et ve Mamülleri Araştırma Enstitüsü'nün araştırmaları NKF ve özel sektör tara-fından desteklenmektedir.

Süt kooperatiflerinde olduğu gibi, Et kooperatiflerinde de her işletmeye ait kayıtlar, özel işletme numaralarına göre kompüter sistemi ile değerlendirilmektedir. Her yıl 2-3 kez bu kayıtlar üreticilere gönderilmektedir. Bu sistem, üreticinin kendi durumunu görüp diğer işletmelerle mukayeseli olarak inceleme olanağı vermektedir. Ayrıca bu sonuçlara göre yayım servisinde tavsiyelerde bulunul-maktadır.

Bölge kooperatifleri, et yanında canlı hayvan satışıda yapmaktadırlar.

Kooperatiflerin, üreticilere et ve mamülleri satışı yapan, küçük satış mağa-zaları da bulunmaktadır.

4.3. Meyve ve Sebze Pazarlaması

Norveç'te meyve ve sebze pazarlamasında üretici ve tüketici kooperatifleri ve özel sektör birlikte çalışmaktadır. Üretici kooperatiflerinin payı bölgeden böl-geye farklılık göstermekle birlikte ortalama % 40 civarındadır. Tüketici koopera-tiflerinin payı % 25, özel tek bir şirketin (BAMA) payı % 20 olup, kalan % 15 pay çok sayıda küçük özel firmaya aittir.

TARIMSAL PAZARLAMADA KOOPERATİFLER

Norveç'te iklim koşulları sebze ve meyve üretimine uygun bulunmamaktadır. Bu yüzden kendine yeterlilik düzeyi düşüktür. Bu oran meyve de % 43, sebze ise % 42 civarındadır. Rakamlardan da anlaşılacağı gibi sebze ve meyve tüketimi ithalata dayanmaktadır.

Üretici kooperatif birliği, üretici ürünlerinin pazarlanması yanında belirli oranda ithal edilen sebze ve meyvenin dağıtım ve pazarlanmasıyla da ilgilenmektedir. 10 Bölge ve 40 lokal kooperatifinin bağlı bulunduğu «Meyve ve Sebze Pazarlama Kooperatifleri Birliği» nin pazarlama fonksiyonları şu şekilde açıklanabilir.

4.3.1. Üretim ve Arzın Planlaması

Pazarlama payı % 40 civarında kalan Meyve ve Sebze Pazarlama Kooperatiflerinin üretim ve arzın düzenlenmesindeki etkileri de bu ölçüdedir. Yaklaşık 9 bin üyenin ancak % 50 si aktif üyedir. Üreticiler ürünlerini belirli ölçüde ambalajlanmış olarak kooperatife teslim etmektedirler. Nakliye diğer ürünlerden farklı olarak devlet desteğinden yoksundur. Üreticiden, ürün başına alınan ücret, pazar regülasyonu ve eğitim hizmetleri için kullanılmaktadır.

Kooperatif'e bağlı Tonsberg ve Grimstad'te bulunan fabrikalarda üretici ürünleri, ambalajlama, dondurulma, konserve yapımı gibi ana işlemlere tâbi tutulmaktadır. Her iki fabrikada üreticilerle sözleşmeye dayanan üretim yapmaktadırlar. Girdi ve teknik yardımı içeren bu uygulama üreticilerce de benimsenmiştir.

Bölge ve lokal düzeydeki kooperatif depolarında, depolama ve gerekiyorsa leri ambalajlama işlemi yapılarak, ürünlerin toptan dağıtımı yapılmaktadır.

Patates'in alkol'e işlenmesi devlet tekelinde olduğu için, Meyve ve Sebze Pazarlama Kooperatifleri devlet tekeli ile üreticiler arasında köprü vazifesi görmektedir ve tekel adına kontrollü ekim düzenlemektedir.

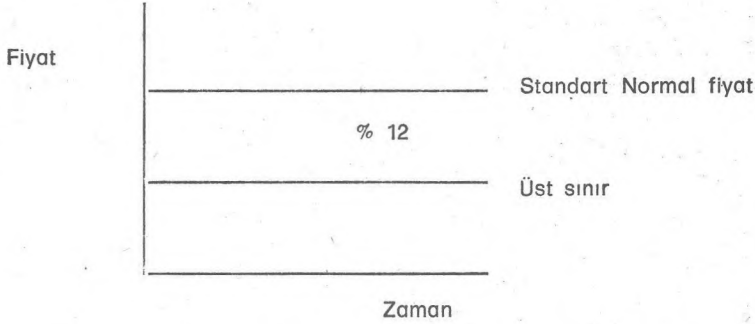
Bunun yanında iki istasyonda üreticilere fidan temini için çalışmaktadır.

4.3.2. Fiyat Belirlenmesi ve Satış

Norveç'te meyve ve sebze fiyatları da, pazarlık görüşmelerinde standard normal fiyatlar olarak belirlenmektedir. Ayrıca ihracatın serbest bırakılması ve yasaklanması zamanlarında, bu tarımsal anlaşma da yer almaktadır. Birbirini takip eden 2 hafta içinde belirli sebze ve meyva fiyatları dha önceden tespit edilen standard normal fiyatın % 12 ve daha fazla üzerine çıktığı zaman ithalat serbest olmaktadır.

Görüldüğü gibi standard fiyat bir yıl boyunca sabit değildir. Özellikle ithal edilen ürünlerin fiyatları dünya pazar fiyatlarına büyük ölçüde bağlı kalmaktadır.

Meyve ve sebzeler için açıklanan fiyat sistemi şekil 3 deki gibi, grafiklerde açıklanabilir.

Şekil 3 : Meyve ve Sebze Fiyat Sistemi

Müzayede sistemi içinde satılan çiçek için serbest fiyat sistemi bulunmaktadır. Meyve - Sebze Kooperatifleri Birliği aynı zamanda Norveç'in en büyük çiçek dağıtıcısı ve toptancısıdır.

4.3.3. İthalat ve İhracat

Daha öncede belirtildiği gibi Norveç, yurt içi talebi karşılamak amacıyla meyve ve sebze ithal etmek zorundadır. Bu konuda ihracat potansiyeli bulunmamaktadır. Meyve - Sebze Kooperatifleri Birliği, Norveç'in en büyük meyve ve sebze ithalatçısı durumundadır. Tüm ithalattaki payı yaklaşık % 40'dır.

Bazı ürünlerin ithalatı belli sürelerle sınırlı iken, narenciye, üzüm, muz v.d. ürünlerin ithalatı yıl boyunca serbest olmaktadır.

4.4. Yumurta ve Tavuk Eti Pazarlaması

Norveç Yumurta ve Tavukçuluk Kooperatifleri pazar payının yaklaşık % 80'ine sahiptir. Merkez Kooperatifi 13 bölgesel organizasyonla birlikte aşağıdaki pazarlama fonksiyonlarını yerine getirmeye çalışmaktadır.

4.4.1. Üretim ve Arzın Planlanması,

Norveç Yumurta ve Tavukçuluk Kooperatiflerinin ana amacı dahili talebi karşılamaktır. Bu ürünlerin yüksek üretim maliyetlerinden dolayı ihracatı çok güç bulunmaktadır. Yumurta ve tavuk eti üretimi 1981 yılında sırasıyla 43 000 ve 12 650 tondur. Yaklaşık 30 000 tonun üzerinde yumurta ve 10 000 tonun üzerinde tavuk eti yumurta kooperatifleri tarafından pazarlanmıştır.

Bölgesel kooperatifler, kendi bölgelerindeki pazarlama hizmetlerini yürütürler, fakat kuzey bölgesinde yumurta ve tavuk eti pazarlaması et kooperatiflerince yapılmaktadır. Merkezi Satış Organizasyonu milli seviyede üretimin planlaması ve arzın kontrolü görevi yanında Oslo bölgesinin pazarlama hizmetlerini de yerine getirmektedir.

Pazar regulasyonu amacıyla gerekli depolama kapasitesi mevcuttur. Çoğu yumurta kooperatifi kendi kesimhanesine sahip bulunmaktadır.

Merkez Birliği, üretim alanına yardımcı olmak amacıyla bir de broiler ıslah istasyonuna sahip bulunmaktadır.

TARIMSAL PAZARLAMADA KOOPERATİFLER

4.4.2. Fiyat Belirleme ve Satış

Yumurta ve tavuk eti için fiyat sistemi, et'te olduğu gibi ortalama fiyat sistemi olup, bu da tarımsal anlaşmada yer almaktadır. Norveç yumurta ve Tavuk Eti Pazarlama Kooperatifleri, fiyat dalgalanmalarını mümkün olduğu kadar bu ortalama fiyatın yakınında tutmaya çalışırlar. Yumurta için, ortalama anlaşma fiyatının % 10 fazlası kadar bir üst sınır limiti bulunmaktadır. Fiyatların bunun üzerine çıkmasına müsaade edilmez. Yumurta üreticilerine paraları, bağlı oldukları kooperatifler tarafından kooperatif işletmenin büyüklüğüne bağlı olarak ortaya çıkan masraflara göre, ayarlanmış fiyatlar üzerinden ödenmektedir.

Tavuk eti fiyatları, ortaya çıkan dalgalanmalara göre yılda 3-4 kez ayarlanmaktadır.

4.4.3. İthalat ve İhracat

Başlangıçta ithalat ve ihracat, pazar regülasyonunun alışılmış yolu olarak yer almaktaydı. Ancak, yine bu amaçla ithalat yoluna gidilirken, üretim maliyetlerinin çok yüksek olması ve dünya pazar fiyatları dikkate alındığında ihracat üreticiler için kârlı olmamaktadır. Bunun için, kooperatiflerin en önemli hedefleri, üretimi iç tüketimle denge halinde tutmağa çalışmaktır.

1981 yılında, Christmas periyodunda, dahili talebi karşılamak için, 10 ton yumurta ithali yoluna gidilmiştir.

5. ÖZET VE SONUÇ

Uygun olmayan tabiat ve iklim koşullarına rağmen, Norveç'in tarımında dik-kate değer gelişmeler olduğunu belirtmek mümkündür. Bunda da etkin ve iyi örgütlenmiş kooperatifçiliğin etkisi büyüktür. Ancak bu gelişme içinde, hayvansal üretimde kendine yeterlilik sağlandığı halde, bitkisel ürünlerde dışa bağımlılık devam etmektedir.

Norveç çiftçileri, kendi meslek organizasyonlarını ve kooperatiflerini kurmuş-lar, bu yolla kendileri ile ilgili tüm politikalarda etkili olabilecek pazarlık gücünü elde etmişlerdir. Bunun en açık örneği Ana Tarımsal Anlaşma ve buna bağlı olarak düzenlenen ve çok değişik tarımsal politika araçlarına yer veren tarımsal anlaşmalardır. Norveç'te tarım politikasının çizilmesi ve uygulanmasında üretici-devlet işbirliğinin rolü ve etkisi büyük olmaktadır.

Norveç'te üreticiler kooperatifçilik konusunda geniş bir tecrübeye sahip bulunmaktadırlar. Bugün tarımsal ürünlerin çoğunluğu çiftçilerin kurduğu, sahip olduğu ve yönettiği kooperatif örgütler tarafından pazarlanmaktadır, önemli ölçüde tarımsal girdiler yine kooperatifler tarafından sağlanmaktadır.

Norveç'te özel bir kooperatifçilik yasası bulunmamaktadır. Genel kanunlar kooperatiflere de uygulanmaktadır. Fakat Tarımsal Anlaşma, Pazarlama Anlaşması gibi anlaşmalar, kooperatif faaliyetleri için özel bazı prensip ve öncelikler getiren yasalar olarak kabul edilebilir.

Kooperatif organizasyonlar, tarımsal girdi, kredi sağlama v.b. konularda çalışmakla birlikte daha çok ürün bazında ihtisaslaşmış pazarlama kooperatifleri-

dir. Devlet monopolüne konu olan buğday v.b. hububat dışında hemen tüm tarımsal ürünler kooperatif organizasyonlar kanalıyla pazarlanmaktadır. Kooperatiflerin bazı önemli ürünler için pazar, payları aşağıdaki gibidir.

Süt ve süt mamülleri	% 100
Et ve et mamülleri	% 77
Yumurta ve tavuk eti	% 80
Meyve ve sebze	% 40

Tarımsal girdi sağlayan kooperatifler de gelişme içindedir. Bugün tüketilen kesif yem ve ticari gübrenin yaklaşık 1/3 ü kooperatifler tarafından sağlanmaktadır. Tohum da ise bu oran yaklaşık olarak % 60 civarındadır.

Kredi kooperatiflerinin fazla gelişmediği belirtilebilir. Ancak uzun vadeli kredi ihtiyacı Devlet Ziraat Bankası tarafından sağlanmakta ve bunun yanında ticari bankalar da, üretici organizasyonları ile yaptıkları anlaşma çerçevesinde genellikle üreticinin işletme sermayesi ihtiyacının karşılanmasında yardımcı olmaktadır.

Norveç tarımında gözlenen bu teknik, ekonomik ve kurumsal gelişmeye rağmen, Norveç tarımı ve tarımsal kooperatifleri ile ilgili bazı problemler bulunmaktadır. Tarımın ana problemi, işletmelerin çok küçük birimler halinde olması, yüksek işgücü ücretleri, aşırı mekanizasyon ve üretim - satış merkezleri arası mesafelerin uzunluğu v.b. nedenlerle ortaya çıkan yüksek üretim maliyetleridir. Bu yüzden özellikle, üretim seviyesinin, dahili tüketim miktarını aşmaması, üretim amaçlarının başında gelmektedir. Bu sorunun bir dereceye kadar çözümü işletmecilik prensipleri açısından mümkün görülse bile, genel tarım politikası amaçlarının uygulanması açısından mümkün görülmemektedir.

Pazarlama kooperatiflerinin faaliyetleri incelendiğinde, bu kooperatiflerin devlet politikasının uygulayıcıları durumunda oldukları izlenimi uyandırmaktadır. Bu görüşle, kooperatiflerin, milli politikalara uygun hareket eden serbest, bağımsız kuruluşlar olduğu belirtilebilir. Ancak, devletin tarım politikası amaçları ile, üreticiler ve onların organizasyonlarının amaçları arasındaki uygunluk, üreticilerin organizasyonları yoluyla devlet politikasının çizilmesindeki etkileri göz önüne alınınca bu yapı olumlu olarak değerlendirilebilir.

Bunun yanında devletin, organizasyonların faaliyetlerindeki rolü nedeniyle, üyelerin bazı problemlerin çözümünde etkilerini kayb ettikleri söylenebilir. Ayrıca kooperatif faaliyetlerindeki ölçek büyümesi ve artan kompleks yapı, kooperatif üyelerinin, kooperatif faaliyetlerine etkin katılımını azaltmakta ve üye-kooperatif ilişkisi bir anlamda belirli bir seviyenin altına düşmektedir.

Bazı pazarlama kooperatiflerinin, ürün arzı açısından yarattıkları monopolistik yapıda, kooperatifçilik ilkeleri açısından kritik edilebilir. Örneğin üretilen sütün % 100 ü kooperatifler tarafından pazarlanmaktadır. Bu yapının, süt tüketiciler açısından, arzın monopolistik amaçlarla düzenlenmediği şeklindeki bir görüşle, tam bir monopol olmayacağı düşüncesi hakimse de, yapının bireysel

TARIMSAL PAZARLAMADA KOOPERATİFLER

süt işletmelerini, kooperatiflere ortak olmada zorunlu bir durumla karşı karşıya bıraktığı kanısı uyanabilmektedir.

Sebze ve meyve üreticilerinin, üyesi olduğu satış kooperatiflerinin üretmedikleri ürünlerin ithali ve bu ürünlerin toptancı düzeyde, depolama ambalajlama ve dağıtım işleriyle uğraşmaları, kooperatifçilik amaçları açısından kritik edilecek diğer bir husustur.

Kooperatif organizasyonların, idaresi ve faaliyetlerinin yürütülmesinde genelde kooperatifçilik ilkelerine uyulduğu belirtilebilir. Ancak, aynı amaca hizmet eder görülsün bile, Kooperatifler Merkez Birliğinin, bir alt birim olarak Norveç Çiftçiler Birliği bünyesine girmesini, yine kooperatifçilik hareket açısından açıklamak güçtür. Zaten bu uygulama üreticiler arasında bile görüş ayrılığının doğmasına neden olmuş, aynı zamanda kooperatif üyesi olan küçük işletme sahiplerinin ortak olduğu, Küçük İşletme Sahipleri Birliği de bu birleşmeye karşı çıkmıştır.

Tüm bu kritik edilen yönlerine rağmen, Norveç'te kooperatifçiliğin, özellikle pazarlama alanında iyi bir şekilde geliştiği ve üreticilerin yönetiminde, üretici lehine faaliyet gösterdiğini söylemek yanlış olmaz. Tarımsal kooperatiflerin başarılı olmaları, uygun hükümet politikaları yanında, üreticilerin karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma bilincine sahip olmaları, eğitim seviyelerinin yüksek olması ve genelde tatbikat ve iklim koşullarının birlikte hareket etmeyi zorlayıcı özelliklerinin varlığına bağlanabilir.

Norveç örneği, kooperatifçiliğin kalkınmada bir araç olarak kullanılabileceğini ve bunda üreticilerin bilinçli olmaları ve eğitim seviyelerinin yüksekliğinin yanında, ülke yapısına göre şekillenecek devlet - kooperatif işbirliğinin gerekli olduğunu açıkça göstermektedir. Ayrıca bu aracın kullanılmasında katı kural ve prensiplere ve modelciliğe bağlılığın gereksizliğini, bilinçli ve ihançlı bir şekilde hareket edildiğinde, kooperatifçiliğin ülke koşullarına göre, arzu edilen amaçlar doğrultusunda şekil kazanacağını ortaya koymaktadır.

5. SUMMARY AND CONCLUSION

Although the unfavourable natural and climatical conditions, Norway have had a rather impressive development in agriculture. Almost self-sufficiency in animal production has been achieved, but Norway is heavily depended on importation of bread grain and sugar.

Norwegian farmers have succeeded in establishing efficient farm interest and cooperative organizations. Farm interest organizations have acquired the formal right to negotiate with the state regarding all agricultural policy aspects including prices, market regulation and farmers' income level. The formulation and implementation of more specific aims and measures of Norwegian agricultural policy are based on a very close cooperation between the state and the farm organizations.

Norwegian farmers have a long experience in cooperation. Today most of the farm products and a large part of the supply of the outputs for agriculture are handled by cooperative organizations which are jointly owned and controlled by the producers themselves. There is no special cooperative law in Norway.

Certain general acts are used for the cooperation and, there are some special acts for the farm policy and market regulation measures such as The Agricultural Agreement and The Marketing Act which set out some principles related to cooperative activities.

Norwegian farmers have gained bargaining power through their marketing cooperatives which are commodity oriented and specialized organizations. The cooperative organizations are dealing with marketing of a large part of production from agriculture except grain, which is subject to a State Monopoly.

The percentage of the most important agricultural products marketed by agricultural marketing cooperatives are as follows.

Dairy products	100 percent
Meat	77 »
Eggs and poultry	80 »
Fruit and vegetables	40 »

Purchasing cooperatives are also well developed in Norway. The purchasing cooperatives' share of the sales has also increased from year to year. Today they have approximately two-thirds of the total sale of commercial fertilizers and feed concentrate. Their share of the seed sales is about 60 percent.

Credit cooperatives in Norway are not very well developed, as an exception. But a great possibility for the long and short term credit are provided by The State Bank of Agriculture and the other commercial and saving banks under the some agreement between these banks and Farmers' Organizations.

Despite of the impressive technological and organizational development, there are some relatively important problems related to agriculture and agricultural organizations in Norway.

The main problem is high production cost, because of the very small-size farm holdings, overmechanization, high labor wages and long distances between production and consumption centers.

Production of some agricultural products of which Norway has surplus, such as milk, meat and eggs, should be kept at a certain level to meet the domestic demand. Otherwise it will be difficult to export surplus of production because of the high production cost.

It sounds as if the Agricultural Organization activities are one part of the agricultural policy. All cooperative organizations, however, serve as free agents of national planning in Norway. Because of the State's role in organization activities, members of these organizations may lose their control power in certain questions.

Increasing complexity and large scale operations is resulting in lack of communication between members and cooperatives.

TARIMSAL PAZARLAMADA KOOPERATİFLER

A monopolistic structure exist as regard to the market supply of milk for instance - the dairy cooperatives handled about 100 percent of the milk supply, but because of anatomistic structure on the milk producers side, the quantity milk produced can not be determined as if it was a monopoly. Because of this, a cooperative marketing organization can not exercise monopoly power in the market.

The Central Federation of Agricultural Cooperatives merged in 1980 with the Norwegian Farmers' Union as a special division of it. Although these two organizations seems to serve same goals, it is difficult to explain this amalgamation from the basic principles of cooperations point of view. The Small Holders Union also was strongly against this amal gamation. It creates another dilemna, because many of the Small Holders' Union members are also members of the cooperative marketing organizations.

Finally it can be said that, achievement of agricultural organization in Norway are based on appropriate government policies, laws and supports, besides the mutual collobration and loyalty among the farmer themselves.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Abrahamsen, M.A., 1976,** : Cooperative Business Enterprise, McGraw-Hill Book Company.
- Beal, M.G. and Nesheim, N.K., 1966,** : Institutional Fastors Affecting the Growth and Functions of Norwegian Agricultural Cooperative Associations, NLH, Vollebekk.
- Borgan, O., 1980,** : The Agricultural Cooperative System in Norway, Landbrukets Sentral forbund.
- Central Bureau of Statistics of Norway, 1981,** : Statistical Year Book.
- Central Federation of Agricultural Cooperatives, 1972,** : Norwegian Agriculture and its Organizations, Oslo.
- Gasson, R., 1977,** : armers' Approach to Cooperative Marketing, Am. Journal of Agricultural Economics, oVI. 28 Number 1 Jan. 1977.
- Gran, O., 1981,** : Towards an Integrated Regional Policy in Norway. European Association of Agricultural Economists, 3th Congress Belgrade, 31th August - 4th Sept. 1981.
- Grimley, O.B., 1950,** . Agricultural Cooperatives in Norway. The Coop. Union and wholesale Society, Oslo, Norway.

Yrd. Doc. Dr. ERKAN REHBER

- Hamar, Tonje,** : Motivation for Improving the General Hygenic Quality of Raw Milk by a Premium Grade, Norwegian Dairy Fed. Technical Dept. (Report)
- Isaksen, F.T. and Iversen, B.** : Meat Marketing in Norway, Oslo (Report).
- Kohls, R.L., 1968,** : Marketing of Agricultural Products, Third Edition, The Macmillan Company, New York.
- Norby, I.C. and Aresvik, O.** : Cooperative Milk Marketing in Norway, Journal of Farm Economics, Volume 33 Number 3 August 1951.
- Norske Eggcentraler,** : Arsmelding og Regnskap 1981.
- Norske Melkeprodusenters Landsforbund,** : Arsmelding 1980.
- Norwegian Ministry of Foreign Affairs,** : Agriculture in Norway, Information Bulletin UDA 252/80 August 1980.
- Organization for Economic Cooperation and Development,** : A Report on Norwegian Agriculture, Paris 3th Sept., 1974.
- Phillips, R., 1957,** : Economic Nature of the Cooperative Association, «Agricultural Coop. Selected. Reading, Edited by M.A. Abrahamsen and C.L. Scroggs», Univ. of Minnesota.
- Report papers of Agricultural Agreement,** : July 1, 1980 - June 30, 1982.
- Slagsvold, P., 1981,** : Dairing in Norway, Oslo, Sept. 1981.
- Smith, L.P.F., 1961,** : The Evaluation of Agricultural Cooperation, Masil Blackwell, Oxford.
- Torgerson, R.E., 1971** : Farm Bargaining, Landbruksforlaget, Oslo.
- Wesnes, Eigil,** : Cooperative Farming in Norway, The Royal Society for Rural Development in Norway, Division for Inter-Farm Cooperation.

TARIMSAL AMAÇLI KOOPERATİFLER ve KOOPERATİFLERİN PAZARLAMADAKİ ÖNEMİ

Figen ESEN

1 — TARIMSAL AMAÇLI KOOPERATİFLER

1 — **Giriş** : Yürürlükten kalkan 1961 Anayasasında Devletin, Kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayıcı tedbirler alması gerektiği hükmü bulunduğu gibi halkımızın büyük ekseriyetinin güven oyuna sahip olan Anayasamızın 171. maddesinde,

«Devlet, Millî Ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin artırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır.

Kooperatifler, Devletin her türlü kontrol ve denetimine tabi olup, siyasetle uğraşamaz ve siyasi partilerle işbirliği yapamaz» hükmü yer almaktadır.

Kooperatifçiliğimizin geliştirilmesi için muhtelif tedbirlerin alınması Anayasamızda yer aldığı gibi yıllık ve 5 yıllık kalkınma plânlarımızda ilke olarak benimsenmiş bulunmaktadır.

Kooperatifçilik; özellikle kırsal alanda dağılık, düzensiz imkânları birleştiren geliştiren ve güçlendiren, Millî nitelikler kazandıran mükemmel bir dayanışma aracıdır.

Çiftçiye Ziraat, Alet ve Makinaları, gübre, tohumluk, yem v.s. gibi tarımsal girdileri sağlayan sulama ve kredi ihtiyaçlarını temin eden Tarım ve Ormanlıkla ilgili üretimi değerlendirip pazarlayan kooperatifler Tarımsal Amaçlı Kooperatifler olarak kabul edilmektedir.

Ülkemizde Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerin Kuruluş ve İşleyişleri 5 değişik kanun ile düzenlenmektedir.

Bu Kanunlar Şunlardır;

— 1935 Yılında yürürlüğe giren 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu

— 1972 Yılında yürürlüğe giren 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu

— 1969 Yılında yürürlüğe giren 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu

— 1969 Yılında yürürlüğe giren 1196 sayılı Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ve Bölge Birlikleriyle Türkiye Tütün Tarım Satış Kooperatifleri Genel Birliği Kanunu

— 1973 Yılında yürürlüğe giren 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanunu (1978 yılında Anayasa Mahkemesinde iptal edilmiştir.)

Bugün ülkemizde 25 çeşitte 40.636 kooperatif, 203 Birlik ve 4 Merkez Birliği mevcut bulunmaktadır.

Cumhurbaşkanlığının 7.7.1975 gün ve 4-550 sayılı Tezkeresine göre kooperatiflerin bazıları Köyİşleri ve Kooperatifler Bakanlığına bazıları ise Ticaret Bakanlığına bağlanmıştır.

KÖYİŞLERİ VE KOOPERATİFLER BAKANLIĞINA BAĞLANAN KOOPERATİFLER ŞUNLARLIR :

1163 Sayılı Kooperatifler Kanununa göre kurulan;

- 1 — Köy Kalkınma Kooperatifleri,
- 2 — Orman Köyleri Kalkınma Kooperatifleri,
- 3 — Su Ürünleri Kooperatifleri,
- 4 — Çay İstihsal ve Satış Kooperatifleri,
- 5 — Toprak ve Su Kooperatifleri,
- 6 — Pancar Ekicileri İstihsal ve Satış Kooperatifleri,
- 7 — Hayvan Üreticileri Tedarik ve Pazarlama Kooperatifleri,
- 8 — Elektrik Üretim Kooperatifleri,
- 1757 Sayılı Kanuna göre Kurulan,
- 9 — Toprak ve Tarım Reformu Kooperatifleri,

TİCARET BAKANLIĞINA BAĞLANAN KOOPERATİFLER İSE ŞUNLARDIR :

2834 Sayılı Kanuna göre Kurulan;

- 1 — Tarım Satış Kooperatifleri,
- 1581 Sayılı Kanuna göre Kurulan;
- 2 — Tarım Kredi Kooperatifleri,

**TARIMSAL AMAÇLI KOOPERATİFLER VE KOOPERATİFLERİN
PAZARLAMADAKİ ÖNEMİ**

1196 Sayılı Kanuna göre Kurulan;

3 — Tütün Tarım Satış Kooperatifleri,

1163 Sayılı Kooperatifler Kanununa göre Kurulan;

4 — Esnaf ve Kefalet Kooperatifleri,

5 — Tüketim Kooperatifleri,

6 — Yapı Kooperatifleri,

7 — Sanayi Sitesi Yapı Kooperatifleri,

8 — Nakliye Kooperatifleri,

9 — Temin ve Tevzi Kooperatifleri,

10 — Küçük Sanat Kooperatifleri,

11 — Yayın Kooperatifleri,

12 — Yardım Kooperatifleri,

13 — Sigorta Kooperatifleri,

14 — İstihsal ve Satış Kooperatifleri.

Tedârik ve Kefalet Kooperatifleri ile Turizm Kooperatifleri 1975 yılından sonra kurulmaya başladığından yukarıdaki belirtilen dağılım içerisinde yer almamıştır.

Bu durumda 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu dışında özel kanunlara göre kurulan Tarım Satış, Tarım Kredi ve Tütün Tarım Satış Kooperatifleri haricindeki tüm Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerin hepsinin kuruluş ve denetimi Köyişleri ve Kooperatifler Bakanlığına devredilmiştir.

Yukarıda sayılanlardan 13180 Kooperatif, 152 Birlik ve 3 Merkez Birliği tarımsal konularda faaliyet göstermektedirler. Bu Kooperatiflerin 4.011.630 ortağı mevcuttur.

Ülkemizde bulunan Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerin bağlı olduğu Kanun, Sayıları, Ortak Sayıları ve Birlik Sayıları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Kooperatif Çeşidi	Bağlı Bulunduğu Kanun	Koop. Sayısı	Ortak Sayısı	Birlik Sayısı	Merkez Birl. Sayısı
1 — Tarım Satış	2834 Sayılı Kanun	854	535.000	34	—
2 — Tarım Kredi	1581 » »	2358	1.500.000	16	1
3 — Tütün Tarım Satış	1196 » »	12	4.780	—	—
4 — Köy Kalkınma	1163 » »	6547	685.221	79	2
5 — Pancar İstihsal ve Satış	1163 » »	20	882.449	1	—
6 — Orman Ürünleri Kalk.	1163 » »	1679	97.776	3	—
7 — Toprak ve Su	1163 » »	1126	131.250	4	—
8 — Hayvan Ür. Ted. ve Paz. Koop.	1163 » »	157	13.100	—	—
9 — Çay İsth. ve Sat.	1163 » »	101	119.315	7	—
10 — Su Ürünleri	1163 » »	314	39.839	8	—
11 — Elektrik Üretim	1163 » »	4	1.920	—	—
12 — Toprak ve Tarım Reform	1757 » »	8	980	—	—
Toplam :		13.180	4.011.630	152	3

**TARIMSAL AMAÇLI KOOPERATİFLER VE KOOPERATİFLERİN
PAZARLAMADAKİ ÖNEMİ**

**2 — ÜLKEMİZDEKİ TARIMSAL AMAÇLI KOOPERATİF
ÇEŞİTLERİ**

Yukarıda belirtilen Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerden Ülkemiz Ekonomisi için önemli yer tutanların faaliyetleri aşağıda kısaca belirtilmiştir.

a — TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ :

Tarım Kredi Kooperatiflerinin faaliyetleri T.C. Ziraat Bankası tarafından finanse edilmektedir. Bu kooperatiflerin çok yönlü faaliyet göstermeleri, mevduat toplamları ve bağımsız hale gelebilmeleri için 1972 yılında 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu yürürlüğe konmuştur.

Tarım Kredi Kooperatifleri, ortaklarına gübre, tohumluk yem ve nakdi kredi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kısa vadeli kredi kullandığı gibi mibzer alet - ekipman edinme konusundaki ihtiyaçları için de orta vadeli kredi kullanmaktadır. Tarım Kredi Kooperatifleri ortaklarının yukarıda belirtilen kısa ve orta vadeli kredi ihtiyaçları için T.C. Ziraat Bankasının 1983 yılı çalışma programında 98,8 Milyar lira meblağ ayrılmış bulunmaktadır. Ayrıca Tarım Kredi Kooperatifleri ortaklarının traktör, biçerdöğür gibi ağırlıklı teçhiz kredisi ihtiyaçları ile yatırım kredisi ihtiyaçları T.C. Ziraat Bankasının diğer Tarımsal Kredi imkânlarından karşılanmaktadır.

b — TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ :

Pamuk, Çekirdeksiz kuru üzüm, incir, fındık, yer fıstığı, bakliyat, ayçiçeği, koza, zeytin vs. gibi ürünler konusunda Devlet Destekleme alımları ile görevlendirilen Tarım Satış Kooperatiflerinin ürün alımı için gerekli olan kredi ihtiyacı T.C. Ziraat Bankasınca karşılanmaktadır. T.C. Ziraat Bankası 1983 yılı programında destekleme alımları için Tarım Satış Kooperatiflerine tahsis edilmek üzere 208 Milyar TL. imkân ayırmış bulunmaktadır. Bunun 124 Milyar TL. sı T.C. Merkez Bankasından sağlanacak reeskont kredisinden, diğerleri ise banka kaynaklarından karşılanacaktır. Ayrıca T.C. Ziraat Bankası 1983 programında Tarım Satış Kooperatiflerinin destekleme dışı faaliyetleri ile hizmet ve yatırımları için 25 Milyar TL. kredi imkânı ayrılmış bulunmaktadır.

Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Genel Müdürleri Ticaret Bakanlığı tarafından görevlendirilmektedir. Destekleme alımına

rının zararları nedeniyle T.C. Ziraat Bankasının Tarım Satış Kooperatiflerinden 160 Milyar TL. alacağı mevcut bulunmaktadır.

c — TOPRAK VE SU KOOPERATİFLERİ :

Toprak ve Su Kooperatifleri Anasözleşmelerine göre arazi ıslahı, sulama, tarımsal girdi temini, üretimin değerlendirilip pazarlanması hususlarını amaç edindiğinden çok yönlü bir kooperatif türüdür.

Topraksu yatırımları kooperatifler kanalıyla 4 türlü gerçekleştirilmektedir.

— Toprak ve Su Genel Müdürlüğü teknik yardım yapmak suretiyle kooperatifin kendi imkânları ile gerçekleştirilmektedir.

— Kooperatifin kendi imkânı yanında Toprak - Su Kredisi kullanılarak gerçekleştirilmektedir.

— Akarsu, göl havuz ve göletlerden sulama suyu temini söz konusu olduğu takdirde bu gibi yatırımlar Toprak - Su Teşkilâtının yatırım programlarına alınarak bütçe imkânları ile gerçekleştirilmektedir.

— Yeraltı suyundan sulama suyu söz konusu olduğu takdirde; Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü ile Toprak ve Su Genel Müdürlüğü arasında yapılan protokol ile derin sondaj kuyuları D.S.İ. tarafından, tarla içi sulama şebekeleri Toprak ve Su Teşkilâtı tarafından yapılarak müştereken gerçekleştirilmektedir. Toprak ve Su Genel Müdürlüğü ile Kooperatif arasında işletme ve devir sözleşmesi yapılır. Ayrıca D.S.İ. ile kooperatif arasında da sözleşme yapılarak 5 yılı ödemesiz olmak üzere 25 yıl da kooperatif tarafından geri ödeneceği hükme bağlanır.

Yukarıda belirtilen uygulamaların sonucu olarak 1958 - 1982 yılları arasında yerüstü suyundan yararlanması uygun görülen 374 kooperatifin 718 projesine 1.482.128.000 TL., yeraltı suyundan yararlanması uygun görülen 508 kooperatifin 840 projesine 5.514.849.000 TL. yatırım götürülmüştür.

d — SU ÜRÜNLERİ KOOPERATİFLERİ :

Su ürünleri yönünden kurulan kooperatif ve birlikler etkili bir biçimde teşkilatlanamamışlardır. 314 Su Ürünleri Kooperatifinden

**TARIMSAL AMAÇLI KOOPERATİFLER VE KOOPERATİFLERİN
PAZARLAMADAKİ ÖNEMİ**

yalnızca 71'i Birliklere ortaktır. Geri kalanlar herhangi bir birliğe ortak değildir.

Su Ürünleri Kooperatifleri ortaklarının ağ, tekne v.s. gibi Su Ürünleri üretimiyle ilgili girdi ihtiyaçları T.C. Ziraat Bankası kredileri ile karşılandığı gibi bu kooperatifler su ürünleri üretimi değerlendirilip pazarlanmasıyla ilgili bir proje uyguladığı takdirde Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığının kredi imkânından yararlanabilmektedirler.

Su Ürünleriyle ilgili olarak soğuk depo, balıkunu ve yağı, sazan balığı ve alabalık üretim projesi uygulayan 19 Kooperatife Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığınca 27.026.960 TL. hibe 76.357.132 TL. kredi olmak üzere toplam 103.384.092 TL. Devlet Yardımı kullanılmıştır.

22.3.1971 gün ve 1380 sayılı Su Ürünleri Kanununa göre Devletin hüküm ve tasarrufunda bulunan iç sularda ve denizlerdeki dalıyan, baraj, göller, nehirler ve nehir ağzındaki Su Ürünleri İstihsal yerleri buralarda kurulmuş bulunan Kooperatif ve Birliklere 2490 sayılı ihale kanununa tabi olmaksızın öncelikle ve pazarlık usulüyle Maliye Bakanlığınca kiraya verilmektedir.

e — PANCAR İSTİHSAL ve SATIŞ KOOPERATİFLERİ :

Pancar üretiminde bulunmak isteyen çiftçinin pancar üreticileri istihsal ve satış kooperatifine ortak olma zorunluluğu vardır. Birimi Kooperatiflerin 5 kişilik yönetim kurulunun iki üyesi şeker şirketi temsilcisi üçü ise çiftçi ortaklardan olmak üzere Genel Kurulda seçilmektedir. Kooperatiflerin Birliği olan Pankobirlik Yönetim Kurulu ise 7 kişiden oluşmakta, bunun 3 üni şirket mensupları teşkil etmektedir.

Pancar Kooperatiflerinin esas amacı pancar üretiminde bulunan ortaklarının traktör, pancar motor motopomp, santrifüj, traktör remorku, pancar çapa makinası, kultivatör, harman makinası gübre tohumluk, zirai mücadele ilaçları gibi her türlü girdi ihtiyaçlarını karşılamaktır. Bu Kooperatiflerin faaliyetleri sermayesinin % 75,2 sine pancar kooperatiflerinin katıldığı Şekerbank tarafından finanse edilmektedir. Yukarıda belirtilen girdilerin temini için Şekerbank tarafından Kooperatif ortaklarına aynı ve nakdi kredi verilmektedir.

1982 yılında üreticiden satın alınan pancar bedellerinden % 2 kesinti yapılması hususunda alınan karar pancar istihsal ve satış kooperatiflerinin mali yönden güçlenmesine büyük ölçüde hizmet edecektir.

f — ORMAN KÖYLERİ KALKINMA KOOPERATİFLERİ :

Orman istihsalinin kesin, nakliye ve pazarlanması ile tarımsal konularda faaliyet göstermek amacıyla kurulan bu kooperatifler anasözleşmelerine göre çok amaçlı kooperatifler durumundadır.

Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yürütülen ve 1974 yılında yürürlüğe giren «Orman Köyleri Kalkındırma Fonu Yönetmeliği» hükümlerine göre Ormaniçi ve Orman kenarında 1163 sayılı Kooperatifler Kanununa göre kurulmuş Orman Köyleri Kalkınma ile Köy Kalkınma Kooperatiflerinin projeli yatırımlarına kredi kullandırılmaktadır. Proje tutarının % 15'i kooperatif özkaynağından karşılanmakta geri kalan % 85'i nisbetinde kredi kullandırılmaktadır. Kredilerin faizi vadeye göre % 3 ile % 0,5 arasında değişmektedir.

Kooperatiflerce uygulanan 284 adet projenin finansmanı ve bunlardan 272 adedinin işletmeye açılması için 1.547.436.000 TL. kredi ve 68.336.000.— TL. bağış olmak üzere toplam olarak 1.615.772.000 TL. yardım ödenmiştir.

Uygulanan 284 projenin 92 si Orman Ürünleri Üretim, 22 si Orman Ürünleri taşıma, yükleme, 14 ü Kereste Fabrikası olmak üzere ormancılıkla ilgili diğerleri de tarımsal üretimin değerlendirilip pazarlanmasına matuf projelerdir.

g — ÇAY İSTİHSAL VE SATIŞ KOOPERATİFLERİ :

Çay üretimi için gerekli olan gübre, ilaç v.s. gibi girdileri ucuz fiatla ve toptan satın alarak ortaklarına dağıtmak amacı ile kurulan bu kooperatifler gerektiğinde T.C. Ziraat Bankası tarafından finanse edilmektedir.

h — TOPRAK VE TARIM REFORMU KOOPERATİFLERİ :

Toprak ve Tarım Reformu Bölgelerinde kurulmuş Toprak ve Tarım Reformu Kooperatiflerine yıllık işletme, donatma, yapı ve tesis, verimlendirme ve iyileştirme, pazarlama ve satış tarımsal sanayi konularında açılacak krediler ile özel amaçlı krediler için T.C.

**TARIMSAL AMAÇLI KOOPERATİFLER VE KOOPERATİFLERİN
PAZARLAMADAKİ ÖNEMİ**

Ziraat Bankası kaynaklarından 1983 yılı programı uygulamasında 100 milyon liralık imkân ayrılmış bulunmaktadır. Bunun 60 milyon lirası kısa vadeli 40 milyon lirası orta ve uzun vadeli krediler içindir.

1 — KÖY KALKINMA KOOPERATİFLERİ :

Tabandan gelen hareketle gönüllü ve kendi kendine yardım esasına göre 1965 yılında kurulmaya başlayan bu kooperatifler anasözleşmelerine göre çok amaçlı kooperatifler durumundadır.

Köy Kalkınma Kooperatiflerinin veya üst birliklerinin kalkınma plânlarımızda öngörülen, kırsal alanda üretimi arttırıcı veya değerlendirici veyahutta istihdamı çoğaltıcı yatırımları Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığınca Devlet Yardımı Yönetmeliği hükümlerine göre % 2 faizli kredi ile desteklenmektedir.

Kooperatifler kurulup yeterli özkaynağa ulaştıktan sonra Kooperatifler Bölge ve İl Müdürlükleri tarafından sosyo-ekonomik etüdüleri yapılmakta, bu etüdüler Merkezde değerlendirilerek kooperatife uygulayabileceği proje konusu verilmektedir.

Proje konusu alan kooperatifler Devlet Yardımı için programa girdiği ve proje sabit yatırımlarının % 15-20 sini kendi özkaynakları ile gerçekleştirdikleri takdirde, projelerin % 70'ine kadar kredi yardımı ile desteklenmektedir.

Bugüne kadar 3343 kooperatifin sosyo-ekonomik etüdü yapılmış 2490 kooperatifin proje konusu tesbit edilmiş ve 58 konuda tip proje geliştirilerek teknik yardım olarak 2059 kooperatife verilmiştir. Proje uygulamasına geçen kooperatif sayısı 1256 dır. Bu kooperatiflerden 112 adedi tam kapasite, 320 adedi ise noksan kapasite ile çalışmaktadır.

Uygulamaya konan projeler evvelce bir veya birkaç köye hitabeden ufak çaplı projeler iken son bir kaç yıl içerisinde birden fazla köyün üretimini değerlendirmeyi hedef tutan ve geniş bölgeyi kapsayan büyük çaplı proje uygulamalarına yönelme olmuştur.

Ortak - Kooperatif ilişkisini sağlamayan projeler D.P.T. ninde tasvibi alınmak suretiyle uygulamadan kaldırılmıştır. Köy Kalkınma Kooperatifleri tarafından işletmeye açılan mandra, soğuk depo, narenciye tasnif ve ambalajlama, un fabrikaları, meyvesuyu ve salça

tesisleri, zeytinyęi ve zeytin salamura tesisleri v.b. gibi tesisler kırsal alandaki üretimę değerlendirerek ortağa ve çevresine faydalı olan tesislerdir. Ayrıca Köy Kalkınma Kooperatifleri tarafından işletmeye açılan halıcılık tesisleri kırsal alanda istihdamı artırma ve ekonomik kalkınmayı sağlama yönünden büyük faydası olmaktadır.

1967 - 1982 yılları arasında 1150 kooperatif projesine 633.000.000 TL. hibe, 3.100.000.000 TL. kredi olmak üzere toplam 3.733.000.000 TL. Devlet Yardımı yapılmıştır.

Yukarıda görüldüğü üzere ülkemizdeki kooperatifçilik uygulamaları oldukça dağınıktır. Bu kooperatiflerin işleyişi 5 değişik kanun ve bu kanunlara göre hazırlanan çeşitli anasözleşmeler ile düzenlenmektedir. 8 Bakanlık ve 3 Banka Kooperatiflere teknik, eğitim ve mali yönden hizmet götürmektedir. Bu durum dağınıklığa ve kaynak israfına sebep olmaktadır. Bu nedenle tüm tarımsal amaçlı kooperatiflerin tek kanun bünyesinde toplanması ve tek Bakanlık tarafından hizmet götürülmesi yerinde olacaktır.

Kırsal alanda tabandan gelen hareketle kurulan tek tip çok amaçlı kooperatiflerin kuruluş ve geliştirilmesi sağlanmalı faaliyet konularına göre ihtisaslaşma Kooperatif Birlikleri bünyesinde gerçekleştirilmelidir. Kurulacak Kooperatif Birliklerinin faaliyet sınırları çizilerek Bölgesel nitelikli olmaları sağlanmalıdır. Kooperatifçiliğimizin geliştirilmesi amacıyla Türkiye Milli Kooperatifler Birliğinin bir an evvel kuruluşu gerçekleştirilmelidir.

1163 sayılı Kooperatifler Kanunu Kooperatiflerimizin bugünkü ihtiyaçlarına cevap vermekten uzaktır. 1163 sayılı Kooperatifler Kanununda gerekli değişiklik yapılarak Kooperatif ve Birliklerin gönüllü ve ihtiyaçtan doğması ile faaliyet bölgelerinde sosyal ve ekonomik etkinlikleri olacak şekilde kurulması ve gelişmesini sağlayıcı hükümler getirilmelidir. Bu nedenle daha başlangıçta Kooperatif ve Birliklerin ortak ve sermaye yönünden güçlü bir şekilde kurulmaları temin edilmelidir.

Kooperatiflere Devletin etkili bir denetim ve eğitim ile yaklaşması gerekmektedir. Bu nedenle Anayasamıza paralel olarak 1163 sayılı Kooperatifler Kanununda da gerekli değişiklik yapılarak Devletin denetim etkinliğini artırıcı, kooperatiflerin siyasi ve ideolojik saplantılara yönelmelerini önleyici tedbirler getirilmelidir. Ayrıca buna ilâveten kooperatiflerin kendi Denetim Birliklerini kurmala-

TARIMSAL AMAÇLI KOOPERATİFLER VE KOOPERATİFLERİN PAZARLAMADAKİ ÖNEMİ

rına imkân vererek kendi kendine denetimlerini yapabilmelerini sağlayıcı sistem geliştirilmelidir.

Kırsal alanda 1163 sayılı Kooperatifler Kanununa göre kurulan kooperatiflerin tarımsal üretimi artırıcı, değerlendirici ve pazarlamayla ilgili yatırımlarının düşük faizli kredilerle yeterli bir şekilde desteklenmesi gerekmektedir. Bunların faaliyetleri Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı bütçesine konan sınırlı ödeneklerle desteklenmektedir. Ancak bu destekleme oldukça yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle kooperatiflerin tarımsal amaçlı yatırımlarını kredi ile destekleme imkânları geliştirilmelidir.

II — KOOPERATİFLERİN PAZARLAMADAKİ ÖNEMİ

Bölgesel etkinliği yanında ortak - kooperatif ilişkisi olan projeleri uygulayarak işletmeye geçen kooperatifler pazarlama ve işletme sorunlarını kısmen de olsa çözüme kavuşturdukları için işletmelerini sürdürmektedirler. Ancak, kooperatifler yatay teşkilatlanmalarını tamamlayamadığı ve ekonomik yönden güçlü üst birliklerini henüz kuramadığı için ufak çaplı proje uygulayarak işletmeye geçmiş birim kooperatifler işletme ve pazarlama sorunlarını çözüme kavuşturamamışlardır. Bu nedenledir ki ülkemizde fiat istikrarının sağlanabilmesi için mutlak gerekli olan, üretim kooperatifleri ile tüketim kooperatifleri arasındaki pazarlama zinciri kurulamamıştır.

Kırsal alandaki tarımsal amaçlı kooperatiflerin işletme ve pazarlama sorunları aşağıdaki gibi özetlenebilir.

— Birim kooperatifler ürünlerini işleyecek, paketleyecek ve depolayacak tesislere sahip değildir.

— Kooperatif ortak ve yöneticilerin üretim teknolojisi ve standart ürün elde etme konularında yeterli bilgi beceri ve tecrübeye sahip değildir.

— İşletmeye geçen kooperatiflerin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde pazar araştırmaları yapılamamaktadır.

— Kooperatiflerin işletme sermayesi ihtiyaçları yeterli şekilde ve zamanında karşılanamamaktadır.

— Kooperatif üretimleri iç ve özellikle dış pazar isteklerine uygun olarak yapılamamaktadır.

Kooperatiflerin pazarlama sorunlarının giderilmesi amacıyla Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığınca kısa ve uzun vadeli çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmaları aşağıdaki gibi özetleyebiliriz.

— Büyük Önder ATATÜRK'ün Doğumunun 100. Yıldönümü nedeniyle Kooperatiflerimizin üretimlerinin pazarlanması amacıyla 1981 yılında Ankara'da «Köy Kooperatifleri Ürünleri ve Elsanaatları Sergisi» açılmış ve bu yolla ülkemizin ücra köşesindeki kooperatif ürünlerinin büyük ölçüde pazarlanması sağlanmıştır. Büyük Şehir Merkezlerinde Kooperatif ürünlerinin sergilenmesi konusunda köklü çözüm yolları düşünülmektedir.

— Elsanaatları üretimin de bulunan kooperatiflerin, üretimlerinin pazarlanması amacıyla yurtiçi ve yurt dışında düzenlenen sergilere iştirakleri sağlanmıştır.

— Bölgesel etkinliği yanında ortak-kooperatif ilişkisi olan ve ihracata dönük proje konuları öncelikle desteklenmektedir.

— İşletmede olan kooperatiflerimize kalifiye eleman temini yönünden teknik eğitim programlarına ağırlık verilecektir.

— 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu değişikliği gerçekleştiği taktirde kooperatifler yatay ve dikey teşkilatlanmalarını arzu edilen şekilde tamamlayarak üretim kooperatifleri ile tüketim kooperatifleri arasındaki pazarlama zinciri kurulmuş olacaktır.

TARIMDA EN BÜYÜK GÜÇ BİLGİDİR

Yazan : Theodore W. Schultz (*)

Türkçesi : İsmail Orhan Türköz

Eğer tarımı modernleştirmek istiyorsak çiftçilerin eğitimini, sağlığını ve hünerlerini geliştirmek amacıyla yatırım yapmak, ayrıca, üretimlerini artırmak için pazar mekanizmasıyla, onları teşvik etmek durumundayız.

Bizi, üzerinde ürün yetiştirebileceğimiz arazilerin sınırlılığı, bu arazileri işleyebilmemiz için gerekli enerji kaynaklarının tükenmekte olduğu; üretimi artırma konusunda zirai araştırmaların sağladığı imkânların gittikçe azaldığı konusunda uyarıcı bir dizi karamsar tahminler yapılmaktadır. Bu tahminlere göre, kısa bir süre sonra, artmaya devam eden nüfusa, yeterli gıda maddesi bulmak imkânsız hale gelecektir.

Ben tamamen aksi bir kanaate sahip bulunmakta, dünyanın her tarafında, tarım ürünlerini artırma konusunda büyük bir potansiyelin mevcudiyetine inanmaktayım. Bu makalede ben, (1) tarımda üretimi ve dolayısıyla büyümeyi artırmanın en iyi yolunun, fiziki faktörlerinki ile birlikte, bir ekonomik ajan olarak, çiftlik halkının vasıflarının geliştirilmesi olduğunu; (2) ekonomide hüküm sürmekte olan bozukluk ve sıkıntının tarımdaki fiili ve potansiyel üretim arasındaki farklılıktan ileri geldiğini göstermek istiyorum. Bu bozukluk ve sıkıntılar, hükümetlerin yanlış politikaları sonucu ortaya çıkmış, veya en azından, bu politikalarca teşvik edilip ağırlaştırılmıştır. Son zamanlarda, hükümetler yavaş yavaş bu hataların nasıl düzeltileceğini öğrenmeye başladıkça, gıda maddeleri üretiminin arttırılması konusunda geleceğe ait görünüm daha elverişli bir hale gelmiş bulunmaktadır.

(*) Theodore W. Schultz Chicago Üniversitesinde Ekonomi profesörüdür. Kendisi Ekonomi dalında Nobel Mükâfatı kazanmıştır. Bu makale, kısmen, onun «Düşük Gelir Düzeyine Sahip Ülkeler Tarımında Verimlilik Ekonomisi» adlı kitabından özetlenmiştir. Bu kitap Taiwan'da Academi Senica, Ekonomi Enstitüsü tarafından basılmıştır.

Ekonomik sıkıntılara yol açan hükümet politikalarına ait sayısız misaller mevcuttur. Hindistan, Çin ve Endonezya'da, tarımın sırtından, şehir sakinlerine ucuz pirinç sağlama politikaları, tarımda çalışanların gayretlerini azaltmış ve sonuçta üretimin düşmesine yol açmıştır. Şangayda pirinç fiyatları milletlerarası pazarlardaki fiyatların önemli ölçüde altında tutulurken, Tokyo'daki pirinç fiyatları, tam aksine milletlerarası pazar fiyatlarının çok üstünde seyretmiştir. Bu durum - hükümetlerin sebep olduğu iki ayrı çeşit yanlış uygulamaya birer misal teşkil etmektedir. Şu anda Çinli çiftçiler, bir süreden beri Hindistan'da da olduğu gibi, ürettikleri buğday için milletlerarası pazarlarda teşekkül edene yakın bir bedel elde etmektedirler. Bu uygulama sonucu her iki ülkede de buğday üretimi süratle artmış bulunmaktadır.

Sovyetler Birliği ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinde; şehirlerde oturan kişilerin, hükümetler tarafından sübvansede edilen fiyatlarla süt mamülleri ve diğer hayvani gıdalar alabilmelerini sağlayan politikalar, talebin yapısında bazı bozulmalara yol açmış ve bu ülkelerde tarımın gelişmesine sekte vurmuştur. İhtiyacından fazla petrol üretimine sahip bulunmasına rağmen, yanlış hükümet politikaları sonucu Nijeryanın zirai üretiminde azalmalar görüldüğü halde, ithal malı petrole dayanmasına rağmen milliyetçi Çin'de zirai üretimde artışlar devam edip gitmektedir. Düşük gelir düzeyine sahip ülkelerdeki yanlış politikalar söz konusu olduğu zaman, dış yardımın da bu meyanda hatırlanması gerekmektedir. A.B.D. nin, 480 sayılı kanun hükümlerine göre, Mısır'a büyük miktarlarda gıda maddeleri sevketmesi; Mısır çiftçilerine dünya buğday fiyatlarının yarısına tekabül eden çok düşük bir fiyat ödenmesini öngören hükümet politikasını pekiştirmektedir. Gıda bağışında bulunan milletlerarası camia Tanzanya'da ve diğer Orta Afrika ülkelerinin büyük bir kısmında, mevcut uygulamalarıyla, bu ülkelerdeki yanlış politikaları desteklemek suretiyle tarım sektöründe buralarda hüküm süren acıklı bir durumun ortaya çıkmasına önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Diğer yandan bu camia, bu bölgede iyi eğitim görmüş adam sıkıntısı aşırı derecelere ulaştığı halde, eğitim için gerekli yatırımlara kaynak sağlamakta ihmal göstermiştir.

Bazı Temel Kabuller

Aşağıdaki sualler benim gündemimde önemli bir yer işgal etmektedir. Hükümetler ve özel olarak kişiler, insan kaynağı üzerinde yeterli ölçüde yatırım yapmakta mıdır? Bilgi üreten sektörde ge-

rekli ölçüde yatırım yapılmakta mıdır? Ekonominin içinde bulunduğu düzen, bünyesi içinde, optimum ölçüde teşvik unsurları taşımakta mıdır Özel teşebbüs gücünün ekonomik bakımdan taşıdığı değerden azami ölçüde yararlanılmakta mıdır Değişik derecelerde de olsa, bu suallere verilen cevapların tamamı menfi olmaktadır.

Benim bu suallerin bünyesinde mündemic meselelere yaklaşımını bazı temel kavram ve kabulleri gerekli kılmaktadır.

1. Bu makalede kullandığım sermaye kavramı her türlü fiziki ve insani sermayeyi içine alacak ölçüde geniş bir kavram olacaktır. Bu sermayenin her iki çeşidinde de stoklar ancak yatırımlarla artırılabilir. Diğer yandan, modernleşme arttıkça insan kaynağının (sermaye), fiziki sermayeye nazaran, daha hızlı bir artış gösterdiği açıkça ortaya konmuş bulunmaktadır. Ayrıca gelirin fonksiyonel dağılımı, bir ülkenin geliri arttıkça ücret ve maaşlarla, yeni teşebbüslere yönelik faaliyetlerden kazanılanlar da dahil olmak üzere, bağımsız çalışanların kendi işlerinden sağladığı gelirlerin de arttığını göstermektedir. Amerika Birleşik Devletlerinde Milli gelirin beşte biri mülkiyetten, beşte dördü ise insan sermayesinden; yani, ücret ve maaşlarla, kendi kendini istihdam sonucu sağlanan gelir ile teşebbüs gelirlerinden kaynaklanmaktadır.

2 — Yatırımlara bağlı olarak yeni fiziki ve insani sermaye kaynaklarına kavuşturuldukça üretim faaliyetlerinde bazı değişikliklere gidilmesi gerekeceği için, ekonomide sürekli bir dengenin sağlanamaması vakıasını, modernleşme hadisesinin tabii bir sonucu olarak kabul etmek mecburiyeti mevcuttur. Politikalar, kanunlar veya belâgatli sözlerle bu mecburiyeti ortadan kaldırmak mümkün değildir.

3 — Modernleşme ilerledikçe bu dengesizliklerle başa çıkmayı sağlayan teşebbüs gücü büyük bir önem kazanmaktadır. Bu güce sahip müteşebbislerin yokluğu halinde ekonominin darmadağın olması kaçınılmaz olmaktadır. Bütün bunlara ilâveten, müteşebbislerin faaliyet gösterebilmelerini sağlayan pazarların da büyük bir önem taşıdığını hatırlamak gerekmektedir.

4 — İlâve bir üretim ve refah sağlamada, ekonomik düzen ve bilgi stounu artırmaya yarayan yatırımlar, klâsik sermayedeki artışlardan daha büyük bir önem taşımaktadır. Düzen ve sermayeye biçilen bu değer, «Ekonominin Prensipleri» adlı kitabında «Üretimde bizim en güçlü motorumuz bilgidir.» ve «düzen bilgiyi destekler» diyen Alfred Marshall'a kadar gerilere gitmektedir.

Karamsar Tahminler Ucuzlamıştır

Tarım hakkında en az bilgiye sahip olanlar, genellikle şehirlerde oturan, zengin kişilerdir. Ne var ki tarımdan bahsedildiği zaman bunların beyanda bulunmalarını önlemek söz konusu olmamaktadır. Bizim zengin şehirli tarım ve gıda uzmanlarımız bu konularda bir yığın karamsar tahminler yapagelmektedirler. İncil'de zengin insanların cennete girmesini güçleştiren eski bir kaidenin yer alması gibi, ekonomide de, zenginlerin, fakir insanların davranışlarını tahmin etmelerinin güç olduğunu beyan eden bir kaide mevcuttur.

Geçen asırda gıda maddeleri konusunda yapılan karamsar tahminlerin pek çoğunun yanlış olduğu anlaşılmıştır. Tabiatıyla bir durum halen yapılmakta olan tahminlerin de yanlış olacağını ortaya koymaya yeterli değildir. Bilâkis, modern tarımın dinamik yapısına ilişkin gelişmelere ve bu gelişmelerin geleceğin —gıda tedariki ile ilgili— meseleleri üzerindeki etkisine dikkat ve itina ile eğilmek gerekmektedir. Bitki ve hayvanlarla toprağın biyolojik potansiyelinin bitmek üzere olduğu yolundaki tahminler doğru değildir. Çiftliklerde yaşayanların eğitim ve sağlık şartlarını geliştiren; tarım araştırmalarının kalitesini artıran ve araştırma sonuçlarının çiftçilere ulaştırılmasını sağlayan alanlarda gerekli yatırımların yapılması halinde, gelecek on veya yirmi yıllık bir devre de, uzun süre devam edecek olan, bir «azalan verim dönemine» girmemiz söz konusu değildir. Bu konuda pek çok meselenin çözümü tarımda mevcut teşvik unsurlarının geliştirilmesine bağlı olacaktır.

Ben ömrümün elli yıldan uzun bir süresini, çeşitli ülkelerde, tarımın karmaşık yönlerini anlamak için çaba sarfederek geçirdim. Bu meyanda 1929 yılında Sovyetler Birliği'nde bir dizi müşahade istasyonları kurdum ve daha sonra bu istasyonlarda ortaya çıkan değişiklikleri tesbit için bu ülkeyi tekrar ziyaret ettim. Ayrıca, dünyanın mevcut ülkelerin çok önemli bir bölümünde tarımı birinci el olarak incelemek imkân ve imtiyazına mazhar oldum. Bu ülkelerdeki müşahadelerim düşünce tarzım ve çalışmalarına büyük ölçüde tesir etti. Buralarda hem başarıları hem de başarısızlıkları yakından incelemek fırsatına sahip oldum. Ülkeler arasında, tarım konusunda, katedilen mesafe ve kazanılan başarının aynı olmadığını; hükümetlerin, ekonomi dalında yaptıkları hatalardan, çiftçilerin yeni ve değerli ekonomik fırsatlardan yararlanma konusunda gösterdikleri çabukluğa kıyasen, daha yavaş ders aldıklarını çok iyi biliyorum.

Ben şahsen tarımdaki büyüme konusunda ne kötümser ne de iyimserim. Daha önce de belirttiğim gibi büyüme, esas itibariyle, tarıma elverişli toprak, enerji veya en geniş anlamıyla mekân gibi yeryüzünün fiziki özelliklerine bağlı değildir. Bu hususta en müessir faktör, insanların kabiliyetleridir ve bu alanda gelecek, her türlü gelişmeye tamamen açık bulunmaktadır. Önümüzdeki son yıllarda insanoğlunun neleri başarabileceğini tahmin etmek mümkün değildir. Bu münasebetle Robert Malthusun, ebeveynlerin, çocukların sayısı yerine onların vasıflarını ikame edebileceklerini düşünmesine imkân olmadığını belirtmeyi yararlı gördüğümü; aynı şekilde, David Ricardo'nun, modern tarım araştırmalarının sağladığı sonuçların, toprak yerine ikame edilebileceğini tahmin etmesinin imkânsızlığını hatırlatmak isterim. Ne Adam Smith, ne de onun zamanındaki bir başka kişinin, teşekkül eden, milli gelirin beşte dördünün şahsi kazançlardan, sadece beşte birinin de mülk gelirlerinden oluşabileceği; gerçek servetin çok önemli bir bölümünün kazanılmış insani değerlerden yani insani sermayeden ibaret olacağı bir ülkenin bulunabileceğini tahmin edemeyecek oluşunu, bu yazarın «Milletlerin Zenginliği» adlı kitabından iştihraç etmek mümkün değildir.

Halen, tarım araştırmalarının haiz olduğu ekonomik değer büyük ölçüde anlaşılmış bulunmaktadır. Düşük gelir grubuna dahil ülkelerin ihtiyaçlarına yönelmiş olan tarım araştırmalarının finansmanı ve yaygınlaştırılması konusunda ciddi gelişmeler kaydedilmiştir. Her ne kadar tarımda gerekli düzenlemelerle ilgili pek çok problemin mevcudiyeti bilinmekteyse de genel görünüm, zamanla, bu problemlerin de çözümlenebileceğini ortaya koymaktadır. Nitekim son otuz yıl zarfında düşük gelir gurubuna dahil pek çok ülkede, hem kamu sektörü hem de özel sektör tarafından, halkın sağlık ve eğitim durumlarıyla hünerlerini geliştirmek ve bu suretle onların sonradan kazanılmış kabiliyetlerini artırmak, amacıyla büyük miktarlara ulaşan yatırımlar yapılmıştır.

Ekonomik düzen konusunda karamsar olmak için pek çok sebep mevcuttur. Bu düzenin en kötü olduğu yerlerde durum gerçekten çok kötüdür. Ne varki, ekonomik meselelerin merkezi bir kontrole tabi tutulması konusundaki sihirli hava bozulmakta; pazar mekanizmasının başarısızlığına dair doğmatik görüşler önemini yitirmektedir. Buna rağmen, pazar mekanizmasının, ekonomik rolünü oynayabilmesi geniş ölçüde engellenmekte, özellikle bu mekanizmayı sınırlandıran devlet müdahaleleri tarımdaki büyümenin optimum

düzeğin altında kalmasına yol açmaktadır. Pazar mekanizmasını geliştirmek ve kuvvetlendirmek konusunda sadece bir kaç ülke teşebbüse girişmiş bulunmaktadır. Bağış yapan milletlerarası kuruluşların pek çoğu, pazar aleyhine tarafgir bir tutuma sahip bulunmaktadır.

Sovyetler Birliği ile Doğu Avrupa ülkelerinin ekseriyetini içine alan ve ekonomik alanda en güçlü kontrol müesseselerine sahip olan ülkelerin, tarım sektöründe yaşayabilir bir pazar için gerekli imkânları hazırlayabilmeleri pek mümkün görülmemektedir. Bu konuda Çin'in bir istisna teşkil etmesi muhtemel olmakla beraber, bu ülkedeki gelişmeleri de bekleyip görmek gerekmektedir.

Afrikanın bazı bölgelerindeki hükümetlerin istikrarsız oluşu, tarımın kalkınması için iyi bir alâmet değildir. Lâtin Amerika'da, geçmişte dikkat çekici bir ekonomik gelişme kaydetmiş ve insan kaynağı üzerinde büyük yatırımlar yapmış olan, ayrıca oldukça yüksek bir kişi başına gelirse sahip bulunan, ülkeler bile siyasi istikrarsızlık içinde bulunmaktadırlar. Bu durumun yarattığı olumsuz tesirlerden tarım sektörü de masun kalmış değildir.

Dünya nüfusunun çok büyük bir bölümü Asyada yaşamakta ve keza bunların çok büyük bir bölümü geçimini tarımdan sağlamaktadır. Tarımın değerlendirilmesinde gerçek ölçüyü bu ülkelerde sağlanan ekonomik başarı oluşturacaktır. Ekonomik politikalarda yapmakta olduğu önemli değişiklikler dolayısıyla, Çin bir yana bırakılırsa, bu Asya ülkelerinin önemli bir bölümünde, tarımda üretimi artırmak için nelerin yapılması lâzım geliyorsa onların yapılmakta olduğunu gösteren gerçek işaretler mevcuttur.

Kalkınmanın Genel Değerlendirilmesi

İyi bir kalkınma (1) Sanayiın tarım aleyhine mümkün olduğu ölçüde az ikame edilmesi; (2) sağlık şartlarının iyileştirilmesi; (3) tarımın nisbi avantajının artırılması; (4) eğitimin yaygınlaştırılması ve kalitenin geliştirilmesi; (5) Tarım araştırmalarının ileri bir düzeye eriştirilmesi gibi önemli hususları içine alır.

Yanlış bir kalkınmanın en önemli belirtisi ise, ülke içinde yer seçiminin ekonomik veçhesine ilişkin, çözümünü zor problemlerin ortaya çıkmasına yol açan aşırı farklılıkların ortaya çıkmasıdır. Tarım üretimi: (a) hükümetler tarafından pazar mekanizmasının kurallarına göre çalışmasının ödenmesi, (b) fiziki sermaye ve insani sermayeler üzerine yapılan kamu yatırımlarının yanlış yönlendiril-

mesi; (c) tarımdaki teşvik unsurlarının tahrip edilmesi sonucu, çiftçilerin optimal olmıyan ekonomik faaliyetlere girişmeleri gibi hususlardan olumsuz olarak etkilenmektedir. Şimdi bunların herbirini kısaca gözden geçirelim.

(1) Tarıma gereken ağırlığı vermeksizin ve hatta çoğu zaman onun aleyhine, sanayi sektörüne tek başına ve büyük ölçüde öncelik verilmesi şeklinde tezahür eden bir eğilim, son yıllarda önemini yitirmiş bulunmaktadır. Hernekadar ucuz gıda maddesi teminine ilişkin politikalar hükmünü sürdürmekteyse de 1950 ve 1960 lara nazaran, düşük gelir dilimine sahip olan daha az sayıda ülke tarımı ihmal etmektedir. Bu durum, açıkça müşahade edilen ve tabiatıyla olumlu olarak mütalea edilmesi gereken önemli bir gelişmedir.

(2) Sağlık şartlarının iyileştirilmesi, tarım kesiminde çalışan işçilerin verimliliğinin artması sonucunu doğurmaktadır. Bu gelişmenin mevcut en iyi ölçüsü, hayat süresinde görülen artışlardır. Son otuz yıl zarfında düşük gelir gurubuna dahil pek çok ülkede muhtemel yaşama süresinde % 50 lik bir artış kaydedilmiştir. Bu dikkate değer gelişme, fakir oldukları zamanlarda, Avrupa ülkelerinde başarılan hayat süresindeki artış oranlarını geride bırakmaktadır. Bu vesile ile, uzun sürelerden beri, muhtemel yaşama süresi konusunda, düşük ve yüksek gelir guruplarına dahil ülkeler arasında görülmekte olan büyük farklılıkların, 1950 lerden bu yana, azalmakta oluşuna isabet de etmekte yarar vardır. Bu başarıların tarım kalkınması üzerindeki tesirleri tabiatıyla olumlu olmuştur.

(3) Daha iyi ve yaygın bir eğitimin gerçekleştirilmesi, daha gelişkin üretim tekniklerine ait bilgilerin kazanılması ve tecrübelerden yararlanma imkânlarının geliştirilmesi, çiftçilerin kabiliyetlerinin artırılmasını sağlamaktadır. İnsan kaynağı üzerinde yapılan bu tür yatırımların herbiri, insanlığın kalitesinin iyileşmesine yol açmaktadır. Halen daha genç olan ergin kişiler, atalarına nazaran, bünyelerinde daha çok miktarda insani sermaye biriktirmiş bulunmaktadırlar. Bunların işgücü daha verimlidir. Nitekim, düşük gelir grubuna dahil ülkelerdeki çiftçilerin pek çoğu, güçlü birer müteşebbis durumuna gelmişlerdir.

(4) 1930 ların sonlarından bu yana yüksek gelir grubuna dahil ülkelerin pek çoğunda birim alandan alınan verimlerde hızlı artışlar kaydedilmektedir. Ne varki düşük gelir gurubuna dahil ülkelerde bu artışlar daha düşük olmaktadır. Bunun tabii bir sonucu

olarak, tarımda nisbi avantaj, yüksek gelir gurubuna dahil olan belirli ülkelerin eline geçmiştir. Şimdi bu avantaj azalmaktadır. Bu değişikliğin kaba bir ölçüsünü buğday üretiminde görmek mümkündür. Kuzey Hindistan çiftçilerinin birim alandan alınan verim konusunda kaydettikleri başarının, bu konuda son yıllarda Kanada ve A.B.D. nde kaydedilen başarıdan büyük olduğu tam anlamıyla ortaya çıkmış bulunmaktadır.

(5) Nisbi avantajda gerçekleştirilen bu değişiklik, esas itibariyle, düşük gelir gurubuna dahil ülke şartlarına uygunluğu sağlanmış olan, tarım araştırmalarıyla imkân dahiline sokulmuştur. Milletlerarası zirai araştırma enstitüleri de sağlanan bu başarıda önemli bir paya sahip bulunmaktadırlar. Bütün bunlardan daha önemlisi, milli deneme istasyon ve lâboratuvarlarının kurulması ve finansmanında gerçekleştirilen ilerlemelerdir. Her ne kadar yapılması gereken daha pek çok şey varsa da gelişmeler istikrarlı bir hale gelmiş bulunmaktadır. Bunun tabii sonucu ise, dünyanın her yerinde, araştırma istasyonlarının tarıma sağladığı desteğin birbirine eşit hale gelmekte oluşudur.

Ne var ki genel olarak ekonomide ve özel olarak tarımdan sağlanan büyümelerin tabii bir sonucu olarak çözümü güç meseleler de ortaya çıkmaktadır. Herşeyden önce büyüme, ülke içinde, halkın geçimini sağlayabilmesi için mevcut en iyi imkânların bulunduğu yerleri, tedrici bir şekilde, fakat önemli ölçüde değiştirmektedir. Yüksek gelire sahip ülkelere bu sonuçlardan masun değillerdir. Bu problemin tarımla ilgili yönü, Japonya, bazı Batı Avrupa ülkeleri, Kanada ve A.B.D. gibi ülkelere, büyük ölçüde, çözülmüştür. Bu çözüm, esas itibariyle hükümet politikaları ile değil, tam aksine, çiftçilerin tarım dışı sektörlere göçmeleri veya çiftçi ailelerinin çiftlik dışı faaliyetleri çiftçilikle birleştirmeleri sonucu sağlanmıştır. Japonya ve A.B.D. nde çiftçi ailelerinin gelirlerinin yarısından fazlası, çiftlik dışı kaynaklardan özellikle çiftlik dışından sağlanan kazançlardan elde edilmektedir.

Tarım kesiminde göç ve yeniden iskân meseleleri, esas itibariyle, toprak vasıflarında, iklim ve pazar şartlarıyla çiftçilerin kazandıkları hüner ve yeteneklerde görülen farklılıklardan ileri gelmektedir. Ekonominin bütünü içinde tarım sektöründe görülen küçülmeler de bir kısım problemlerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Şu anda toplam nüfusa nazaran tarım sektöründeki nüfusun azalmakta olduğu ve daha gelişmiş ülkelere bu azalmanın nisbî ol-

maktan öte, mutlak bir azalmaya dönüştüğü, dünya çapında geçerli, bir gerçek olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır.

1930 yılında ilk akademik görevime başladığım zaman A.B.D. nüfusunun dörtte biri çiftliklerde oturan kişilerden oluşmaktaydı. Bugün bunların oranı % 3 ten daha aşağıya düşmüş bulunmaktadır. 1930 dan bu yana yaklaşık olarak otuz milyon kişi tarım dışı sektörlere aktarılmış bulunmaktadır ki bunun, böylesine kısa bir süre içinde gerçekleştirilen, en büyük iç güç olması kuvvetle muhtemeldir.

Ayrıca, tarımın ülke içindeki nisbî avantajı bir bölgeden başka bölgeye büyük değişiklikler gösterdiği için, bazı bölgelerin nüfus kayıpları diğerlerine nazaran daha fazla olmaktadır. Mescelâ A.B.D. nde Büyük Ovalar yöresindeki eyaletlerde tarım dışı sektörlere aktarılan nüfus, mısır kuşağındaki eyaletlerdekinden daha fazla olmuştur. Benzer şekilde, Hindistan'ın Deccan Bölgesinde tarım için mevcut imkânların Pencab'taki imkânlara nazaran daha az olması göç kompozisyonunda benzer farklılıkların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Büyümenin Temel Şartları

Hindistan'ın yaptığı gibi Milli hava yolları tesis etmek veya modern çelik fabrikaları kurmak, tarımı modernleştirmekten daha kolaydır. Düşük gelir grubuna dahil ülkelerin pek çoğu tekstil sanayiinde, gıda tarımına nazaran daha başarılı olmuşlardır. Hong Kong, dünya pazarları için elektronik elemanları üretiminde, Bengladeş'in kendi halkı için pirinç üretiminde gösterdiğinden daha büyük bir başarı kaydetmiştir. Mühendisler, elektrik üretimi için baraj projeleri yapımında, büyük boyutlu ve etkin sulama projeleri yapımına nazaran, daha başarılı olmaktadırlar. Bağış yapan milletlerarası kuruluşlar sosyal reform konularında güçlü oldukları halde tarım üretimi söz konusu olduğu zaman zayıf kalmaktadırlar.

Pek çok kamu görevlisi ve plâncı; verimli, dinamik ve gelişme gösteren bir tarım için gerekli şartları kavramakta büyük güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bir arazi parçası, birkaç kaba alet ve güçlü bir işçinin bu iş için yeterli olacağını sanmak meseleyi ziyadesiyle hafife almak demek olacaktır. Tarımın biyolojik yönü ilk bakışta sanıldığı gibi pek öyle basit bir konu değildir. Aynı şekilde, tarımın fizikî ve kimyevî gereklerini birkaç elemanter kitaptan öğrenebilmek

de mümkün değildir. Sadece birkaç kamu görevlisi, çiftçilerin me-
haret ve yiğitliklerini kavrayabilecek bir yeteneğe sahiptir.

Tarım üretiminde üç ekonomik esas mevcuttur. (a) çiftçiler, çift-
liklerinde, kaynak tahsisi konusunda kamu görevlilerinin başara-
mıyacağı bir görevi ifa etmektedirler. (b) Tarım araştırmaları bir
yaratıcı faaliyetler dizisidir ve tepeden idare edilmesi mümkün de-
ğildir (c) kendi kendine yaşayabilen bir pazarın teessüsüne imkân
vermeyen hiçbir ekonomik düzenin optimum bir üretim sağlaması
ve çiftçilerin emek ve teşebbüs gücünün gerçek karşılığını onlara
bahsetmesi mümkün değildir.

Çiftçiler, kendi kısmetlerini artıran ekonomik fırsatlara karşı
duygusuzluk ve umursamazlık gösteren birer robot değildirlere. Tam
aksine marjinal fayda ve zararlarını oldukça hassas bir şekilde he-
saplayan birer ekonomik ajandırlar. Diğer yandan, tarım araştıрма-
cıları da sadece yüksek dereceli birer memur olarak muamele edi-
lebilecek, alelâde kamu görevlileri değildirlere. Bundan dolayı çift-
lik faaliyetleri ve tarım araştırmalarının merkezi bir kontrolle yürü-
tülmesini öngören sistemler başarısızlıkla sonuçlanmaya mahkûm-
dur.

Ekonomik teori ve pratik belirtiler, geniş bir alana yayılmış
olan konularda, bize, tarım kalkınmasına ait birbiriyle tutarlı bil-
giler vermektedir. Ülkelerin başarı veya başarısızlıklarından alınan
dersler, ekonominin bu dalının geliştirilmesine büyük ölçüde katkı-
da bulunmuştur. Asya ülkeleri arasında, tarımda sağlanan başarılar
konusunda görülen farklılıklar da öğretici bir karakter taşımakta-
dır. Japonya, pirinç üretiminde fevkalâde büyük bir başarı kazan-
mış bulunmaktadır. Bu konuda Güney Korenin de hayli başarılı ol-
duğu kabul edilmektedir. Filipinlerde, tarımın belirli kesimlerini
modernleştirme konusunda, ümit verici gelişmeler görülmektedir.
Milliyetçi Çinde ise en büyük başarılarından biri kazanılmıştır. Güney
Asyada Malezyanın hurma tipi meyvelerde, hızlı bir başlangıç yap-
mış olan Nijeryanın aksine, dikkat çekici ilerlemeler kaydettiği bi-
linmektedir. Buna karşılık, bu konuda Nijeryanın uyguladığı politi-
kalar, tam bir felâketle son bulmuştur.

Tarım araştırmalarında Hindistan, Çin'in çok önünde gitmek-
tedir. Hindistan'da halen, tarım dalında, önemli sayıda ehil bilim
adamı bulunduğu halde Çin bu konuda büyük bir sıkıntı içindedir.
Pek çok hükümet, uyguladıkları yanlış politikalar sonucu, çiftçileri
harekete geçiren teşvik unsurlarını tahrip etmiştir. Bundan dolayı

tarım için gerekli ekonomik şartları tam anlamıyla sağlayan hükümetlerin sayısı gerçekten çok azdır. Buna karşılık, meselâ Hong Kong ve Singapur şehir devletlerinde olduğu gibi, bir tarım sektörünün mevcut olmadığı yerlerde belirli bir modele dayalı bir ekonomik politikanın, yaklaşık olarak da olsa, uygulanabilmesi düşündürücü bir husustur.

Tarımda büyüme sağlanabilmesi için yatırım yapılması ve ekonomik faaliyetlerin düzenlenmesi zaruri görülmektedir. İster çiftçi, ister mühendis, isterse idareci veya devlet memuru olarak çalışsınlar, kişiler, kendi ekonomik faaliyetlerinde ne kadar ehil olurlarsa olsunlar, etkinliği olmayan bir düzen içinde yanlış yatırımlar yapma durumunda kalacaklardır. Yatırım tabiriyle, gelecekteki gelir ve tatmini artırmak için, her çeşit sermaye teşkilini murad etmekteyim. Benim anladığım manada düzen kavramı ise, kamu ve özel sektöre ait, her türlü müesseseleri içine almaktadır. Tarım söz konusu olduğu zaman bu kavram, tarımla ekonominin diğer kesimleri arasındaki, düzenlemelerle ilgili, her türlü bağlantıları da kapsamaktadır. Bir müteşebbis olarak çiftçilerin faaliyetleri, sadece toprak, alet ve edavat ve diğer üretim faktörlerinin mevcudiyeti ile değil, aynı zamanda, bir değeri haiz ekonomik fırsatlarla ilgili bilgiler ve teşvik unsurlarının varlığı veya yokluğu ile de sınırlandırılabilir. Pek çok ülkede, tarımda potansiyel büyüme imkânlarının, etkinliği olmayan bir düzenin sebep olduğu isabetsiz yatırımlardan dolayı değerlendirilemeyip heder edildiği açıkça bilinmektedir.

Yatırım ve İnsan Sermayesi

Yatırımların amacı, mevcut alternatifler arasında, en büyük yarar sağlayacak cinsten ek bir sermayenin oluşturulmasıdır. Pek çok sermaye çeşidi mevcut olduğu için, bu konuda dikkat edilecek ilk husus çok şümulü bir sermaye kavramına sahip olmaktır. Münhasıran fiziki sermaye ile meşgul olmak, bu alanda yapılabilecek çok ciddi bir hatadır. Zira, fiziki sermaye teşkili, yatırım konusunun sadece bir parçasını oluşturmakta, daha önemli diğer parça ise insan sermayesinden ibaret bulunmaktadır. Ne var ki milli gelir ve sermaye hesaplarında, insan sermayesinin teşkiliyle ilgili çabalara yer verilmemektedir. Problem, insan sermayesi üzerinde yapılan yatırımların cari harcamalar veya refah harcamaları olarak kabul edilmesine ilişkin bir alışkanlıktan ileri gelmektedir. Sağlık şartlarının iyileştirilmesi, daha gelişmiş eğitim imkânlarının sağlanması

sı, yeni hünerlerin kazanılması ve iş başında eğitim yapılması gibi, mevcut nüfusun sonradan kazanılmış vasıflarını geliştiren ve insan sermayesine katkılarda bulunan faaliyetler, genellikle, uzun dönemde büyük yararlar sağlamaktadır. Bu hüküm, ekonominin bütünü için olduğu kadar, tarım için de geçerlidir.

Tarım araştırmaları konusunda yatırım yapabilmek için hem gerekli tesislere hem de tarım dalında ehliyet kazanmış bilim adamlarına ihtiyaç vardır. Bunun karşılığı olarak araştırmalar, hem fizikî sermaye hem de insanî sermayedeki artışlara imkân hazırlamaktadır. Meselâ, yeni ve yüksek verimli bir pirinç çeşidi, bir çeşit fiziki sermaye teşkil etmektedir. Çiftçilerin, tarım dalındaki araştırmalar sonucu ulaştıkları daha iyi bir munavebeyle ilgili bilgiler, onların insanî sermayesinin bir parçası haline gelmektedir. İlimdeki ilerlemeler insanoğlunun bilgi hazinesine çok önemli yeni şeyler eklemekte, bu da insanî sermaye stokuna yeni katkılar sağlamaktadır.

En geniş anlamıyla bir sermaye kavramını benimsedikten sonra, üzerinde durulacak ikinci husus, değişik sermaye çeşitlerinin homojen olmaktan uzak olduğunu farketmek ve bu durumun sonuçlarıyla yüz yüze gelmeye hazırlanmaktır. Bu vesileyle, John Hicks'in, «Sermayenin homojen olduğunu farzetmek teorisi için bir felâkettir» şeklinde ifade edilen görüşüne katılmakta olduğumu belirtmek isterim.

Sermayenin iki ayrı yönü vardır ve kaide olarak bu iki yön, bize dinamik bir olay olan ekonomik büyüme konusunda birbiriyle tutarlı olmıyan hikâyeler anlatmaktadır.

Bu durum, meselenin maliyet yönünün, sabit yeniden mebilize edilip başka bir biçime sokulamayan - sermaye ile; diğer yönünün ise, bu sermayenin bir karşılığı olarak ortaya çıkması beklenen hizmetlerin— zaman içinde büyüme olayında ortaya çıkan oymalarla değişen, iskonto edilmiş değeriyle ilgili bulunmaktadır. Belirli bir anda mevcut sermaye stoku, çok değişik özel sermaye çeşitlerinden ibaret olmaktadır. Halen harcanmış bulunan, yatırım sermayesi söz konusu olduğu zaman, bu değişik sermaye çeşitlerinin belirli bir andaki verimlerinin aynı olmasına çok nadiren rastlanabilmektedir. Hernekadar geçmişte yapılan yatırımlar, o günün şartlarına göre, beklenen verimler yönünden, optimum bir kompozisyona sahip bulunmakta idiye de, yukarıda işaret edildiği gibi,

gerçekleşen verimler, ekonomik büyümenin dinamik güçleri tarafından önemli ölçüde değişikliğe tabi tutulmaktadır.

Cari kamu yatırımları ve özel yatırımlar, tabiatıyla, mevcut kaynaklarla sınırlandırılmış bulunmaktadır. Bunun tabii bir sonucu olarak, yatırım için mevcut tercih imkânları, heterojen bir sermaye yapısını gerekli kılmaktadır. Herhangi çeşitten bir sermayeden beklenen yarar nisbetleri, büyümenin dinamik bir olay olması dolayısıyla, zaman içinde sürekli olarak değişikliklere tabi olmakta ve sonuçta her sermaye için gerçekleşen karşılık oranları hem tasarlanan ilk verilere hem de birbirlerine nazaran büyük farklılıklar arz etmektedir. Nitekim, mevcut büyüme modellerinin bir listesine baktığımız zaman, bu farklılıkların oldukça yaygın olduğu ortaya çıkmaktadır. Öyleyse bunlardan endişe etmemek ve hatta bu farklılıkları müşahade etmek iktidarında olmamış olsaydık, bunları yeniden icad etmek mecburiyetinde kalacağımızı kabul etmek gerekmektedir. Zira bu farklılıklar bize, büyümenin zorlayıcı ekonomik işaretlerini vermektedirler.

Devlet ve Ekonomik Düzen

Halen bazı problemlerle karşılaşmamıza rağmen, sermaye teorisi bize, yatırımlar konusunda bir takım faydalı ekonomik prensipler temin ettiği halde, ekonomik düzen konusunda büyük anlaşmazlıklar mevcut bulunmaktadır. Bu anlaşmazlıklar, fikir ve teori plânında, merkezi plân mı yoksa pazar mekanizması mı meselesi üzerinde yoğunlaşmakta, süreklilik kazanmaktadır. Ne var ki son yıllarda dünya çapında kazanılan tecrübeler, tarımı merkezi bir kontrole tabi tutan sistemlerin müessiriyetten yoksun olduğunu açıkça ortaya koymuş bulunmaktadır. Herhangi bir çiftlikte, yukarıdan verilecek emirlerle, kaynakların etkin bir şekilde tahsisi söz konusu olmadığı için, pazar mekanizmasına hiç veya yeterli derecede yer vermeksizin, tarım üzerinde doğrudan doğruya bir ekonomik kontrol tesis eden hiç bir hükümet, başarılı olamamıştır.

Tarımın modernleştirilmesinde, ekonomik düzenin ana unsurlarını oluşturan müesseseler, hem bir takım hükümet faaliyetlerini hem de kendi kendine yaşayabilir bir serbest pazar sistemini içine almaktadır. Bunlardan birini diğerine tercih etmek söz konusu değildir. Bu hususta, devletin nisbi bir avantaja sahip bulunduğu ve bulunmadığı faaliyetleri birbirinden tefrik etmek zorunlu olmaktadır.

İstisnalar bir yana bırakıldığında, istikrarlı, iyi yönetilen devletler aşağıdaki faaliyet alanlarında nisbi bir avantaja sahip bulunmaktadırlar.

1 — Üretici ve tüketiciler için iyi bir bilgi kaynağı olan tarım istatistiklerinin derlenmesi ve yayınlanması. Bu konuda A.B.D. Tarım Bakanlığı iyi bir sicile sahip bulunmaktadır.

2 — Alınan ve satılan şeyler için ölçü standartlarının tesis edilmesi ve bu standartların ticarete uygulanmalarının sağlanması, Milli ve milletlerarası pazarlarda, tarım ürün ve girdilerinin fiyatlarının tesbitinde, bu standartlara büyük ölçüde ihtiyaç duyulmaktadır.

3 — Alıcı ve satıcıların mülkiyet haklarının ve diğer hak ve mükellefiyetlerinin tanımlanması.

4 — Bitki ve hayvan hastalıklarının ortaya çıkma ve yayılma ihtimallerinin azaltılması. Gıda maddelerinin sağlık şartlarına uygun olup olmadığının kontrol edilmesi.

5 — Fiyat istikrarını sağlayarak belirli fasılalarla enflasyon ve deflasyon hadiselerinin önlenmesi.

Bu hususların yerine getirilmesi tüketici, çiftçi, işçi ve işadamlarının iktidarlarının dışındadır.

6 — Gelir dağılımındaki adaletsizlikleri azaltma konusunda düzenli bir gayretin sarfedilmesi de, esas itibarıyla, bir devlet görevi haline gelmiş bulunmaktadır.

7 — Tarım araştırmaları, özel bir müessese düzenini gerekli kılmaktadır ki bu konuda da görevin önemli bir bölümü devlete ait bulunmaktadır.

Düzenli tarım araştırmaları son zamanlarda ortaya çıkan bir gelişmedir. Son bir kaç on yıllık dönemde, araştırma ekonomisi konusunda, pek çok şey öğrenmiş bulunmaktayız. Bu araştırmalar, tarımda verimi artırma konusunda büyük katkılar sağlamaktadır. Bu konuda yapılan harcamaların kârlılık oranları genellikle yüksek olmakla ve araştırmaların çaba sarfetmeğe değin faaliyetlerden olduğunu bize göstermektedir. Araştırmalardan sağlanan yararlar, bir bakıma onların değerini de ortaya koymaktadır. Ne var ki, ne kadar yüksek olurlarsa olsunlar, bu kârlılık oranları, yapılan mas-

rafları kimlerin karşılayacağı ve bunların toplanması için nasıl bir düzenlemeye gidileceği konusunda bize ışık tutmamaktadırlar. Meselâ, tarımla ilgili deneme istasyonlarını, lâboratuvarları ve üniversitelerde yapılan diğer araştırmaları gözönüne getirelim. Bunların hiç birisi ürettikleri ürün ve hizmeti başkalarına satmamakta; araştırma sonuçlarını karşılıksız olarak kamu yararına arz etmektedirler. Aynı şekilde bu kuruluşlar araştırma için gerekli fonları temin etme durumunda da değildirler. Bu çalışmalardan kimin yararlandığını ve gerekli masrafları kimin ödediğini tesbit etmek için bazı ayrıntılı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Asyada tarım araştırmaları için yapılan harcamaların % 5 ten daha az bir bölümü sanayi sektörü tarafından karşılanmaktadır. A.B.D. nde bu oran % 25 e çıkmaktadır. Sanayi firmaları, haklı olarak, tarımla ilgili araştırmalarını sadece kâr sağlayabilecekleri konulara hasretmektedirler. Bu tip araştırmaların çeşitli ekonomik yönlerinin değerlendirilmesi, doğrudan doğruya usullere tâbi ve basit olmaktadır.

Sanayi firmalarının kendi yararlandıkları araştırmaların masraflarına kendilerinin katlanmasını gerektiren mantığın, tarıma da uygulanması sonucu, tarım araştırmalarından yarar sağlayan çiftçilerin, bunlar için harcanan paraları karşılımsı gereği ileri sürülebilir. Bu mntığı tarıma da uyguladığımız zaman ilk güçlük, serbest rekabet sistemi içinde, tarım araştırmaları sonucu, tarım ürünlerinin üretim maliyetlerinde, gerçekleştirilen tasarrufların, büyük ölçüde, tüketiciye aktarılmasından ileri gelmektedir. Yeni ve yüksek verimli bir çeşidi ilk defa üretmeye başlayan çiftçiler, tabiatıyla, bundan büyük ölçüde yarar sağlamaktadırlar. Fakat çiftçilerin büyük bir kısmı bu çeşidi üretmeye başladıkları zaman, sağlanan yararın büyük bir kısmı tüketiciye aktarılmaktadır. Kaldı ki bunlardan münhasıran çiftçilerin yararlandığını kabul etsek bile, gerekli araştırmaları kendi başlarına yürütmek münferit çiftçilerin kapasitelerini aşan bir faaliyet olmaktadır. Aynı şekilde, çiftçilerin, tarımsal araştırmaları ortaklaşa düzenleyip finanse etmeleri de mümkün olamamaktadır.

Her ne kadar ortaya çıkan yararın büyük bir bölümü, zamanın seyri içinde tüketicilere intikal etmekteyse de bunların bu tip faaliyetleri ülke çapında düzenleyip finanse etmeleri de gerçekleştirilmesi mümkün bir çözüm olarak görülmemektedir. Modern ve düzenli tarım araştırmaları konusunda geliştirilebilecek biricik anlamlı yaklaşım, bunların sonuç ve katkılarını amme malı olarak

kabul etmektedir. Böyle olunca bunlar için yapılan masrafların da amme mallarının temini için kullanılan özel bağışları da içine alan, amme hesabından ödenmesi gerekli olmaktadır.

Ana araştırmaların finansmanında kamu fonlarının kullanılmasından dolayı ortaya çıkan ve henüz bir çözüme ulaştırılmamış bulunan ciddi bir tereddüt mevcuttur. Bu tereddüt, büyük bir bölümü üniversiteler tarafından yürütülmekte olan bu tip araştırmalar için gerekli tahsislerin yapılaş tarzı ve bunlarla ilgili mevzuatın bilim adamlarınca yapılmakta olan araştırmaları menfi bir yönde ve ciddi bir şekilde etkilemesi endişesinden kaynaklanmaktadır. Yüksek gelir düzeyine sahip olan ülkelerde tarım araştırmalarından sorumlu olan müesseseler, düşük gelir düzeyine sahip olan ülkelerdekine nazaran, daha uzunca bir tarihe ve dolayısıyla yapılan hataları ve verilen zararları tashih konusunda daha yüksek bir şansa sahip bulunmaktadırlar. Buna rağmen, bu alanda, henüz çözüme ulaştırılmamış olan en büyük problem, tarım araştırmalarının tepeden ve gereğinden fazla bir düzenleme kontrole tabi tutulması konusunda bir eğilimin mevcut bulunmasıdır.

Pazarın Üstünlükleri

Başarısızlığı konusundaki bütün konuşmalara rağmen, serbest pazar mekanizması modası geçmiş bir sistem değildir. Çok sayıda mevzuat ve hükümet müdahalesi pazar fiyatlarında inhirafalara sebep olsaydı da pazar mekanizması hayatini sürdürmekte ve ekonominin ihtiyaç duyduğu fiyat teşekkül ettirme görevine devam etmektedir. Pazar mekanizmasının, kendisine konan sınırlamalara rağmen, gücünü muhafazaya de devam etmesi, bize, bu müessesenin; üretimde, ticaret ve tüketimde ne kadar önemli bir görev ifa ettiği konusunda, pek çok şeyler ifade etmektedir.

Yaşayabilir bir pazar mekanizmasına dayanmamış olmaktan dolayı ortaya çıkan başarısızlıkların ekonomiye yüklediği külfetlerin bir listesini yapmak zor bir iş değildir.

1. Daha önce de belirtildiği gibi, pazar sistemini ortadan kaldıran hiç bir hükümet, tarımı modernleştirmede başarılı olamamıştır. Merkezî kontrole tabi bütün ülkelerde tarımda kaynak tahsisinin etkinlikten yoksun oluşu konusunda, artık hiç kimsenin, herhangi bir şüphesi kalmamıştır. Bütün modern tarım alet ve makinalarına, kimyevi gübreye ve tarım alanında yapılan çok büyük

yatırımlara rağmen, Sovyetler Birliğinin, modern ve etkin bir tarım sektörü tesis etmek konusundaki başarısızlığı devam edip gitmektedir. Bu ülkede kollektif çiftlik yöneticileriyle yapmış olduğum tartışmalardan sonra bu kişilerin zekî ve muktedir insanlar olduğunu öğrenmiş bulunmuyum. Dolayısıyla Sovyet tarımının başarısızlığını bu kişilere yüklemek bir haksızlık olacaktır. Bütün sebep, Moskova'dan verilen emirlerin pazarda teşekkül eden fiatların yerini alamıyacak kadar kötü bir alternatif oluşudur.

2. Sömürge döneminde gıda tahıllarının sık sık çiftçilerden kullanılarak alındığı Güneş Asyada, bazı hükümetler, esas itibariyle şehir halkının yararlandığı gıda maddesi satan zarif dükkânlarla ucuz mal temin edebilmek için, pazar fiatlarının altındaki bir fiatla tahıl alımlarına devam etmektedirler. Bu uygulama çiftçilerin şevk ve gayretlerinin kırılmasına sebep olmakta ve tarımı modernleştirme konusunda sahib oldukları fırsatların kaybolmasına yol açmaktadır.

3. Bir süre önce Hindistan Hükümeti, buğday dağıtımını doğrudan doğruya kendi kontrolü altına alarak buğday pazarlarını ortadan kaldırmıştı. Bu uygulama sonucu ortaya çıkan kargaşalık bir kaosa yol açtı ve sonunda hükümet bu özentsisini terketti.

4. Avrupa ekonomik topluluğuna dahil ülkelerle Japonya hükümetleri, ülkeleri içinde tarım ürünlerinin lüzumunda fazla yüksek bir fiatla satılmasını sağlamaktadırlar. Bu uygulama çok pahalı olmakta ve israfa yol açmaktadır. Bu ülkelerde, bunun yaşayabilir bir uygulama olmadığı her geçen gün biraz daha iyi anlaşılmaktadır. Milleterarası câri fiatların hakim olduğu serbest bir ticaret imkânı bu ülkelerdeki tüketiciler için büyük bir lütuf olmaktadır.

5. Bunun tam aksine, daha fazla gıda maddesine acil ihtiyaç duymalarına rağmen, düşük gelir grubuna dahil pek çok ülke tarım ürünlerinin dünya fiatlarının altındaki fiatlarla satılmasını öngören bir politika uygulamaktadır. Bu ülkelerin önemli bir bölümünde serbest bir ticaretin ve cari milletlerarası fiatların yürürlüğe konması, tarımın modernleştirilmesi için büyük bir teşvik temin edecektir.

6. Düşük gelir gurubuna dahil bazı ülkeler, gübrenin üretim, ithalât ve dağıtımını kontrol altına almak suretiyle bu girdinin fi-

atlarını millileştirmişlerdi. Hükümetlerce yürütülen bu gayretlerin etkinlikten yoksun ve masraflı oluşu, belgelerle ortaya konmuş bulunmaktadır.

Kısa bir süre önce «Tarımda mevcut Teşvik unsurlarındaki çarpıklıklar» başlığını taşıyan ve 1978 de Indiana Üniversitesince açılan, ehil milletlerarası tarım otoritelerince hazırlanmış bir dizi incelemenin editörlüğünü yaptım. Bu çarpıklıkların hem düşük hem de yüksek gelir gurubuna dahil ülkelerde çok büyük ekonomik kayıplara yol açtığını gördüm. Bu vesileyle piyasa fiatlarının ekonomik bir zaruret olduğunu tekrar etmeyi gerekli görüyorum. Fiatlar üzerindeki tesirleri sınırlı kalan, alıcı ve satıcıların, serbest bir şekilde anlaştıkları, herhangi bir fiat, el değiştiren malın gerçek değerine en ziyade yaklaşan bir fiat olmaktadır.

Sosyal ve Kültürel Değerler

Acaba benim üzerinde durduğum ekonomik değerlerle sosyal değerlerin telif edilmeleri mümkün müdür? Hedefimiz ister sosyal hizmet tedbirlerinin yaygınlaştırılması ister adaletin geliştirilmesi olsun, hükümetler ve pazarlar bu konuda önemli görevler ifa etmektedirler. Ekonomistlerin tekrarlamaktan hoşlandıkları «kimseye bedava ekme yok» sözünün dikkate değer yönü, hangi kültür, sosyal yapı veya siyasi düzene sahip olunursa olunsun bu sözün geçerliliğini korumasıdır. Parasız gıda maddesi, kirasız ev veya bedava sağlık hizmeti, bu ihtiyaçların ekonomik değerini büyük ölçüde gizliyebilirse de, bunların istihsalı için bir takım masraflar ihtiyar etme gereğini ortadan kaldıramamaktadır. Aklimıza gelen ve bedava olmayan her şeyin, marjinal maliyet ve yararları ahenkli bir hale getirilmediği takdirde kıt kaynakların israfı ve yanlış kullanmadan kaçınmak mümkün olamayacaktır.

Sosyal ve kültürel değerler büyük bir önem taşımaktadırlar. Pek çok çalışmada insanî sermayenin bir kısmını oluşturdukları kabul edilen bu değerlerin ekonomik analizlerde, uygun bir şekilde, dikkate alınmaları gerekmektedir. Öğrencilerin, yatırımlarından elde etmeyi bekledikleri gelecekteki tatmin duygusu, onlara sağlanan yararın sadece bir parçasını teşkil ettiği için, eğitim için yapılan yatırımların incelemeye tabi tutulması, eğitimin kültürel yönünün taşıdığı değere hanel getirmeyecektir. Bu hüküm, meselâ kişinin sağlığını geliştirmek ve korumak için yapılanlar gibi, insanı sermaye ile ilgili her çeşit yatırım için geçerliliğini korumaktadır.

TARIMDA EN BÜYÜK GÜÇ BİLGİDİR

Prensip itibariyle, kıt kaynakların kullanımını gerektiren hiç bir sosyal değer bedava değildir. Böyle olunca, sosyal değerlerin marjinal maliyet ve yararlarının da ahenkli hale getirilmesi (eşitleştirilmesi) bir zaruret haline gelmektedir. Eksternaliti (faaliyetlerin üçüncü şahıslar üzerindeki olumlu veya olumsuz etkisi) kavramı ekonomi için yeni bir şey olmayıp Pigou'ya ve onun fabrikaların havaya verdikleri dumanın sosyal maliyetine dair incelemeler yaptığı zamanlara kadar geri gitmektedir. Bu çeşit problemlerin bir takım mevzuatla çözümlenmesi gibi bir yaklaşım müessir olmamakta, buna karşılık sebep oldukları kirlenme dolayısıyla bunlardan bir bedel tahsil edilmesi daha basit bir uygulama olmaktadır. Ayrıca, pazar mekanizması vasıtasıyla üretimi mümkün olmayan bir takım kamu mallarının mevcudiyeti de hatırdan uzak tutulmamalıdır. Meselâ, düzenli bir bilim ve tarım araştırmaları, bizim bilgi hazinemize katkıda bulunmakta ve dolayısıyla değerli kamu malları arasında düşünölmeleri gerekmektedir.

Gıda maddelerini üreten, sahib buldukları toprak parçasını, onu erozyona karşı koruyan terasları yapan, yağmur, rüzgâr ve güneş gibi tabiat şartlarının kendi hayatlarının idamesine karşı kayıtsız kaldığını farkederek, salgın hastalık, zararlı böcek ve bitkilerin mahsulleri için büyük bir tehlike teşkilettiğini bilen kişiler olmalarına rağmen, çiftçiler, tarım politikaların geliştirildiği hükümet merkezlerindeki ofislerde birer unutulmuş adam durumunda bulunmaktadırlar. Tabiatın cimriliğini ve ona karşı durmanın güçlüğüne bilmemize rağmen çiftçileri modernize etmek istiyorsak, onların, kendilerinden vazgeçilmesi mümkün olmayan birer ekonomik ajan olduklarını hatırdan uzak tutmamamız gerekmektedir. Onlar, marjinal maliyet ve yararlarını dikkatli bir şekilde hesaplamakta; kendilerinin veya çocuklarının istikbalini geliştirme konusuna gösterdikleri itina bizimkinden daha az olmamaktadır. Sonuç olarak, tarımın dinamiği, büyük ölçüde, çiftçilerin, üretimlerini artırma konusunda sahip buldukları fırsat ve teşvik unsurlarına dayanmaktadır.

(Kaynak : Challenge, Eylül - Ekim 1981)

KOOPERATİFÇİLİK

(Üç Aylık Kooperatifçilik İlmî İncelemeler Dergisi)

1983 YILI FİHRİSTİ

(Sayı : 59 - 62))

Hazırlayan : Gülen SARITAŞ

	Sayı	Sayfa
AYDIN, Ahmet :		
— Orman Köyü Kalkındırma Kooperatifi	59	29 - 42
BORA, Cemal :		
— Üstad Sayın Remzi Saka'yı Evinde Ziyaret Ettik	61	94 - 95
GÜNEŞ, Prof. Dr. Turan :		
— Kooperatiflerin Dış Ticaret Açısında Milli Ekonomiye Katkıları	60	9 - 27
FİGEN, Esen :		
— Tarımsal Amaçlı Kooperatifler ve Kooperatiflerin Pazarlama- daki Önemi	62	49 - 60
HAZAR, Nurettin :		
— Yeni Görüşlerden «Menfaat Üçgeni Teorisi» Üzerine	59	3 - 6
— T.C. Ziraat Bankası Teftiş Heyeti	60	47 - 68
— Remzi Saka Özel Sayımız	61	5 - 6
— «Menfaat Üçgeni Teorisi» Açısından Kooperatiflerimiz	62	3 - 5
İVGİN, Hayrettin :		
— Remzi Saka'nın Eserleri	61	49 - 53
KARACABEY, Dr. Abdi :		
— Süt ve Mandra Kooperatiflerinde İşletme Organizasyonu	59	11 - 27
KOOPERATİFÇİLİK Dergisi :		
— Başyazı : Anayasamızda Kooperatifçilik	60	3 - 5
NASRATTINOĞLU, İrfan Ünver :		
— Remzi Saka'nın Felsefi, Edebî, Fikrî Görüş ve Düşünceleri ...	61	72 - 78
— Eski Başkanlarımızdan Remzi Saka ile Sohbet	61	79 - 85
REHBER, Yrd. Doç. Dr. Erkan :		
— Tarımsal Kalkınmada Kooperatifler «Norveç Örneği»	62	24 - 48
SAĞOL, Ragıp :		
— Değerli Kooperatifçi Remzi Saka ile Bir Konuşma	61	86 - 93
SAKA, Remzi :		
— Türk Kooperatifçilik Tarihine Kısa bir Bakış	61	15 - 28
— Tarım - Kredi Kooperatifleri ve Uzgören	61	29 - 39
— Tüketim Kooperatifleri ve Uzgören	61	40 - 48
— Türk Kooperatifçilik Kurumu	61	61 - 71
TÜRKÖZ, İ. Orhan (Çeviren) :		
— Dünya Genel Gıda Durumu (BROWN, L.R. - Yazan)	59	43 - 61
— Gıda ve Tarım Konusunda Politik ve Ekonomik Görüşler Arasında Mücadele (SCHULTZ, Theodore W. - Yazan)	60	29 - 45
— Tarımda En Büyük Güç Bilgidir (SCHULTZ, Theodore W. - Yazan)	62	61 - 79
UĞURHAN, Nil :		
— Remzi Saka'nın (1934-1981) Yılları Arasında Karınca Dergisinde Yayınlanan Makaleleri	61	54 - 60
UZGÖREN, Nusret :		
— Kalplerimizde Yaşıyorsun Remzi Saka	61	9 - 14
VAROL, İlhan :		
— Türkiye Genelinde ve Bazı İllerde Zeytin Maliyetinin Ekonomik Değerlendirilmesi	62	9 - 23

**TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU YAYINLARI VE
KURUMDAN SAĞLANACAK KİTAPLAR**

	Fiyatı
1 — Tarımsal Kalkınmada Kooperatifçilik VI. Türk Kooperatifçilik Kongresinde verilen Tebliğ ve Tartışmalar (2 cilt)	200.— TL.
2 — 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun Uygulanmasında Kooperatiflerin Durumu ve Sorunları VII. Türk Kooperatifçilik Kongresinde verilen Tebliğ ve Tartışmalar	300.— TL.
3 — Kooperatiflerin Ekonomik ve Sosyal Kalkınmasındaki Rolü ve VIII. Kongre Tebliğ ve Tartışmaları	300.— TL.
4 — Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler Karşısında Türkiye'de Kooperatifçilik Politikası IX. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri	300.— TL.
5 — X. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri	500.— TL.
6 — Az Gelişmiş Ülkelerin Ekonomik ve Toplumsal Kalkınmasında Kooperatiflerin Rolü	100.— TL.
7 — Kooperatifçilik Eğitimi	100.— TL.
8 — Dünya Kooperatifçiliğinden Örnekler	100.— TL.
9 — Çeşitli Ülkelerde Toprak Reformu Uygulamaları	100.— TL.
10 — Kooperatiflerde Muhasebe	100.— TL.
11 — Az Gelişmiş Ülkelerde Kooperatif ve Devlet	100.— TL.
12 — Kooperatif Şirketler	50.— TL.
13 — Kooperatifçilik ve İlkokul	50.— TL.
14 — Kooperatifler Kanunu ve Gerekçesi	50.— TL.
15 — Altın Yapın Köy	200.— TL.
16 — Tüketicinin Sorunları ve Kooperatifçilik	100.— TL.
17 — Kooperatifçilik Bilgisi	100.— TL.
18 — Büyük Mağazacılık ve Tüketim Kooperatifçiliği	100.— TL.
19 — Kooperatifçilik ve Kooperatifçilikle İlgili Yayınlar Bibliyografyası	100.— TL.
20 — Türk Kooperatifçiliği Üzerinde Düşünceler	120.— TL.
21 — Atatürk ve Türk Kooperatifçiliği	150.— TL.
22 — Kooperatiflerin Vergilendirilmesi ve Vergi Sorunları	150.— TL.
23 — Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Amaçlı Kooperatifçilik İşletmeleri	350.— TL.
24 — Kooperatiflerin Dış Ticaret Açısından Millî Ekonomiye Katkıları	500.— TL.
25 — Köy Kalkınma Kooperatiflerinde Yönetim	150.— TL.
26 — Atatürk Kooperatifçilik ve Türk Kooperatifçilik Kurumu	200.— TL.
27 — Co-operatives in Developing Countries and Turkish Experience	200.— TL.
28 — The Co-operative Movement In Turkey And Its Expected Developments	200.— TL.
DERGİLERİMİZ	
Üç Aylık KOOPERATİFÇİLİK Dergisi Yıllık Abonesi	700.— TL.
Aylık KARINCA Dergisi Yıllık Abonesi	1.500.— TL.

NOT : Ödemeli gönderme usulü bazı aksaklıklar nedeniyle uygulanmamaktadır.

ANCAK : Satın alınacak kitapların bedelleri yekûnuna 1 adet kitap olur ise 50.— TL., Listedeki kitapların yarısı olduğu takdirde 150.— TL., bütün kitaplar istendiği takdirde 250.— TL. PTT masrafını ekleyip Kurumun «T.C. Ziraat Bankası Ankara - Kızılay Şubesi 630/4 sayılı hesabına» yatırılır ve bir mektupla Kuruma istenen kitaplar bildirilirse hemen adresinize postalanır.

ADRES : Mithatpaşa Caddesi No. 38/A Yenişehir — ANKARA

TELEFON : 31 61 25 - 31 61 26

**İnsanlar ve Kuruluşlar
Başardıkları ve Ülkeye Kazandırdıkları
Eserlerle Övünebilirler...
Bankalar İçin de bu Böyledir.**

Özel kanunla kurulmuş bir devlet bankası olarak biz,
yaptıklarımızla övünebiliyor, yapacaklarımızın heyecanını duyuyoruz.

Bugüne kadar:

• 350.000 vatandaşımıza 11.5 Milyar liralık ev kredisi verdik.

• 17.800 adet konut yaptırarak vatandaşlarımıza dağıttık.

• 1400 adet kooperatifin 75.808 adet ortağına kredi vermek
suretiyle birer yuvaya kavuşturduk.

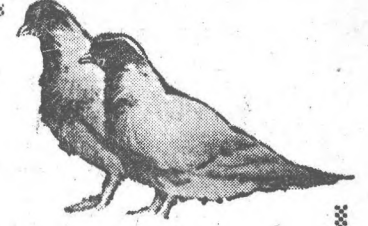
• İstanbul - Ataköy / Levent, Ankara - Yenimahalle / Telsizler,
İzmir - Denizbostanı'nda ve yurdumuzun diğer yorelerinde
büyük modern mahalleler kurduk.

• 6600 adet konutun yapımına ise devam ediyoruz.

Hergün ortalama 3000 kişi bankamızda bir hesap açarak Devlet Güvencesinden,
Yüksek Faizden ve en üst düzeyde sürdürdüğümüz
Bankacılık Hizmetlerinden yararlanmaktadır.
Yaptıklarımızı tevccühünüzün eseni sayıyor, katkılarınızla daha
da iyi hizmet vereceğimize inanıyoruz.
Türkiye Emlak Kredi Bankası vazgeçemeyeceğiniz bankadır.

**TÜRKİYE
EMLAK KREDİ
BANKASI**
"size avantaj sağlar"

**bol
sans
ve
mutluluklar
dileriz...**

MİLLÎ PİYANGO
"size de çıkabilir,,

GRAFİK
STÜDYO 3

KOOPERATİFÇİLİK

Founded in 1931

Kooperatifçilik is the publication of the Turkish Co-operative Association, it is published four times a year. The subscription price to the review is \$ 4 a year, air mail included, Correspondance relating to the review should be sent to «Türk Kooperatifçilik Kurumu, Mithatpaşa Caddesi 38/A, Ankara - Turkey.» The Turkish Co-operative Association assumes no responsibility for the views expressed by authors whose articles appear in Kooperatifçilik.

Proprietor on behalf of
The Turkish Co-operative Association
Nurettin HAZAR

Editor - in - chief
Doç. Dr. Rasih DEMİRCİ

Editorial Board
Kâzım SEÇER

Doç. Dr. Rasih DEMİRCİ — İ.Ü. NASRATTINOĞLU

Each issue of the review will contain some articles, research notes, communications book review, announcement and news notes on Co-operatives in English or French language. But the review is mainly issued for the Turkish readers. For that reason the contents will be mainly Turkish.

Managing Board

Nurettin HAZAR	: President
Niyazi YÜKSEL	: Vice President
Kâzım SEÇER	: Treasurer
Bülent AKBAŞ	: Member
Hikmet BİÇENTÜRK	: »
Doç. Dr. Rasih DEMİRCİ	: »
Dr. Şenol ERDOĞAN	: »
Mehmet GÖNEN	: »
Aydın İMAMOĞLU	: »
Ayhan İNAL	: »
İrfan Ünver NASRATTINOĞLU	: »
Akın ŞEHİRLİOĞLU	: »
Nail TAN	: »
Özdemir ÜNSAL	: »
Nedim YILMAZ	: »

BOARD OR AUDITORS

Sezai YÖRÜK	: President
Turan TEKELİ	: Member
Ömer Nafi GÜVENLİ	: »

bankamızı
seçtinizse
tercihiniz
doğrudur!

TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI

